

Ungdomsenkäten Lupp

Regional rapport

Innehåll

Inledning	1
Ungdomsperspektiv på regional utveckling.....	1
Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion?	1
Vad är Lupp?.....	2
Metod	2
A Bakgrundsfrågor	3
Högstadiet	3
Gymnasiet	4
Utrikes födda.....	5
B Meningsfull tillvaro	6
Mål: Unga i Dalarna ska känna att tillvaron är meningsfull och att de blir sedda	6
Livet som helhet och relationer	6
Ungas hälsa	9
Ungas fria tid	16
Trygghet	21
C Möjlighet att påverka	26
Mål: Unga i Dalarna ska känna att de kan påverka såväl sina egna liv som länets utveckling	26
Intresset för politik och samhällsfrågor	27
Alla unga?	29
Lokal påverkan	30
Har ungas politiska deltagande minskat över tid?	33
D Utbildning och arbete	34
Mål: Unga ska ha goda möjligheter att skaffa sig utbildning och arbete i Dalarna	34
Sysselsättning och etablering – nya utmaningar	34
Utbildningens betydelse ökar.....	38
En arbetsmarknad för alla?	38
Unga utanför	39
Unga företagare	43
E Framtid	44
Flytta eller bo kvar?.....	44
Andras bild påverkar	47
Referenser	48

Inledning

Ungdomsperspektiv på regional utveckling

Region Dalarna strävar efter att ha ett ungdomsperspektiv i allt sitt arbete med regional utveckling. Det innebär att vi behöver veta vad unga vill och hur de har det här i länet. Det innebär också att vi behöver lyssna på unga, och ta vara på deras idéer och erfarenheter. För att kunna utveckla ungdomsperspektivet har Region Dalarna samt alla Dalarnas 15 kommuner kommit överens om att arbeta strategiskt tillsammans utifrån strategin *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion*, samt att arbeta kunskapsbaserat, både i det regionala och det kommunala utvecklingsarbetet. Vi som skrivit denna rapport är ungdomsstrategerna Johanna Tangnäs och Christina Nordmark, samt samhällsanalytiker Peter Möller. Vi arbetar alla tre på den regionala utvecklingsförvaltningen på Region Dalarna.

Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion?

Strategin *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion* togs fram 2015, och alla 15 kommuner, dåvarande Landstinget Dalarna och Region Dalarna har antagit strategin och skrivit under dess avsiktsförklaring.

Ungdomsstrategin tar avstamp i den nationella ungdomspolitikerna samt Dalastrategin (den regionala utvecklingsstrategin) och har tre övergripande mål:

- Unga i Dalarna ska känna att tillvaron är meningsfull och att de blir sedda.
- Unga i Dalarna ska känna att de kan påverka såväl sina egna liv som länets utveckling.
- Unga ska känna att de har goda möjligheter att skaffa sig utbildning och arbete i Dalarna.

I avsiktsförklaringen till ungdomsstrategin beskrivs hur aktörerna avser arbeta för att Dalarna ska bli och vara Sveriges bästa ungdomsregion. Det handlar om att arbeta kunskapsbaserat och sektorsövergripande, om att verka för att Barnkonventionen följs och om att det ungdomsstrategiska arbetet finns med i kommunernas/regionens styrdokument samt att det finns tjänstepersoner som har ett strategiskt uppdrag att arbeta med frågorna.

Med det sagt så handlar allt det vi arbetar för i det ungdomsstrategiska arbetet i Dalarna om att vi ska närma oss målen i Dalastrategin, med fokus på följande vägval:

- Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud
- Innovativa miljöer och entreprenörskap
- Tillgänglighet och infrastruktur
- Livskvalitet och attraktionskraft

Det ungdomsstrategiska arbetet handlar också om att vi med vårt arbete strävar efter att bidra till den nationella ungdomspolitikens övergripande mål:

Alla ungdomar ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen. (Prop 2017/18:249).

Vad är Lupp?

En förutsättning för att kunna närma oss dessa mål, och för att kunna ha ett ungdomsperspektiv, är att vi faktiskt vet saker om unga, om deras livsvillkor och vad de tycker. Därför har vi i Dalarna kommit överens om att genomföra ungdomsenkäten Lupp – Lokal uppföljning av ungdomspolitiken.

Lupp är vårt viktigaste verktyg för att ta reda på hur ungas livssituation ser ut lokalt. Enkäten ger svar på hur unga ser på inflytande och demokrati, situationen i skolan, möjligheten till arbete, sin egen hälsa och trygghet, sin fritid, och hur de ser på sin egen framtid.

Varje övergripande mål i strategin *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion* följs av minst en indikator för att utvecklingen ska kunna följas upp, och en majoritet av indikatorerna kommer just ifrån Lupp-enkäten. I strategin slås fast att aktörerna som står bakom strategin ska

arbeta kunskapsbaserat, och att en av vägarna till detta är att alla kommuner i Dalarna regelbundet genomför Lupp-enkäten.

Lupp-enkäten är framtagen av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) och genomförs i alla Dalarnas kommuner vart tredje år. Första gången Lupp-enkäten genomfördes samtidigt i alla Dalarnas kommuner var 2015, och nästa tillfälle för enkäten att genomföras i samtliga kommuner var senhösten 2018. Flera av indikatorerna i ungdomsstrategin baseras på Lupp-enkäten, andra indikatorer kommer ifrån Folkhälsomyndigheten, Skolverket, Arbetsförmedlingen och Statistiska centralbyrån (SCB). Sedan 2016 arbetar Region Dalarna med databasen Supercross, vilket möjliggör djupare analyser inom flera områden samt underlättar jämförande studier mellan kommunerna i Dalarna.

Metod

Luppundersökningen består av tre enkäter: en för högstadiet, en för gymnasiet och en för unga vuxna 19–25 år. Den sistnämnda genomfördes i Dalarna 2015, och gav då en mycket låg svarsfrekvens, endast 25 procent. På grund av det så valde vi att inte genomföra enkäten mot målgruppen unga vuxna 2018. Högstadiet- och gymnasieenkäterna genomförs av kommunerna, vanligtvis i skolan där eleverna ges utrymme att under skoltid fylla i enkäten. Detta gör att svarsfrekvensen på dessa två enkäter i allmänhet är hög. Analysen visar en bra svarsfrekvens på ungefär 70–80 procent år 2018.

I de större kommunerna genomförs enkäten i årskurs 8 på högstadiet och årskurs 2 i gymnasiet, i de mindre kommunerna genomförs enkäten på hela högstadiet och hela gymnasiet.

Utöver bortfallet som uppstår då inte alla elever besvarar enkäten så finns också ett bortfall på varje fråga, där ett antal respondenter valt att inte svara. Det är ofta några få procent som väljer att inte besvara en specifik fråga men siffran varierar från fråga till fråga. Skälet till att man väljer att inte besvara en fråga kan vara att den inte upplevs som relevant för respondenten. Vissa frågor kan även uppfattas som känsliga, och därför svåra att svara på. Detta är vanligt i undersökningar som denna.

A Bakgrundsfrågor

De allra flesta uppger vilket kön de identifierar sig som. Ett litet antal, sammanlagt drygt 40 personer på högstadiet vill inte svara frågan. Något fler, 49 elever, identifierar sig varken som kille eller tjej. Detta är en grupp som är intressant att analysera, men det relativt låga antalet elever som varken identifierar sig som kille eller tjej gör det svårt att göra analyser, varför vi oftast använder uppdelningen kille/tjej.

Högstadiet

Skolkommun	Annan könsidentitet	Kille	Tjej	Inget svar
Avesta kommun	< 4	120	93	
Borlänge kommun	2,6	232	263	5
Falu kommun	4	248	209	< 4
Gagnefs kommun	7	162	158	4
Hedemora kommun	< 4	65	82	< 4
Leksands kommun		66	72	< 4
Ludvika kommun	7	85	95	5
Malung-Sälens kommun		46	35	
Mora kommun	6	273	252	9
Orsa kommun	< 4	93	85	< 4
Rättviks kommun	< 4	43	47	< 4
Smedjebackens kommun	4	125	135	< 4
Sätters kommun	6	130	107	< 4
Vansbro kommun	< 4	81	94	< 4
Älvdalens kommun	< 4	108	113	5
Totalt	49	1877	1840	41

Andelarna är ungefär desamma i gymnasiet vad gäller de som inte har besvarat frågan om kön liksom de som inte identifierar sig som kille eller tjej.

Gymnasiet

Skolkommun	Annan könsidentitet	Kille	Tjej	Inget svar
Avesta kommun	< 4	68	50	4
Borlänge kommun	4	215	169	< 4
Falu kommun	4	174	180	< 4
Gagnefs kommun				
Hedemora kommun	< 4	32	16	< 4
Leksands kommun		27	28	
Ludvika kommun		133	117	< 4
Malung-Sälens kommun				
Mora kommun	6	368	316	9
Orsa kommun				
Rättviks kommun	4	34	61	
Smedjebackens kommun				
Sätters kommun				
Vansbro kommun	< 4	60	44	< 4
Älvdalens kommun		5	5	
Totalt	22	1116	986	23

Utrikes födda

Skolkommun	Högstadiet			Gymnasiet		
	0-3 år	4-9 år	10- år	0-3 år	4-9 år	10- år
Avesta kommun	17	17	9	4	9	7
Borlänge kommun	14	44	24	15	24	27
Falu kommun	11	16	17	31	15	18
Gagnefs kommun	8	< 4	5			
Hedemora kommun	13	12	< 4	4	6	< 4
Leksands kommun	< 4	6	7	< 4	< 4	4
Ludvika kommun	6	16	10	22	24	12
Malung-Sälens kommun		4	< 4			
Mora kommun	13	12	25	47	25	27
Orsa kommun	15	16	9			
Rättviks kommun	< 4		< 4		< 4	< 4
Smedjebackens kommun	< 4	10	10			
Sätters kommun	8	8	< 4			
Vansbro kommun	19	< 4	< 4	8	10	4
Älvdalens kommun	15	8	5			
Totalt	144	173	134	132	118	103

Andelen nyanlända elever är högre på gymnasiet än på högstadiet, men antalet är något fler i högstadiet då det totalt sett går fler elever på högstadiet än på gymnasiet. Skillnaden är störst i gruppen nyanlända som varit i Sverige 0-3 år där de utgör drygt sex procent av eleverna på gymnasiet och knappt fyra procent på högstadiet.

B Meningsfull tillvaro

Mål: Unga i Dalarna ska känna att tillvaron är meningsfull och att de blir sedda

Livet som helhet och relationer

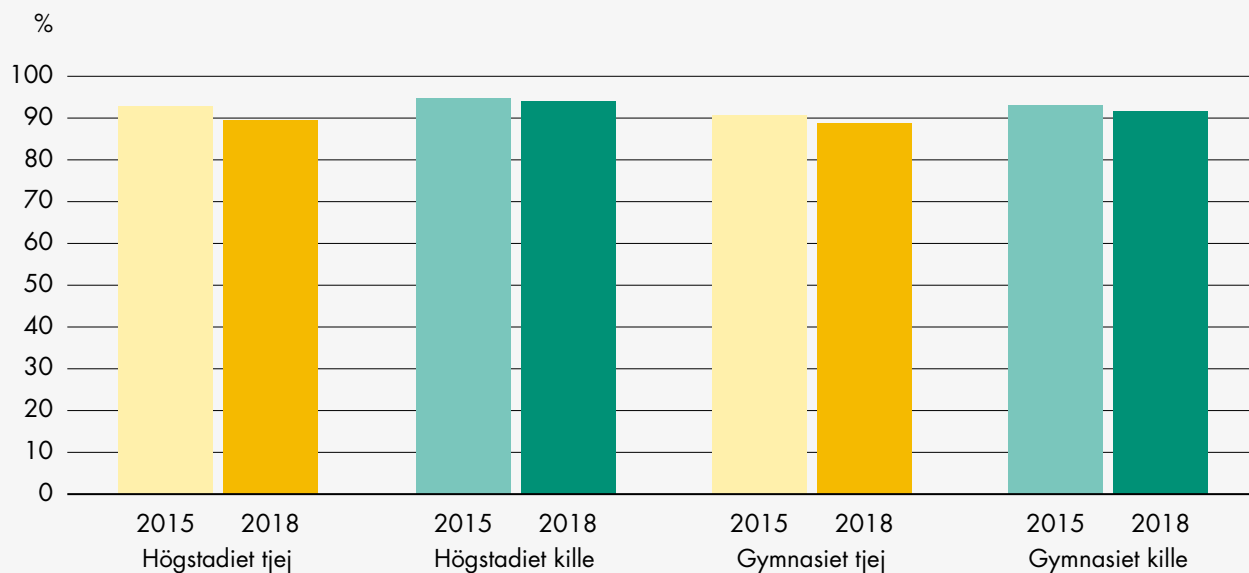
En av indikatorerna för att följa upp målet i den regionala ungdomsstrategin om en meningsfull tillvaro, är frågan om hur nöjda eller missnöjda de unga är med kompisar, familjen och livet som helhet. En viktig utgångspunkt även för utvecklingen i de andra målen.

Diagrammet nedan visar hur många som anser sig vara ganska eller mycket nöjda med livet när det handlar om kompisar.

Resultatet är något lägre än år 2015. Det är färre tjejer än killar på högstadiet och en något mindre andel tjejer än killar i gymnasiet som uppger att de är ganska eller mycket nöjda med livet när det handlar om kompisar.

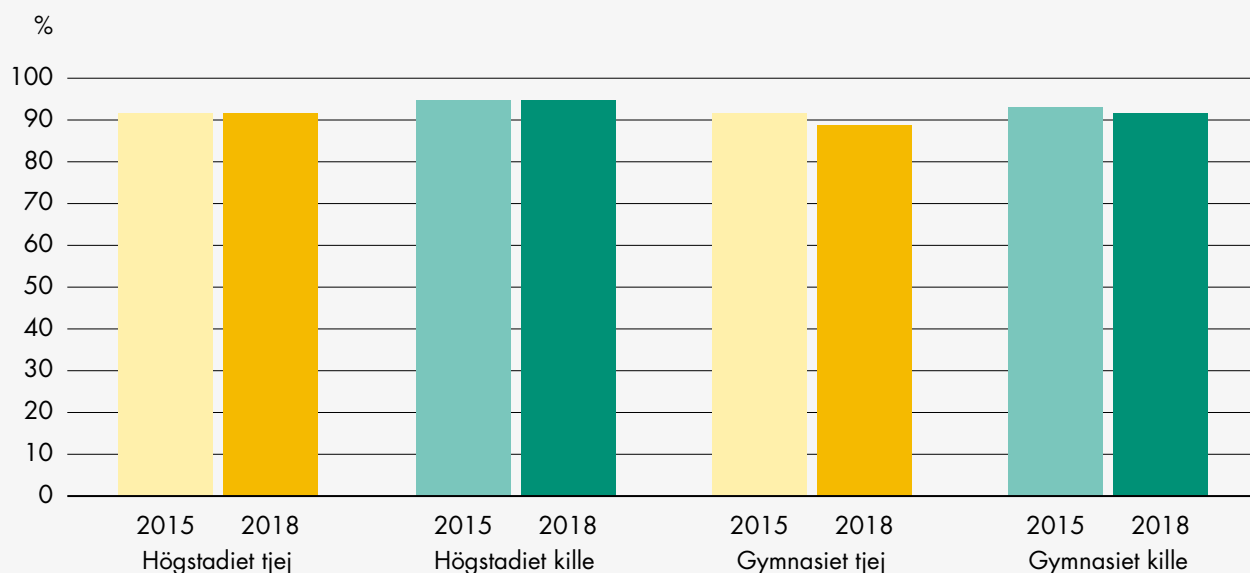
Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om kompisar

Även nöjdheten med livet vad gäller familjen ligger fortsatt högt, runt 90 procent är ganska eller mycket nöjda i länet. I Dalarna uppger 92 procent på högstadiet och 89 procent i gymnasiet att de är ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om familjen.

Resultatet är i nivå med vad det var år 2015. Det är en något mindre andel tjejer än killar på både högstadiet och gymnasiet som uppger att de är ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om familjen.

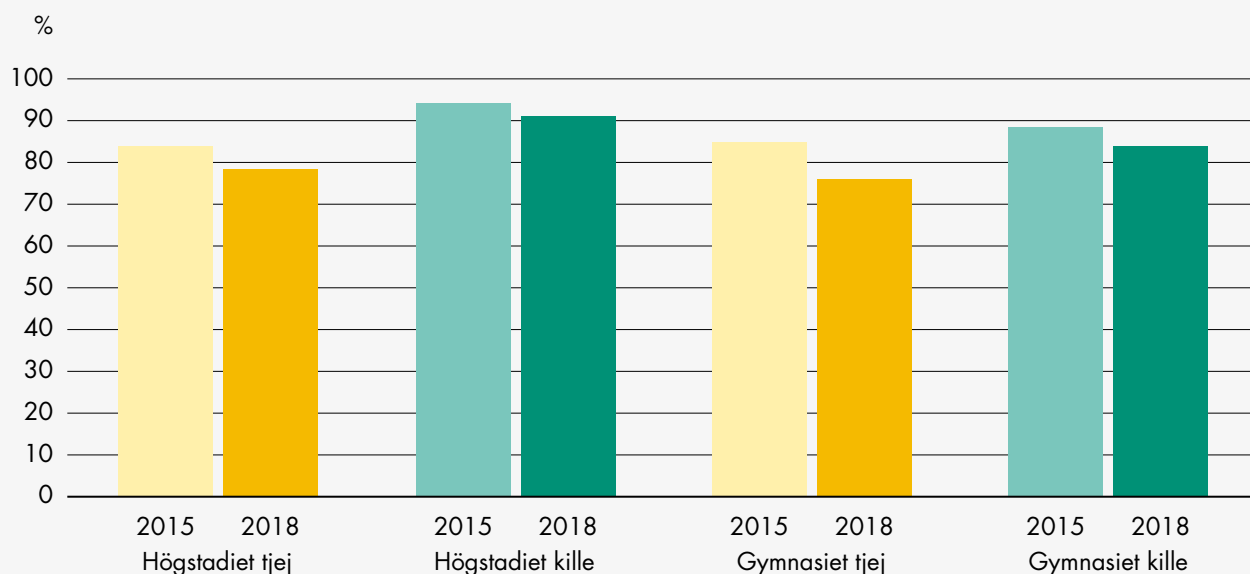
Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om familjen

I Dalarna har andelen som uppger att de är ganska eller mycket nöjd med livet som helhet minskat stort på både högstadiet och gymnasiet. Vi ser att väsentligt färre tjejer än killar på högstadiet och färre tjejer än

killar i gymnasiet uppger att de är ganska eller mycket nöjda. Detta skulle kunna kopplas till utvecklingen inom hälsoområdet, något som vi kommer till senare i detta avsnitt.

Ganska eller mycket nöjd med livet som helhet

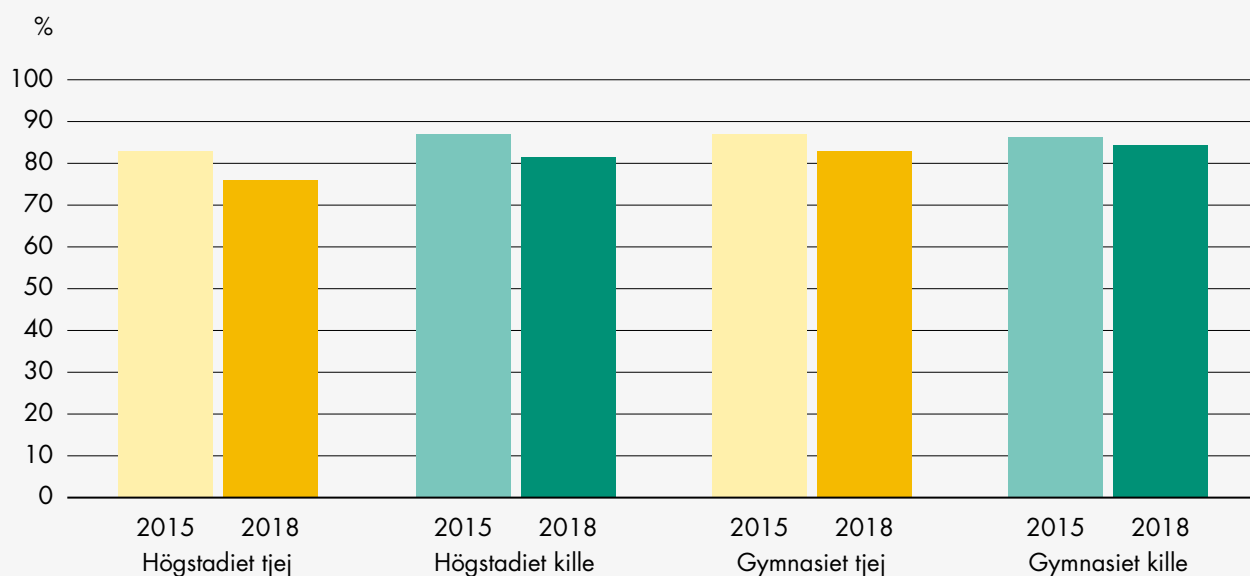

Andelen som är nöjd med livet vad gäller skolan i Dalarna har också sjunkit något sedan förra mätningen, här är det framför allt tjejer på högstadiet som anser sig mindre nöjda.

Hur elever trivs med skolan hänger mycket ihop med själva skolmiljön, men också deras allmänna välbefinnande

och psykiska hälsa. Forte skriver i rapporten *Ungdomars och unga vuxnas levnadsvillkor i Sverige* att en positiv skolupplevelse är en resurs när det kommer till bra levnadsvanor, medan en negativ skolupplevelse bidrar till både riskbeteenden och psykisk ohälsa. Det finns även en stark och dubbelriktad koppling mellan de ungas mående och benägenheten att göra ett skolavbrott.

Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om skolan

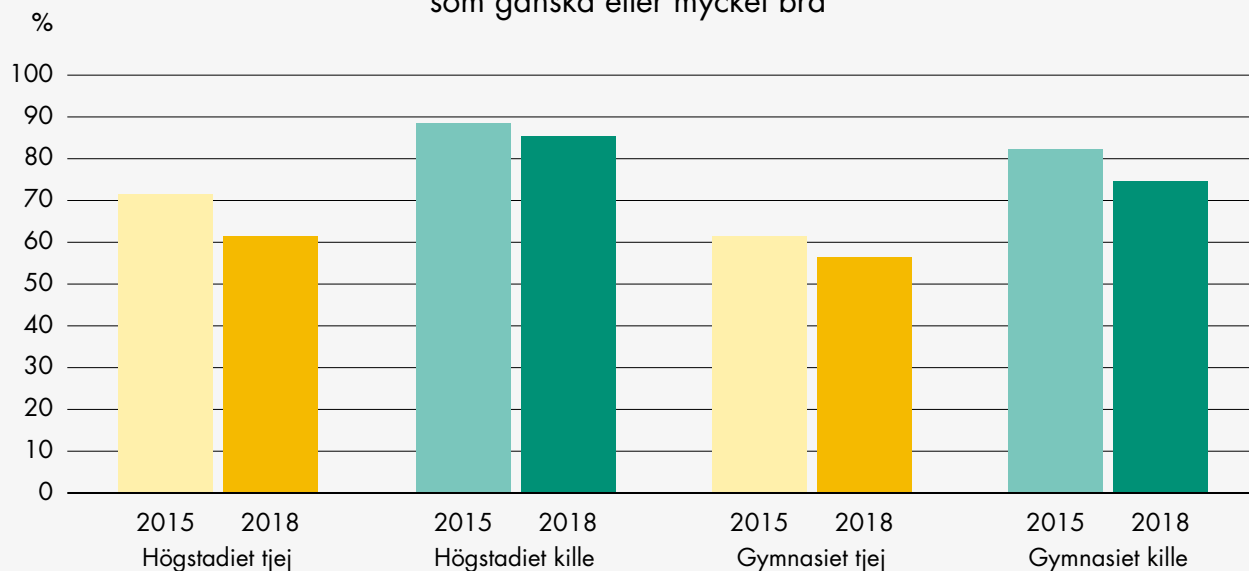
Ungas hälsa

Unga i Sverige har överlag en god hälsa, och en övervägande majoritet av de unga i Dalarna uppger också att de upplever sin hälsa som ganska eller mycket bra. Det är ett viktigt och bra utgångsläge för att unga ska känna att deras tillvaro är meningsfull och att de blir sedda. Det är också glädjande att se att en så stor majoritet av de unga i Dalarna, både bland tjejer och killar, anser att de är ganska eller mycket nöjda med sin fritid.

Det är dock bekymrande att se att den psykiska ohälsan bland unga ökar i landet. Enligt den internationella undersökningen *Skolbarns hälsovanor* som Sverige deltar i finns en påtaglig ökning av andelen 15-åriga tjejer och killar med minst två psykiska eller psykosomatiska besvär i Sverige under de senaste 30 åren. (*Barn och ungas hälsa i Sverige*, SKL, 2017.)

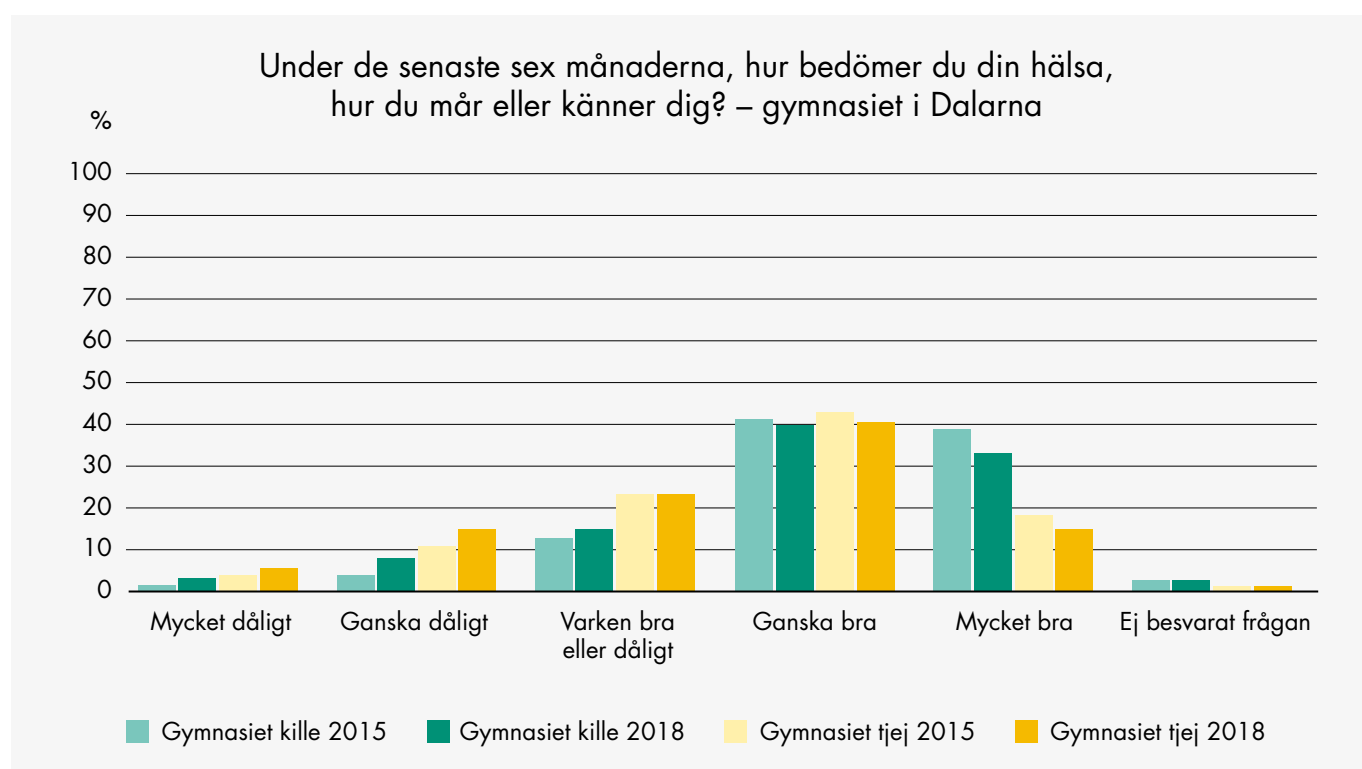
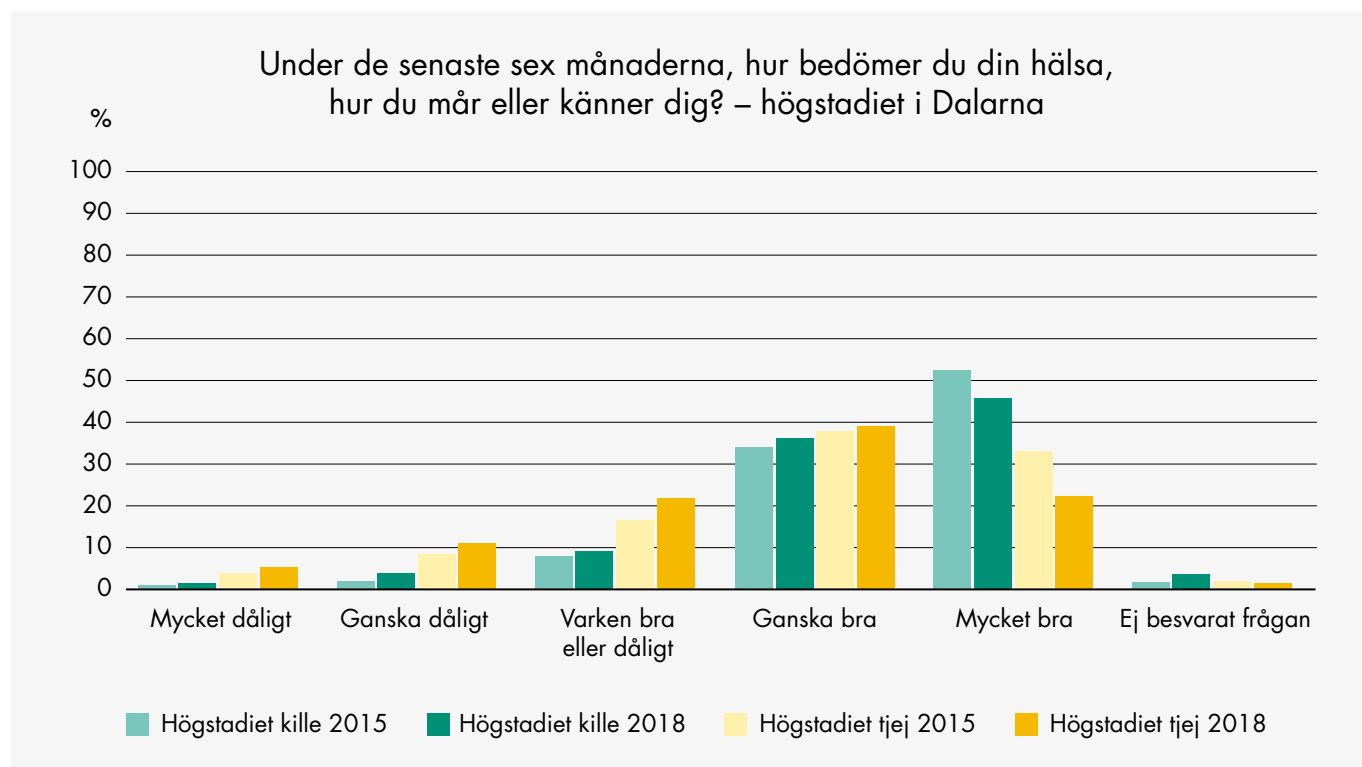

Bedömer sin hälsa under de sex senaste månaderna som ganska eller mycket bra

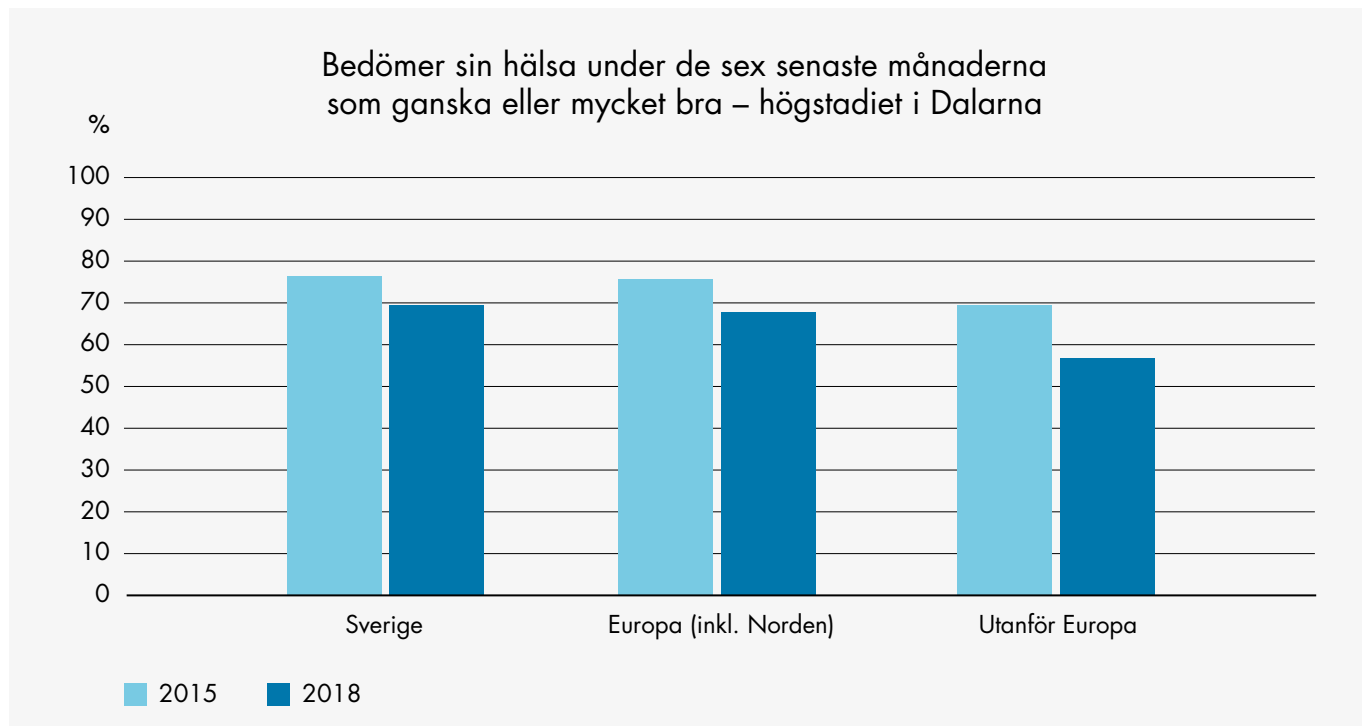
Diagrammet nedan visar hur högstadieungdomarna i Dalarna svarat på frågan om hur de bedömer sin hälsa de senaste sex månaderna. Här ser vi att det är färre som anger att de mår mycket bra, medan andelen som menar att de mår ganska bra ligger kvar ungefär som den låg i Lupp-undersökningen år 2015. Skillnaden mellan könen håller i sig sedan förra mätningen, och det är betydligt fler killar än tjejer som anger att deras hälsa är mycket bra.

När det gäller gymnasieungdomarna i Dalarna ser vi samma mönster. Diagrammet nedan visar hur andelen som mår ganska bra ligger nära Lupp-resultatet från år 2015, medan andelen som mår mycket bra sjunkit. Det är ungefär dubbelt så många killar som tjejer som anser att deras hälsa är mycket bra. Bland dem som angett alternativet ganska dåligt är resultatet det omvända, dubbelt så många tjejer som killar svarar att de bedömer sin hälsa som ganska dålig under de senaste sex månaderna.

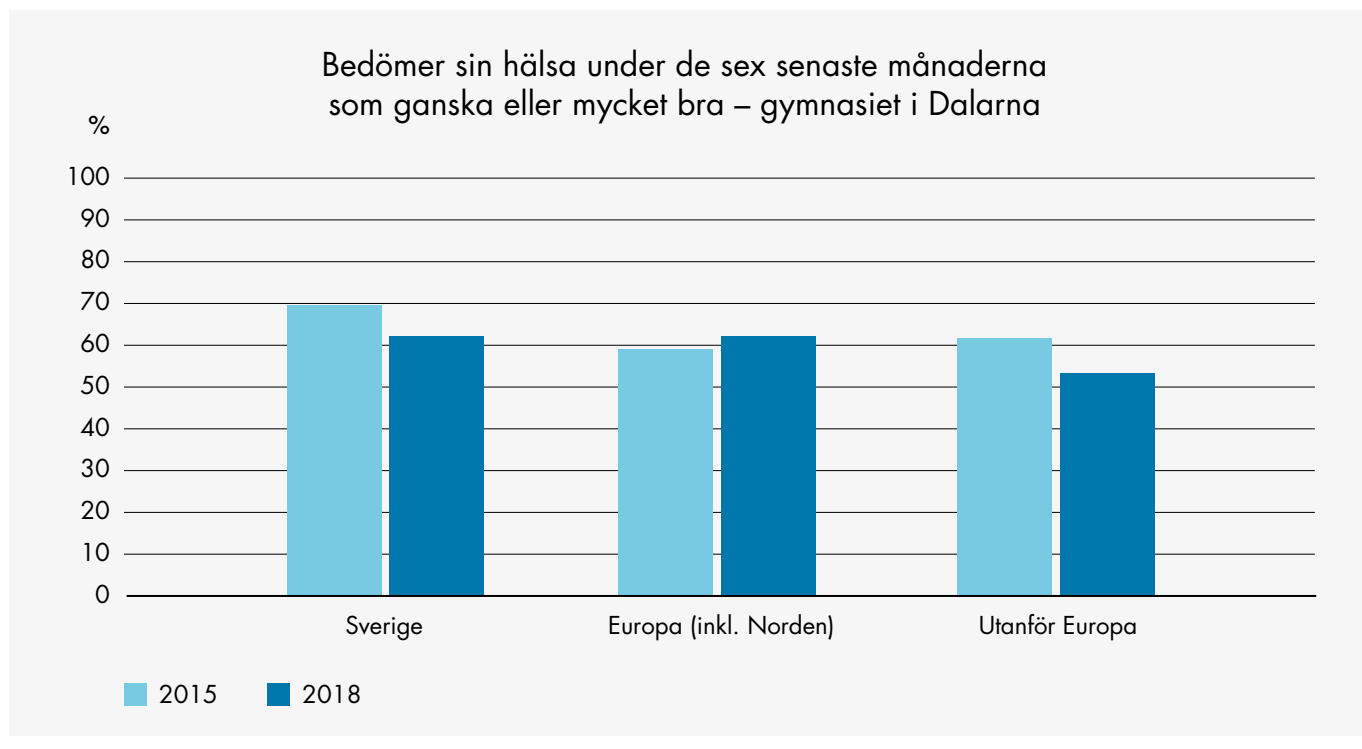
När det gäller unga utrikesfödda i Dalarna så ser vi att de bedömer sin hälsa som ungefär lika bra som de svenskfödda ungdomarna gör. Unga i Dalarna som är

födda utanför Europa bedömer dock sin hälsa som något sämre än vad de unga som är födda i Sverige gör.

Däremot skiljer sig gymnasieungdomarnas svar på frågan om hur de bedömer sin hälsa under de senaste sex månaderna. De unga i Dalarna som är födda i Sverige eller utanför Europa bedömer den egna hälsan som bra i lägre grad än vad de svarande i resultatet från Lupp

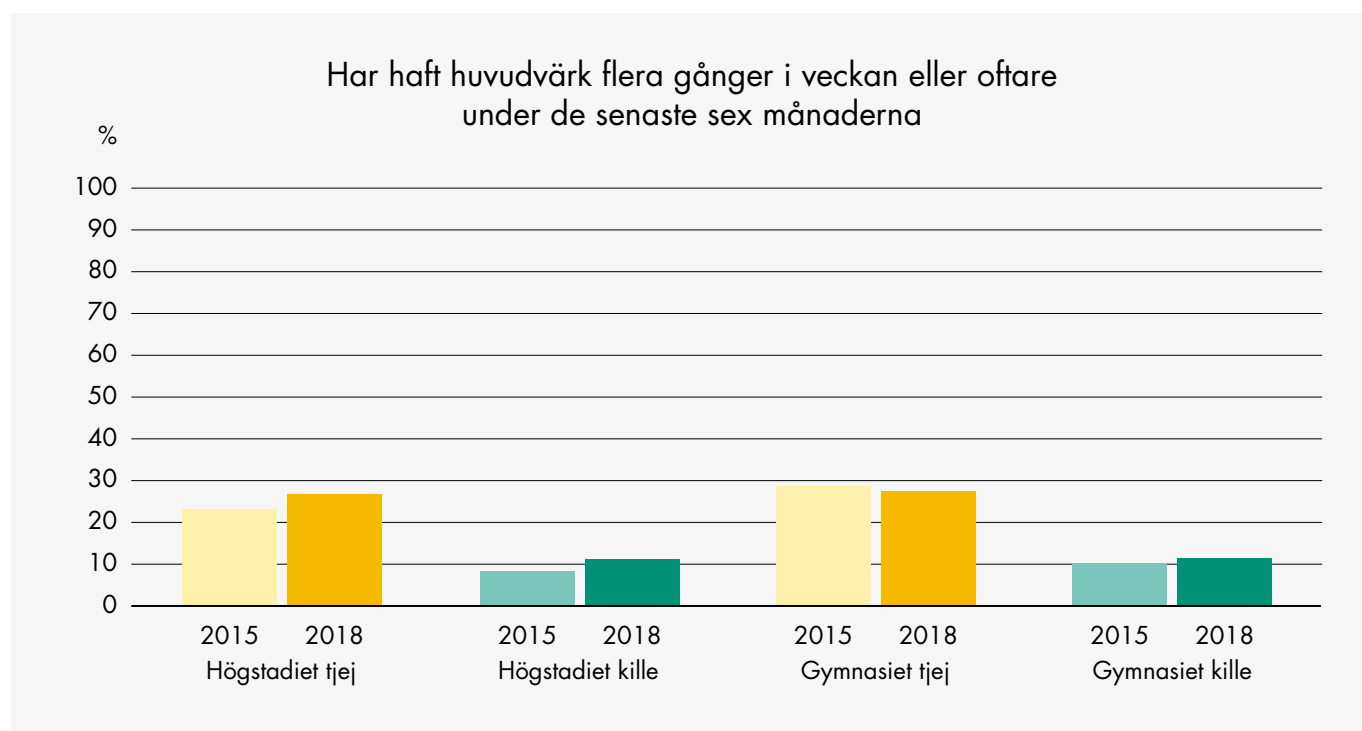
år 2015 gjorde. Medan en något högre andel av de som är födda i Norden eller i andra europeiska länder bedömer sin hälsa som bra jämfört med resultatet från Lupp år 2015.

När det gäller unga med funktionsnedsättning är det lite svårt att tyda Lupp-resultatet då både unga som upplever att de har en sjukdom och unga som upplever att de har en funktionsnedsättning ingår i gruppen. På frågan om hur de upplever sin hälsa under de senaste sex månaderna är det färre unga med funktionsnedsättning som anger sin hälsa som bra eller mycket bra jämfört med gruppen utan.

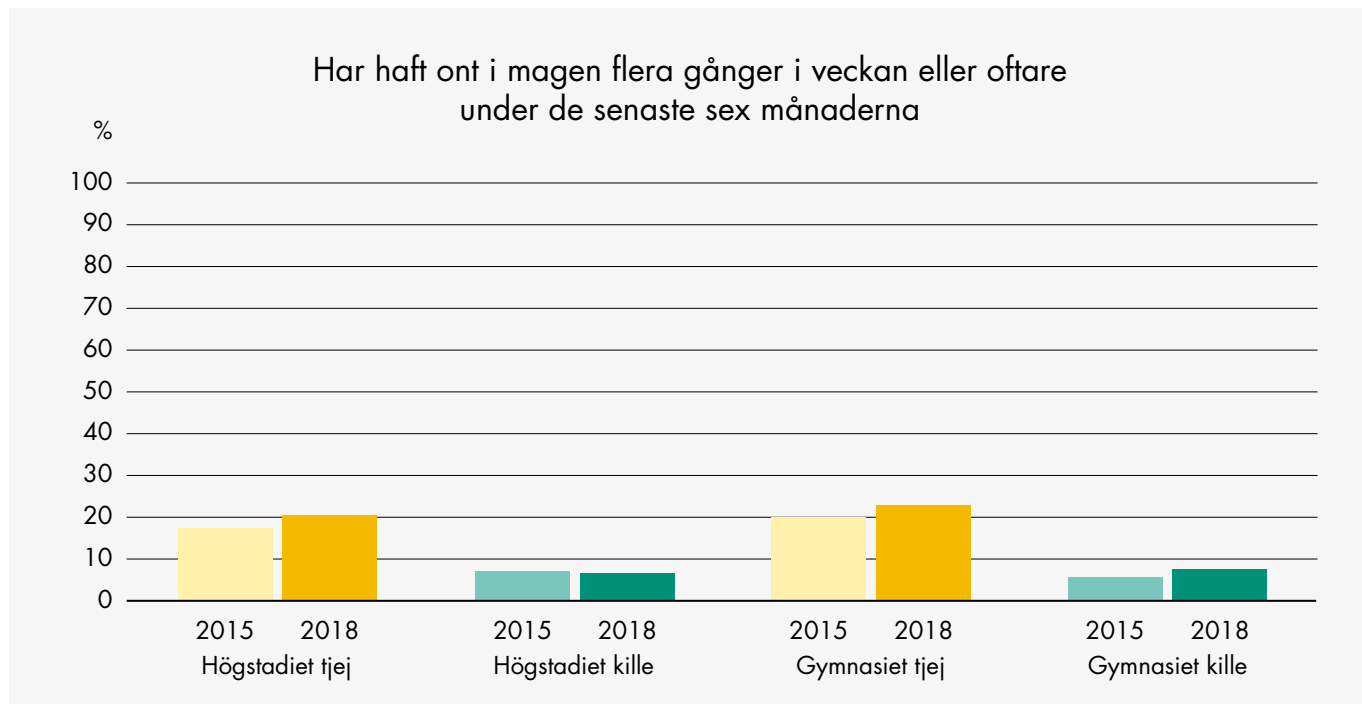
När vi talar om ungas psykiska hälsa är det viktigt att titta på flera olika aspekter. Här kommer flera diagram från Lupp i Dalarna år 2015 och 2018 som visar på olika aspekter av hälsan som rör detta område, aspekter som är vanligt förekommande då vi visar andel som haft olika besvär flera gånger i veckan eller oftare. Att

ha huvudvärk, ont i magen eller vara stressad någon gång då och då är sannolikt något som många upplever, och behöver inte vara särskilt problematiskt. Men att ha besvär flera gånger i veckan eller varje dag kan indikera en situation som inte är långsiktigt hållbar för en god hälsa. Det första diagrammet visar andelen som haft huvudvärk flera gånger i veckan eller oftare under de senaste sex månaderna. Andelen som upplever detta har ökat något på högstadiet, både bland tjejer och killar. Det är dock betydligt fler tjejer än killar som svarar att de har huvudvärk flera gånger i veckan eller oftare, både på högstadiet och gymnasiet. På gymnasiet är det hela 27 procent bland tjejerna och 11 procent bland killarna som anger detta i Lupp år 2018.

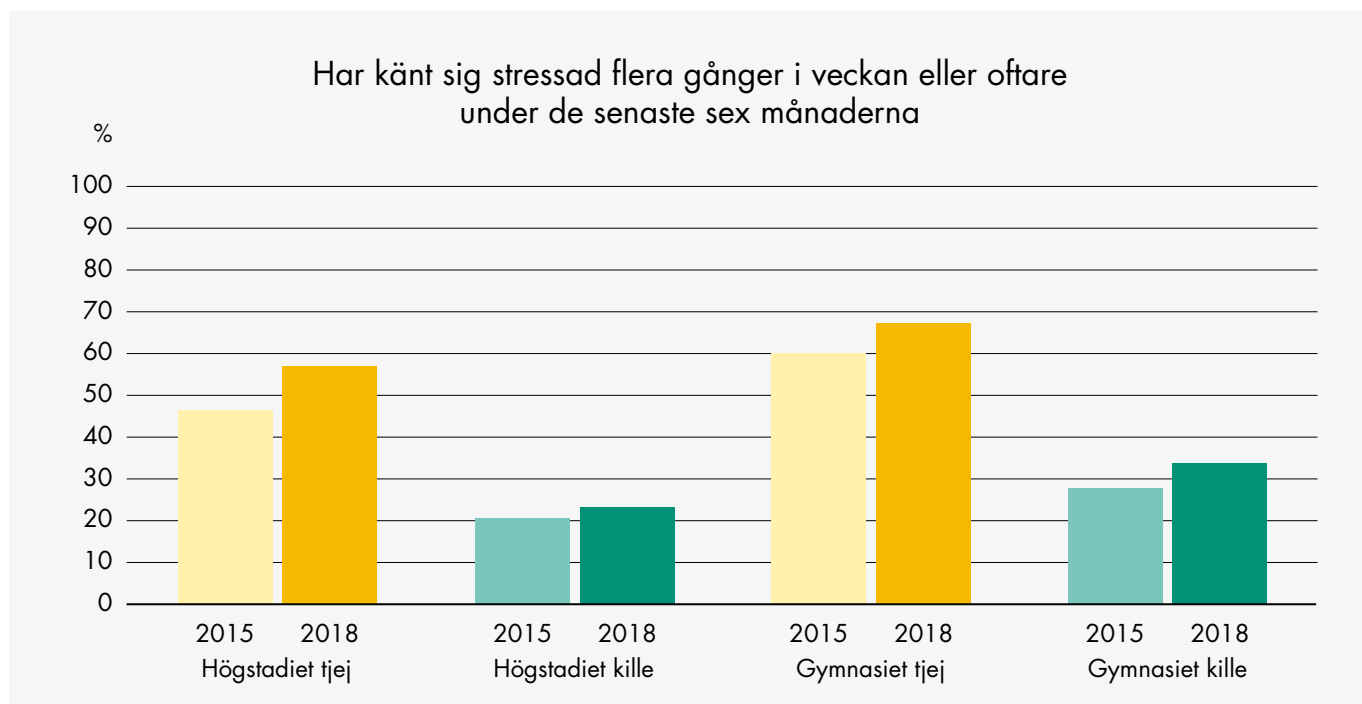
Det är 20 procent av tjejerna på högstadiet och 22 procent av tjejerna på gymnasiet som svarar att de har haft ont i magen flera gånger i veckan eller oftare under

de senaste sex månaderna i Lupp i Dalarna år 2018. Siffran bland killarna är betydligt lägre, sex procent i högstadiet och åtta procent i gymnasiet.

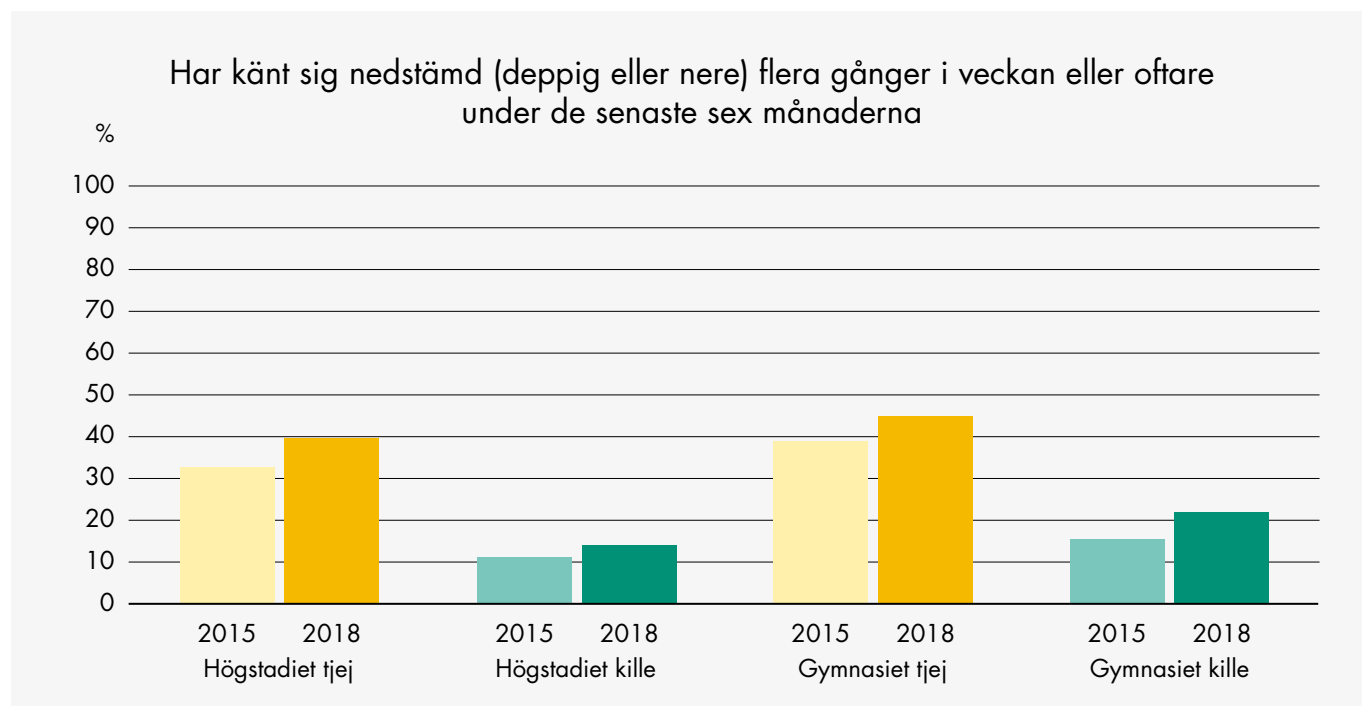
Det är många unga i Dalarna som har känt sig stressade under de senaste sex månaderna. Siffrorna för stress var höga redan i Lupp år 2015, men har ändå ökat både bland tjejer och killar. Den största ökningen ser vi bland tjejer på högstadiet där andelen som svarar att de känt sig stressade flera gånger i veckan eller oftare

under de senaste sex månaderna ökat från 46 procent till 56 procent. Den högsta siffran ser vi hos tjejer på gymnasiet där hela 67 procent svarar att de känt sig stressade flera gånger i veckan eller oftare. Bland killar är motsvarande siffror betydligt lägre, 33 procent.

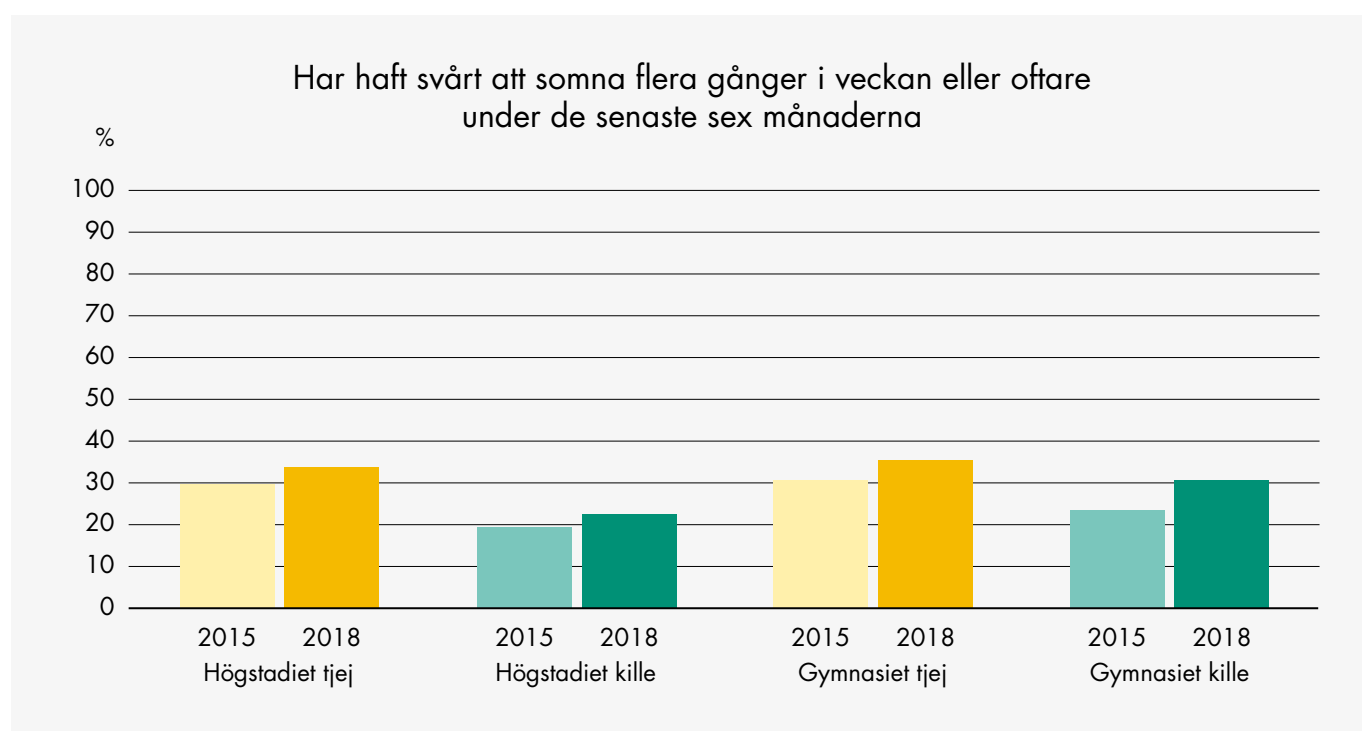
Även när det gäller nedstämdhet ser vi stor skillnad mellan könen, samt att problemet är vanligare bland de unga som går gymnasiet än på högstadiet. Hela 44 procent av tjejerna och 22 procent av killarna i

gymnasiet i Dalarna svarar i 2018 års enkät att de har känt sig nedstämd flera gånger i veckan eller oftare under de senaste sex månaderna.

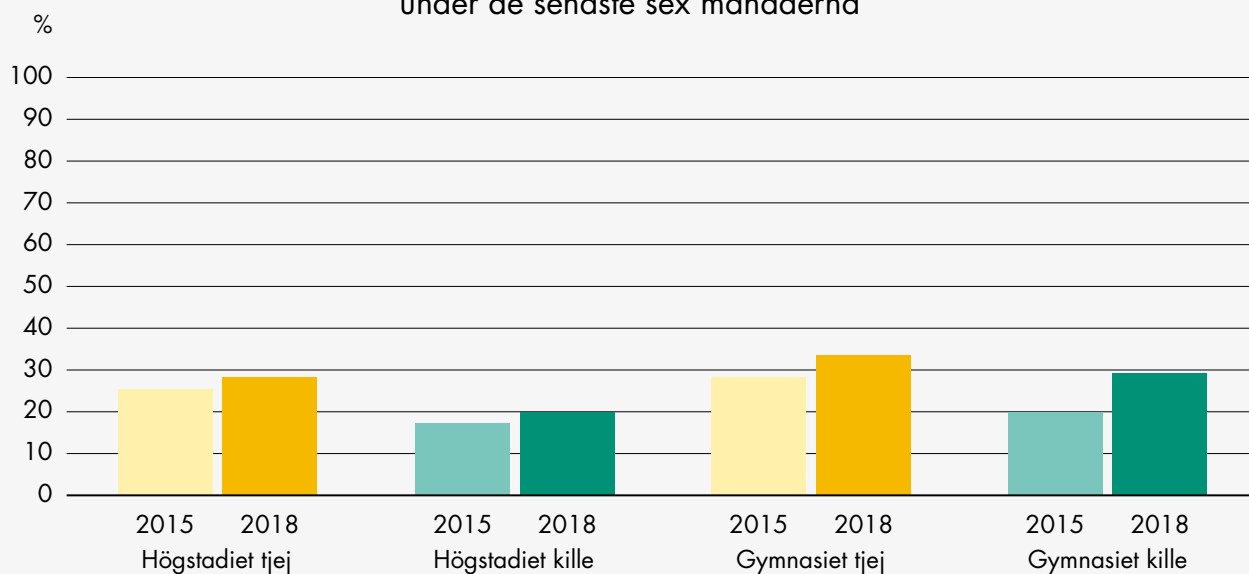

När det gäller svårigheter att somna ser vi samma mönster i Lupp Dalarna år 2018, fler tjejer än killar har haft svårt att somna flera gånger i veckan eller oftare under de senaste sex månaderna. Även här har problemen

ökat sedan år 2015 och är vanligare på gymnasiet än högstadiet, särskilt bland killar. Men skillnaderna är inte fullt så stora som när det gäller stress.

Har sovit dåligt på natten flera gånger i veckan eller oftare under de senaste sex månaderna

Detta att det skiljer sig mellan könen vad gäller psykisk ohälsa stämmer överens med hur det ser ut i övriga landet. Det är dock inte alldeles enkelt att ange orsaken till att det ser ut så. Flera nationella studier av psykisk ohälsa pekar ut att tjejer oftare har en negativ självbild än vad killar har, och att normer och samhällsideal kan skapa stress hos tjejer och unga kvinnor. Exempel på generella riskfaktorer för psykisk ohälsa är ensamhet, negativa attityder och kränkande behandling. Andra faktorer är mer kopplade till socioekonomiska förutsättningar som t ex ekonomisk utsatthet. I Dalarna finns något fler unga i ekonomiskt utsatta hushåll än vad det finns i riket som helhet, och det skiljer sig mycket mellan kommunerna. Det kan också finnas brister i föräldraskapet eller missförhållanden i hemmet som till exempel en förälder med psykisk ohälsa, missbruk och/eller som utövar våld. Sexuella övergrepp och sexuell

exploatering, som i synnerhet drabbar unga flickor, är andra riskfaktorer. Det är dock viktigt att ha med sig att trots skyddsfaktorer som stabil ekonomi och trygga familjeförhållanden finns det ingen som är helt fri från risken att drabbas av psykisk ohälsa, det kan drabba vem som helst, alla familjer och alla grupper i samhället. (SKL Positionspapper, 2016).

Psykisk ohälsa är identifierad som en av de största orsakerna till utanförskap, att unga hamnar i en situation där de varken arbetar eller studerar. Dessutom gäller det omvända, att unga som varken arbetar eller studerar ofta får en försämrad psykisk hälsa. Skolan lyfts ofta fram som en viktig riskfaktor när man talar om ungas hälsa. (Regeringens strategi inom området psykisk hälsa 2016–2020, Nationell samordnare inom psykisk hälsa, 2017).

Ungas fria tid

I *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion* lyfts ungas fritid fram som en viktig del: "Möjlighet att vara delaktig i kultur- och fritidsaktiviteter är viktig för ungas välmående. Det är en källa till personlig utveckling, förståelse av omvärlden, demokratisk skolning, relationskapande och bra hälsa." (Region Dalarna, 2015).

I arbetet med ungdomspolitik betonas vikten av att den ska vara sektorsövergripande. Samtidigt bör ungdomspolitikerna omfatta vissa frågor som är särskilt riktade till unga, bland annat fritidsverksamhet. Detta pekas tydligt ut som ett viktigt område för både ungdomspolitikerna och för MUCF. I rapporten "Kartläggning av öppen fritidsverksamhet" slår MUCF fast att en meningsfull fritid bidrar till goda levnadsvillkor för unga, och i kommunernas öppna fritidsverksamheter kan unga också stöttas att få makt över sitt eget liv och att utöva inflytande över samhällsutvecklingen.

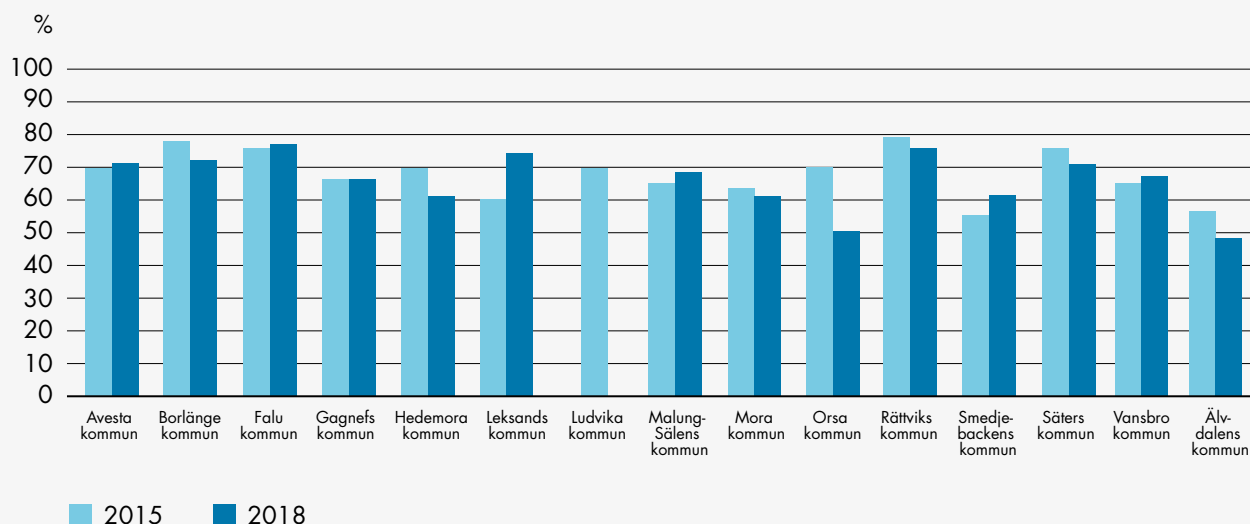
Inom den europeiska ungdomspolitikerna är begreppet youth work ett centralt begrepp. Det avser aktiviteter och insatser som bygger på ungas frivilliga deltagande, och

som ska stötta ungas personliga och sociala utveckling genom informellt och icke-formellt lärande. Europeiska rådet anser att youth work bidrar till alla de ungdomspolitiskt prioriterade områdena på europeisk nivå, och att det är viktigt för alla ungas utveckling, välmående och sociala delaktighet. Det kan även spela en extra viktig roll för utsatta unga med begränsade möjligheter.

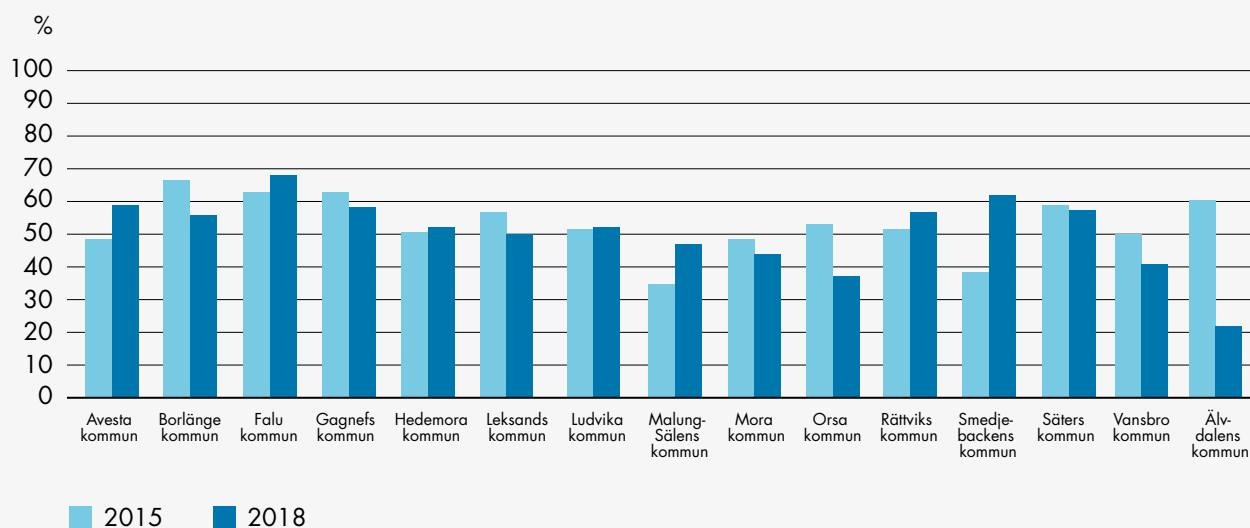
Rapporten *Utvecklingen av ideella föreningars villkor* (MUCF, 2016) är en uppföljning av villkoren i det civila samhället. Att människor engagerar sig i eller på andra sätt tar del av det civilsamhället har att erbjuda ger en känsla av mening och sammanhang. Civilsamhället bär också en roll för ökad integration. Genom sociala relationer motverkas utanförskap, och vänskapsrelationer mellan personer som är etablerade i arbets- och samhällslivet och de som inte är det främjas.

MUCF skriver i Fokus 18-rapporten *Vilka ska med?* att för unga i gles- och landsbygd är upplevelsen av att vara en del av samhällsgemenskapen till stor del kopplad till idrotts- och kulturföreningar, fritidsgårdar eller andra sammanslutningar för invånare på orten går ihop om att organisera event eller annat som är till nytta för området.

Finns ganska eller väldigt mycket att göra på fritiden – Högstadiet

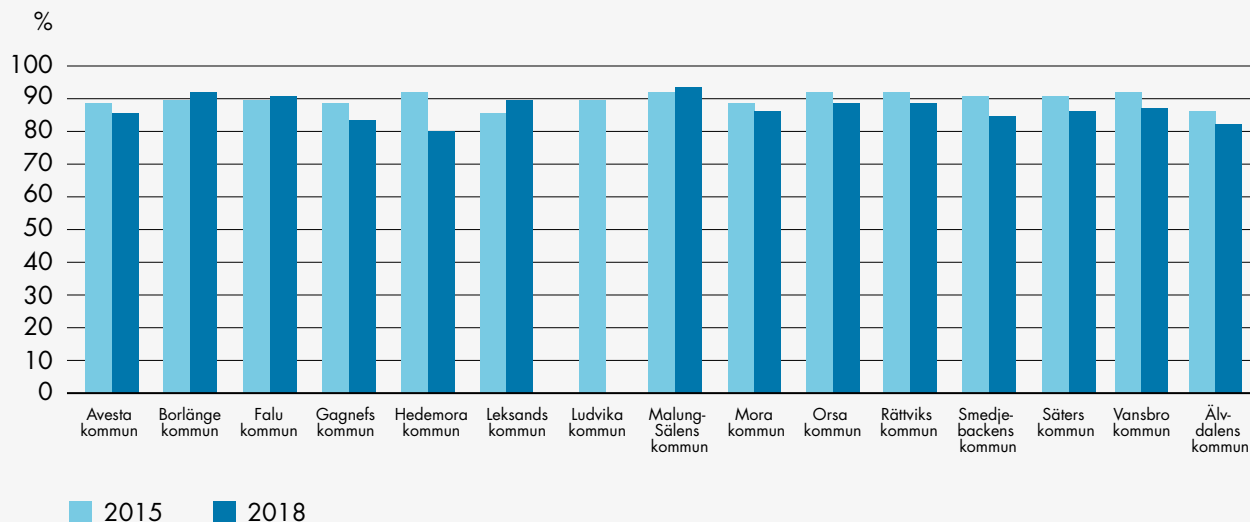
Finns ganska eller väldigt mycket att göra på fritiden – Gymnasiet

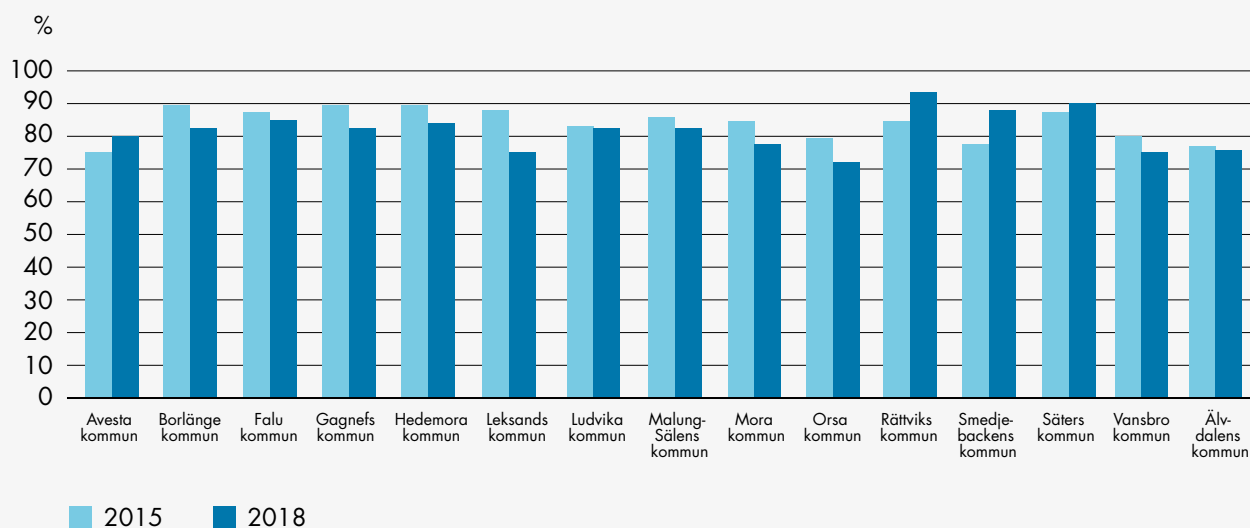
Att många unga menar att det inte finns så mycket att göra på den egna orten, är inte samma sak som att det inte är nöjda med livet vad gäller fritiden. Betydligt fler unga, uppemot 90 procent i flera kommuner, uppger att de är ganska eller mycket nöjda livet när det handlar

om fritiden. Här finns ingen nämnvärd skillnad i nöjdhet mellan unga som är födda i Sverige, Europa eller utanför Europa. Däremot skiljer det sig mellan högstadiet och gymnasiet.

Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om fritiden – Högstadiet

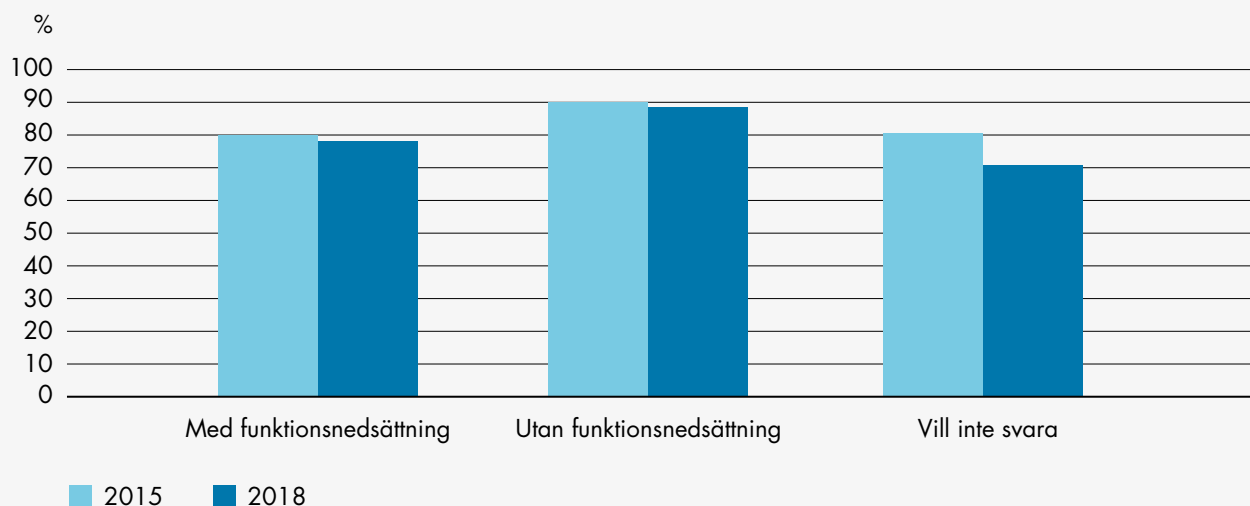
Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om fritiden – Gymnasiet

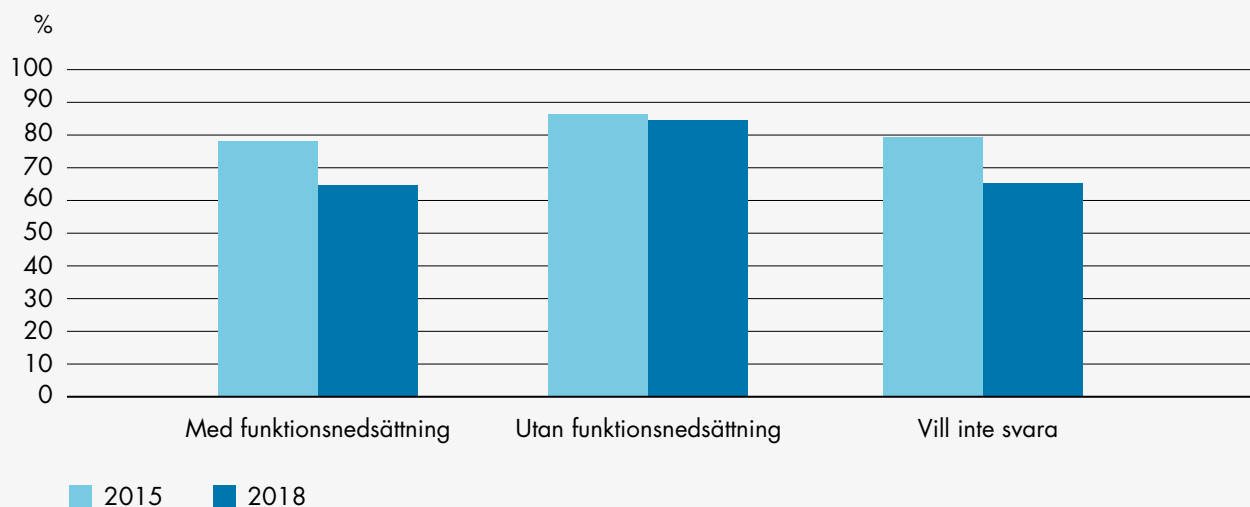
När det kommer till unga gymnasieungdomar med funktionsnedsättning är det färre av de med funktionsnedsättning som är ganska eller mycket nöjda med sin fritid. Skillnaden är cirka 10 procentenheter på hög-

stadiet men hela 20 procentenheter i gymnasiet, där resultatet sjunkit med 15 procentenheter mellan 2018 och 2015.

Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om fritiden – Högstadiet

Ganska eller mycket nöjd med livet när det handlar om fritiden – Gymnasiet

När det kommer till frågorna som rör vad unga gör på sin fritid, så är skillnaderna mellan Lupp 2015 och Lupp 2018 inte så stora. Idrott ligger högt i statistiken, både för killar och tjejer.

Håkan Stattin och Metin Özdemir vid Örebro universitet har genomfört långsiktiga studier som visar på många fördelar att barn och ungdomar deltar i organiserad idrott. De ungdomar som idrottar i en förening mår bättre,

både fysiskt och psykiskt. Har man depressiva symptom så minskar dessa, och ungdomarna får bättre självkänsla. De trivs även bättre i skolan och hamnar i brott i lägre utsträckning än övriga (Stattin och Özdemir, 2012).

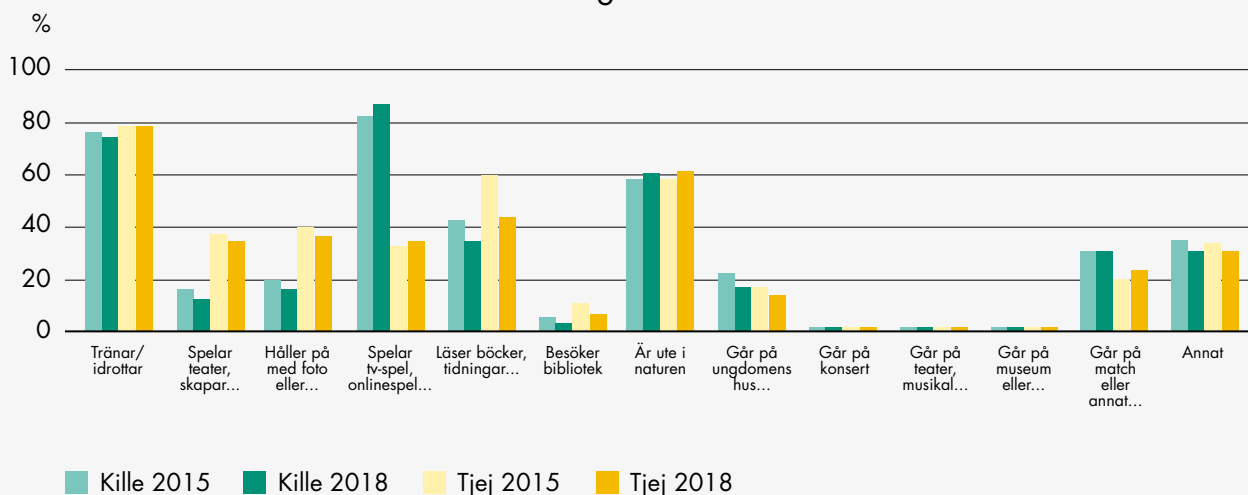
Den absolut populäraste fritidsaktiviteten för pojkar, både på gymnasiet och högstadiet, är att spela tv-spel, datorspel eller onlinespel. Mycket forskning har ägnats åt de ohälsosamma aspekterna av ett för omfattande

spelande, men ny forskning vid Uppsala universitet lyfter även de positiva effekterna. Resultaten visar att varken de ungdomar som lägger mycket tid på att spela eller de som identifierar sig som spelare (gamers) har färre vänner i skolan än de som spelar lite eller inte alls. Studierna visar också att de ungdomar som identifierar sig som spelare tenderar att bli vänner med varandra. (Eklund och Roman, 2018).

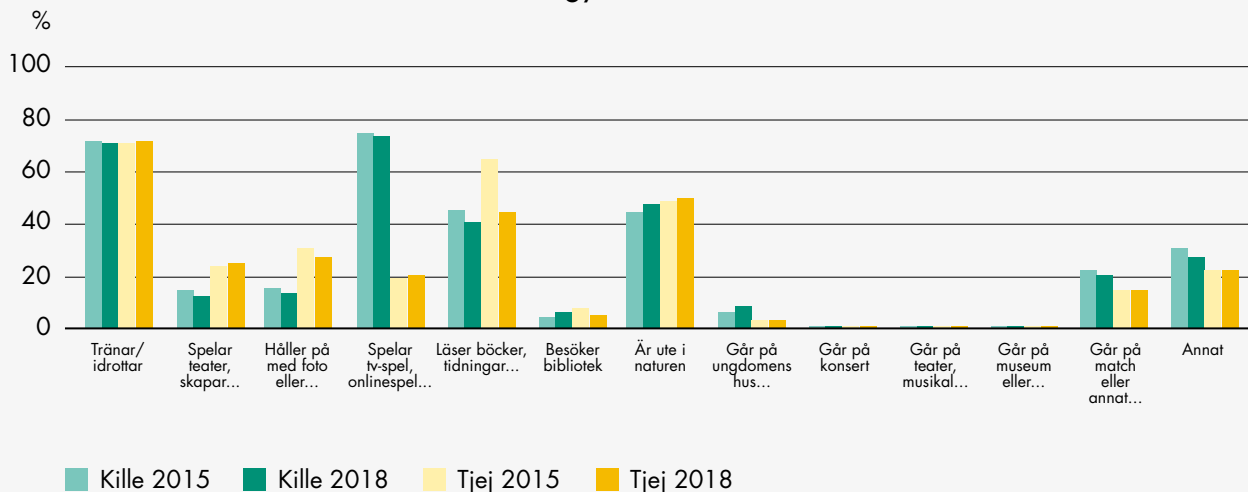
När det gäller besök på fritidsgårdar så ser vi en skillnad mellan åldrarna: det är väldigt få gymnasieelever som uppger att de besöker ungdomens hus, fritidsgård eller liknande. Där finns även en skillnad mellan kön: tjejer besöker verksamheten i lägre grad än killar. De

grupper av unga som inte använder fritidsgårdar och liknande uppger i högre grad att de inte tycker att det finns så mycket att göra på fritiden, och många av deras fritextsvar uttrycker en önskan om att det ska finnas mer mötesplatser för dem på deras ort. Vad kan kommunerna göra för att stödja dessa ungdomars behov? Det är viktigt att ha kunskap om sin målgrupp och utforma metoder och aktiviteter efter den kunskapen. Om målet är att nå "alla" unga i ett visst område behövs därför en bredd av aktiviteter. Att genomföra fokusgruppsintervjuer med unga kring frågan, och ge dem möjlighet att vara med och skapa sina mötesplatser kan vara en betydelsefull väg framåt.

Gör följande saker på sin fritid en eller flera gånger i veckan – högstadiet i Dalarna

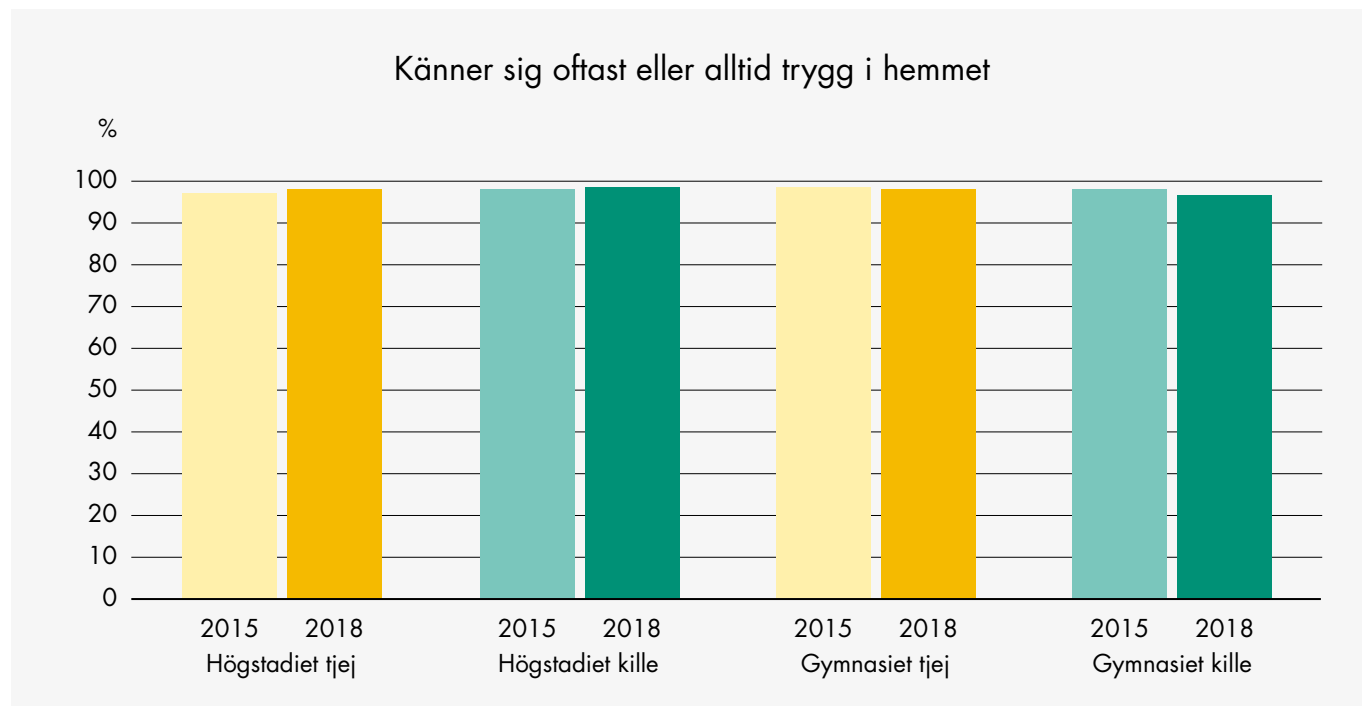
Gör följande saker på sin fritid en eller flera gånger i veckan – gymnasiet i Dalarna

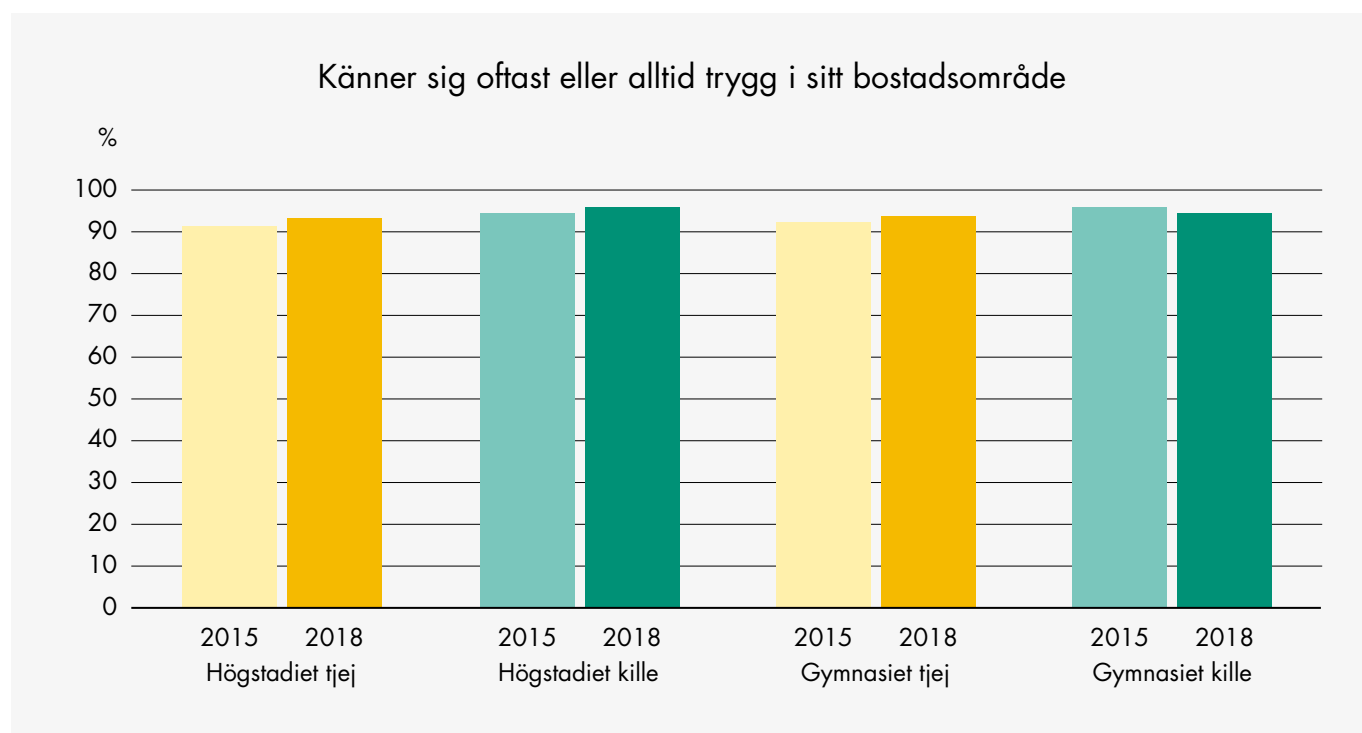
Trygghet

Med tanke på hur frågor kring bristande trygghet seglade upp som centrala under valrörelsen 2018, så kan det

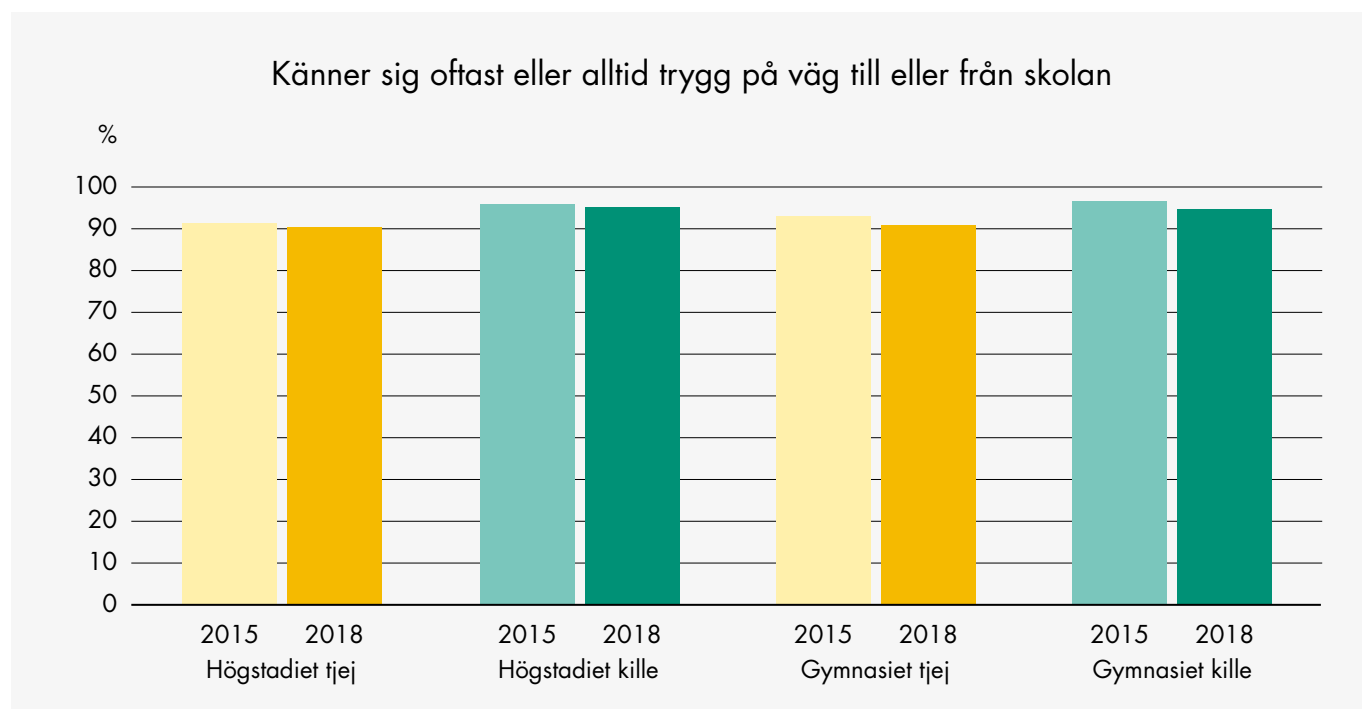
vara något överraskande att se att den upplevda tryggheten bland de unga inte försämrats överlag sedan Lupp år 2015. Det är fortfarande drygt 95 procent av de unga som svarar att de känner sig trygga i hemmet.

Även i sina bostadsområden upplever de flesta unga sig oftast eller alltid trygga. Könsskillnaderna är försvinnande små precis som vid frågan om tryggheten i hemmet. Resultaten skiljer sig heller inte nämnvärt mellan högstadie- och gymnasieungdomarna.

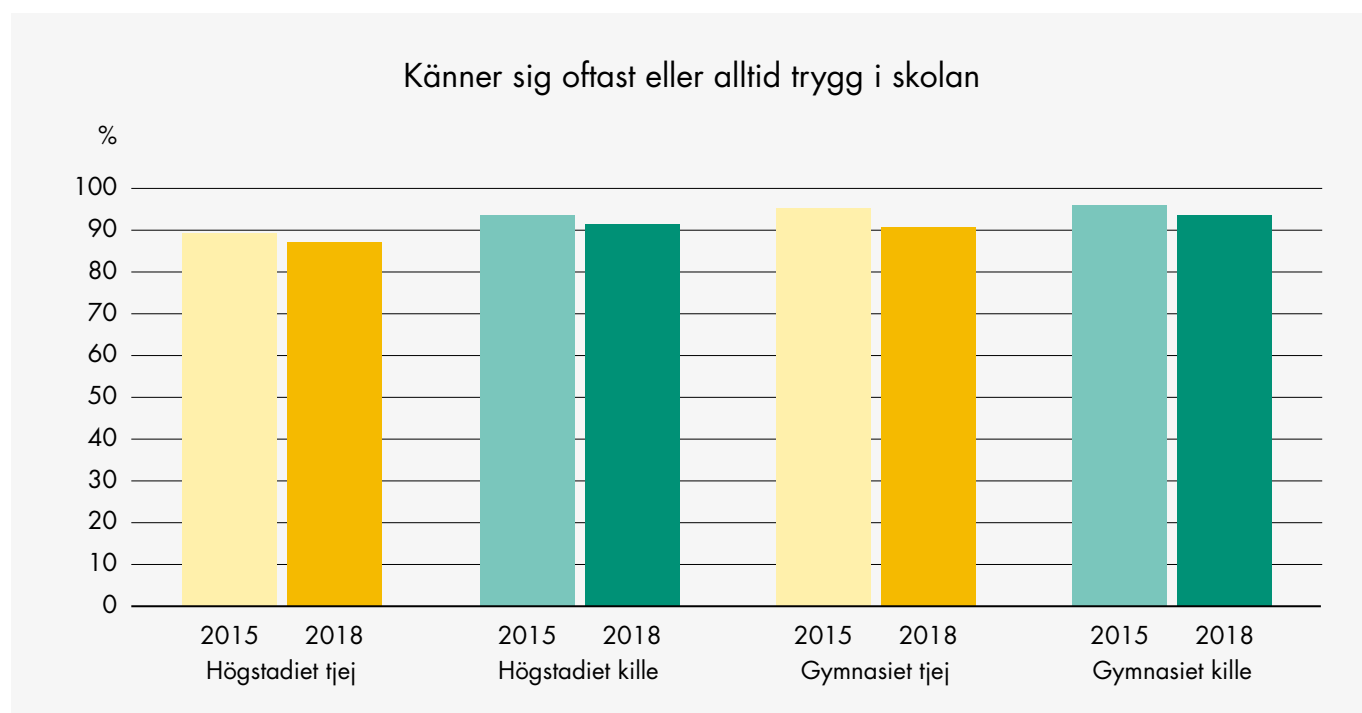

När det gäller tryggheten i skolan och på väg till och från skolan ser vi att andelen som oftast eller alltid känner sig trygga sjunkit en aning. Skillnaden är dock så liten att det kan vara svårt att avgöra om den är meningsfull att uttala sig om.

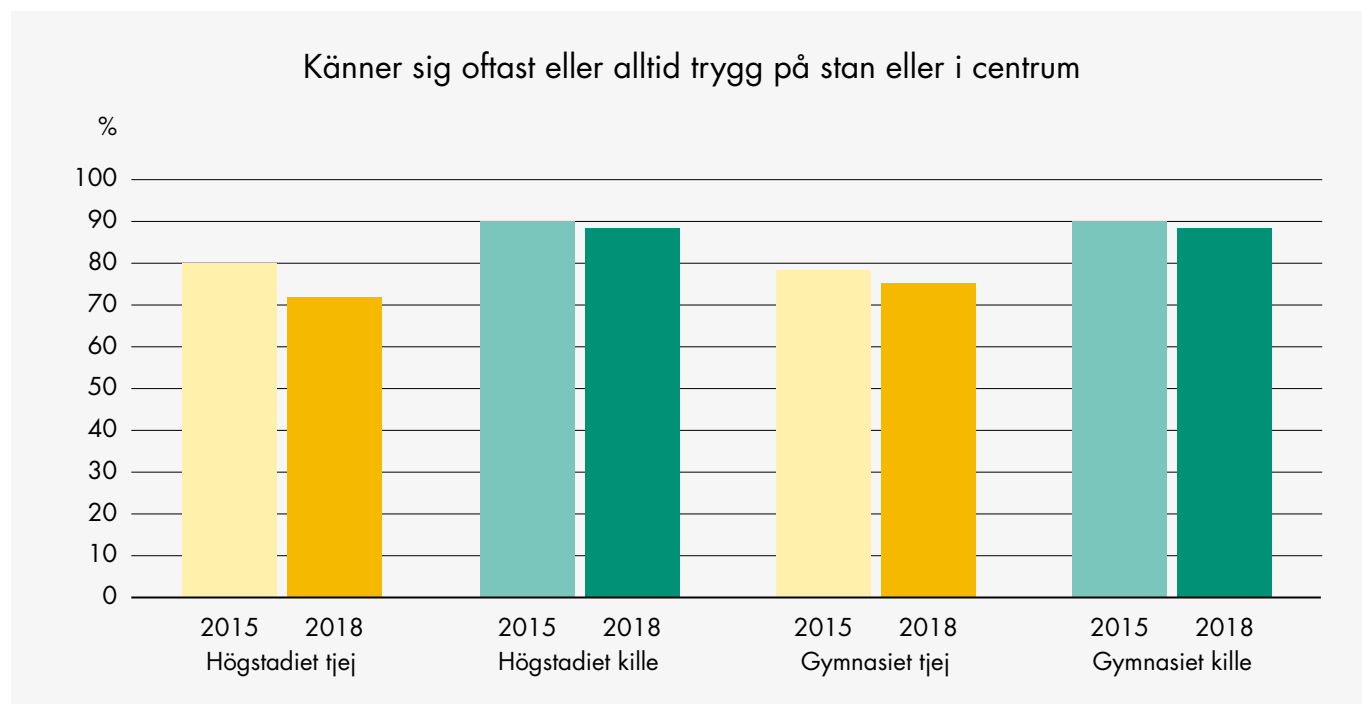

På frågan om man känner sig trygg i skolan ser vi en lite större minskning år 2018 mot år 2015, särskilt för tjejerna på gymnasiet där fyra procentenheter färre uppger att de oftast eller alltid är trygga i skolan. Även

om det fortfarande är en hög andel som oftast eller alltid känner sig trygga är den minskning oroväckande. Analysen bör fördjupas och resultatet följas upp.

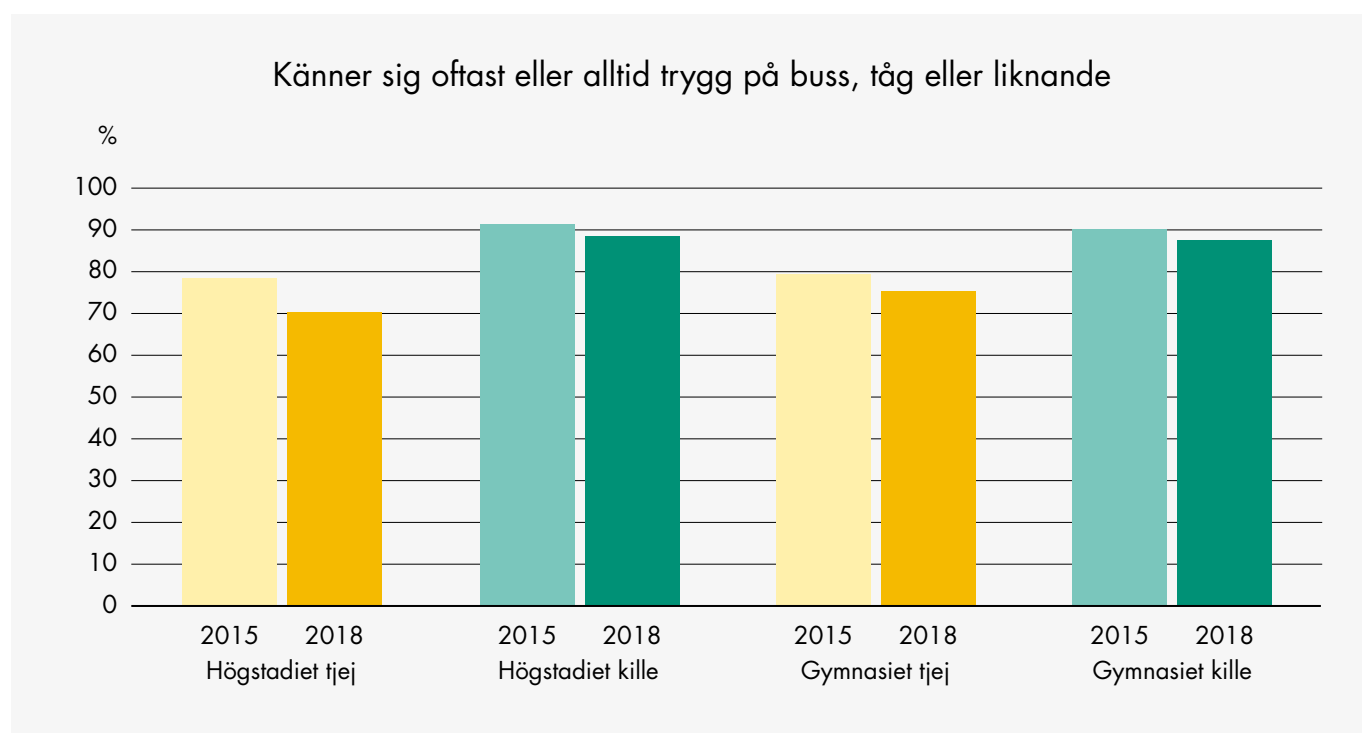

På frågan om trygghet i centrum finns en skillnad mellan könen, där killarna upplever sig väsentligt tryggare än vad tjejerna gör.

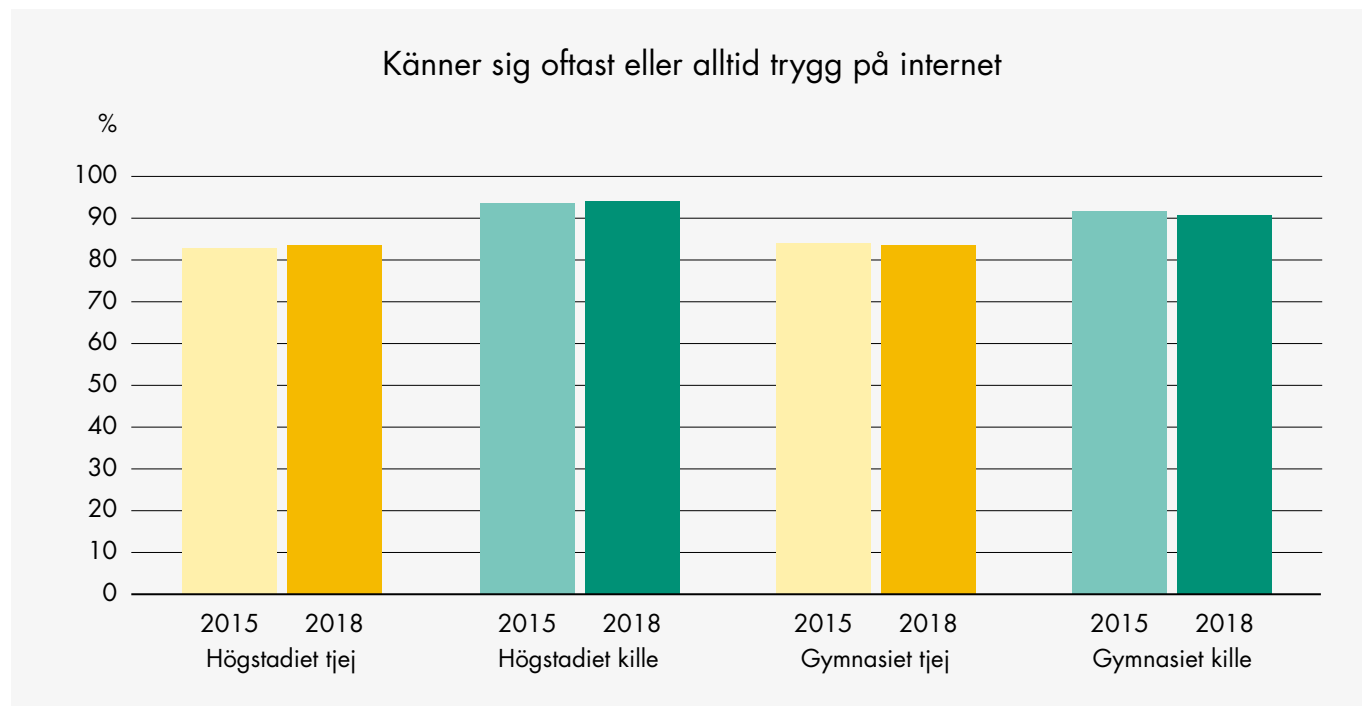
Detta att det skiljer mellan könen gäller även i kollektivtrafiken, här har dessutom skillnaden ökat mellan tjejer och killar som uppger att de oftast eller alltid är trygga. Nivåerna är nästintill identiska med frågan om trygghet

i på stan/i centrum, där alltså väsentligt fler killar än tjejer svarar att de känner sig trygga, vilket gäller såväl på högstadiet som i gymnasiet.

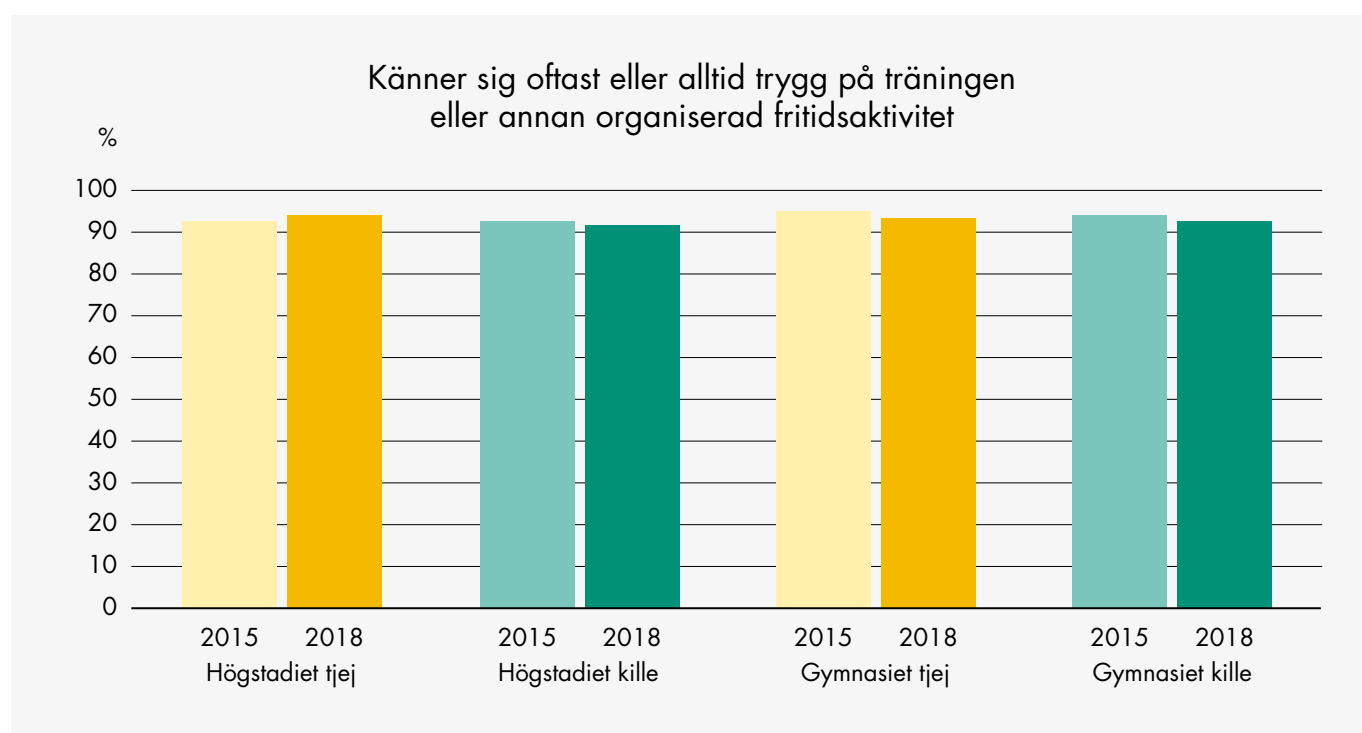
En annan fråga som intuitivt kan kännas som att den förvärrats, om vi lyssnar till den offentliga debatten, är frågan om tryggheten på internet. Men här ligger andelen som oftast eller alltid känner sig trygg kvar på

en hög nivå, både bland killar och tjejer. Även här ser vi ett mönster där en väsentligt högre andel killar än tjejer känner sig trygga.

Även tryggheten på fritidsaktiviteter som träning ligger fortsatt högt, runt 90 procent av de unga både på högskolan och gymnasiet känner sig oftast eller alltid trygg på träningen eller annan organiserad fritidsaktivitet.

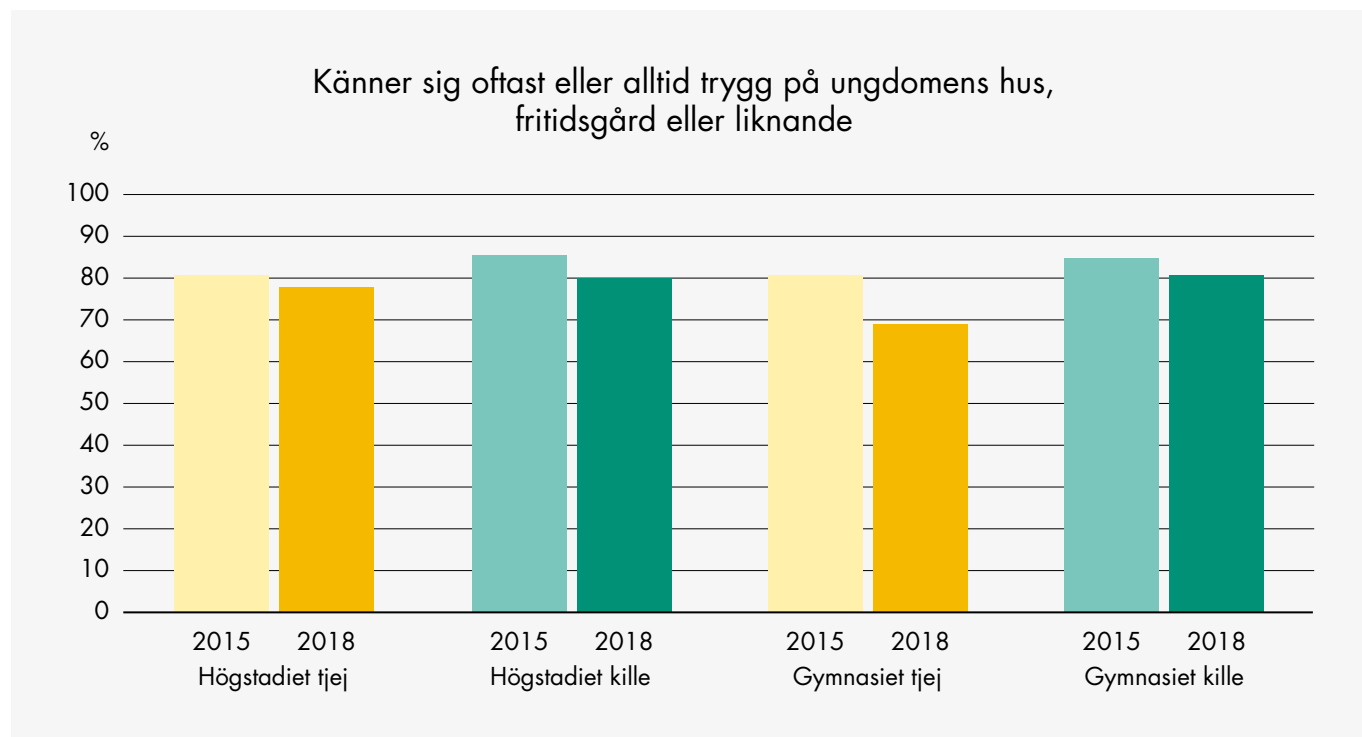
Andelen som känner sig trygga är ungefär densamma på högskolan och gymnasiet och en aning bland tjejer än killar.

Tyvärr ser vi att andelen unga som oftast eller alltid känner sig trygga på ungdomens hus, fritidsgård eller liknande, har sjunkit sen Lupp-enkäten 2015. I synnerhet bland tjejer på gymnasiet där andelen sjunkit från 81 procent till 69 procent.

Statistiken ger möjlighet till vidare diskussion i fokusgrupper lokalt: vad består otryggheten av? I MUCF:s kartläggning av öppen fritidsverksamhet betonas att vilken bild som förmedlas av verksamheten har betydelse för om unga kan, vill och får delta. Det kan handla om vad som

förmedlas genom verksamhetens egen marknadsföring, och vad besökare och andra säger om verksamheten. Att unga känner sig trygga och inkluderade och får ett bra bemötande av personal och av andra unga är viktigt för att de ska vilja komma till verksamheten och stanna kvar i den. Det gäller för alla unga, men särskilt för grupper av unga som i högre grad än andra utsätts för kränkningar, våld, diskriminering eller på annat sätt begränsas i sin vardag. Exempel på detta kan vara unga med funktionsvariation och unga hbtq-personer.

När vi pratar om trygghet med och för unga är det viktigt att ha med sig att samma plats kan innebära trygghet för en ungdom och otrygghet för en annan. I Fokus 18 lyfter MUCF hur unga som bor i områden som klassas som utsatta, ofta upplever att de är som tryggast just där. Det kan tvärtom vara när de unga i ett utsatt område eller i glesbygd lämnar sitt område som de

känner sig utsatta, till exempel för att gå i gymnasiet på annan ort med högre socioekonomisk status. Även om området där skolan ligger anses lugnt och tryggt, så kan det vara just där, i skolan eller på vägen dit, som unga från ett annat område känner sig som allra otryggast på grund av kränkningar eller trakasserier (MUCF, 2018).

C Möjlighet att påverka

Mål: Unga i Dalarna ska känna att de kan påverka såväl sina egna liv som länets utveckling

Varför är det viktigt att unga är delaktiga och kan påverka sina liv och sin omgivning? Målbilden, som den formuleras i den regionala ungdomsstrategin, är att:

”I Dalarna ska ungas drivkraft tas till vara. Unga ska ha makt att utifrån sina olika förutsättningar forma sitt liv och ges möjlighet att ta en tydlig plats i tillväxtarbetet. För samhället handlar det såväl om att få bättre beslutsunderlag och fler lösningar som om att förankra beslut om morgondagen med dem som ska leva med dem.” (Region Dalarna, 2015).

För att Dalarna ska utvecklas och bli och vara en intressant och relevant region att leva och verka i, behövs ungas kompetens, erfarenhet och perspektiv. Att arbeta med delaktighet har dock flera viktiga dimensioner. En handlar om att ett stort demokratiskt deltagande är särskilt viktigt i en tid när demokratin är utmanad från flera håll. I *Regeringens strategi för en stark demokrati* (Regeringskansliet, 2018) beskrivs hot mot demokratin i form av demokratiskt underskott, ett hotat demokratiskt samtal och en kamp om verklighetsbilder där anti-demokratiska aktörer försöker sprida bilder som gynnar deras politiska mål. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor vill höja ambitionsnivån för ungas inflytande för att öka tilltron till demokratin bland unga. I rapporten *Vilka ska med? Ungas sociala inkludering i Sverige* (MUCF, 2018) föreslår de ett förstärkt stöd till insatser för ungas delaktighet. Med aktiva satsningar för ungas delaktighet och inflytande kan demokratiska och inkluderande värderingar stärkas i Sverige.

En annan dimension av ungas delaktighet och inflytande handlar om de unga själva, att känslan av tillhörighet, av möjlighet att påverka sitt liv och det samhälle en lever i bidrar till det egna välbefinnandet. (MUCF, 2018).

Region Dalarna har, liksom en majoritet av landets regioner, antagit riktlinjer för att arbeta enligt FN:s barnkonvention. I detta arbete ingår att öka kunskapen om dess innehåll men också att omsätta den i praktisk handling. En av Barnkonventionens artiklar, artikel 12, handlar just om barnets rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet.

I Dalarna pågår sedan många år ett arbete med att stärka ungdomsperspektivet i kommunal och regional politik. Det handlar om att arbeta kunskapsbaserat och målinriktat utifrån den regionala ungdomsstrategin och dess avsiktsförklaring, men också om att utveckla arbetsätt för ungas delaktighet och inflytande.

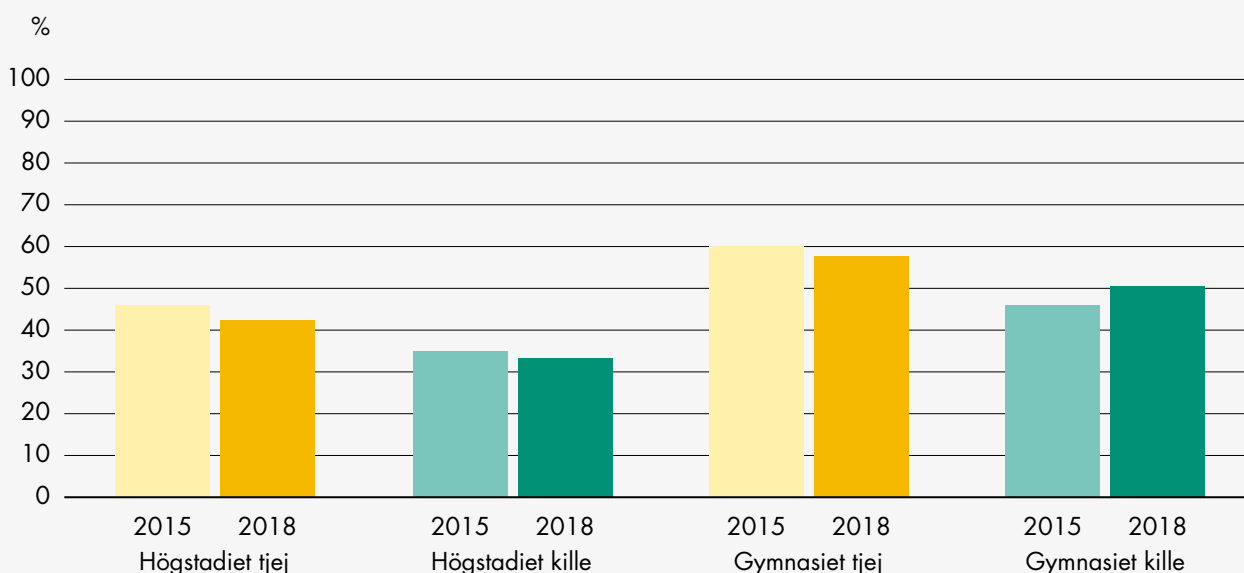
I detta avsnitt följer vi upp de frågor som berör inflytande och som är kopplade till målet om att unga i Dalarna ska känna att de kan påverka sitt liv och länets utveckling. I vilken riktning går utvecklingen, har de unga i Dalarnas känsla av möjligheter till påverkan förstärkts eller försvagats? Hur ser det ut med kunskapen om var en ska vända sig någonstans för att göra sin röst hörd i kommunpolitiken?

Intresset för politik och samhällsfrågor

Diagrammet nedan visar unga i Dalarnas intresse för samhällsfrågor i allmänhet, baserat på Lupp-enkäten. Det har inte skett några större förändringar här sedan år 2015, men det har skett en liten minskning av intresset bland högstadieungdomarna och en ökning bland killar på gymnasiet. Det kan vara svårt att säga var gränsen mellan vad som är politik och vad som är samhällsfrågor går, men det brukar visa sig att det är fler unga som anser sig intresserade av samhällsfrågor än av politik, något som gäller unga både i Dalarna och Sverige. Det är dock bra att ha med sig att detta gäller även för befolkningen i stort.

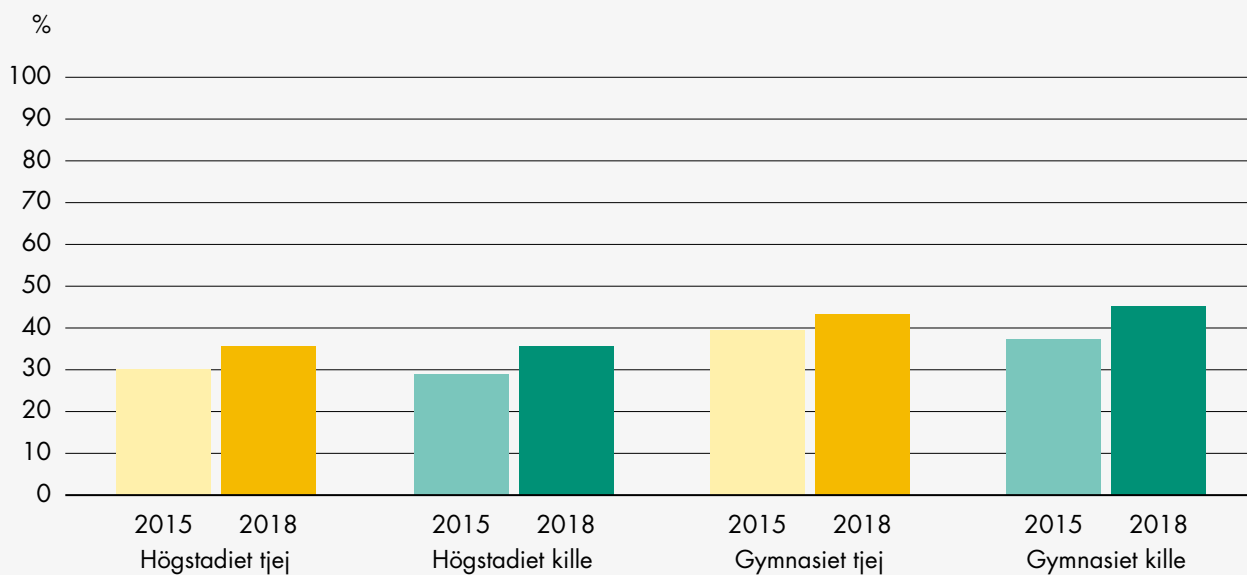
Är ganska eller mycket intresserad av samhällsfrågor i allmänhet

Nästa diagram visar att unga i Dalarnas intresse för politik har ökat sedan år 2015, både bland tjejer och killar. Detta skulle kunna vara kopplat till att 2018 var ett valår, och att många kommuner arbetat med skolval, men det kan givetvis ha med andra faktorer att göra. Det är

fler unga i Dalarna, både på högstadiet och gymnasiet, som svarat att de är ganska eller mycket intresserade av politik än vad det var i Lupp-undersökningen år 2015.

Är ganska eller mycket intresserad av politik

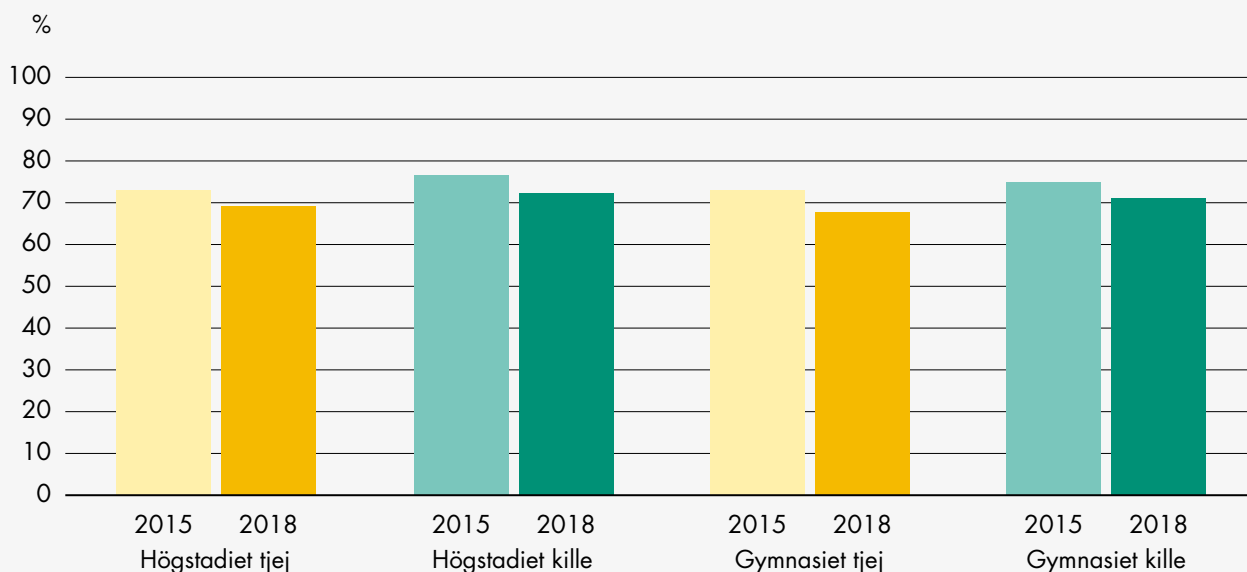

Flera nationella studier (till exempel Demokratiutredningen från 2014) visar att unga är ungefär lika samhällsintresserade som vuxna, däremot är förutsättningarna för unga att delta ibland sämre på grund av bland annat resurser och tillgång till inflytelserika nätverk. Andelen unga som är intresserade av politik och samhällsfrågor är relativt hög i Sverige. Andelen politikintresserade unga ligger något lägre än bland den äldre befolkningen, men intresset har inte minskat sedan 1970-talet vilket en ibland kan få intryck av i den offentliga debatten. Intresset för politik bland unga

har till och med ökat något under senare år enligt t ex SOM-institutets mätningar. (RIKS-SOM 1986–2013).

På frågan om hur stort förtroende de har för vuxna, är det färre unga i Dalarna som svarar att de har ganska eller mycket stort förtroende för vuxna i allmänhet än vad det var i Lupp år 2015. Det är naturligtvis en bekymmersam utveckling men det är svårt att förklara varför det ser ut på det viset utan att göra ytterligare undersökningar, till exempel genom att intervjua unga.

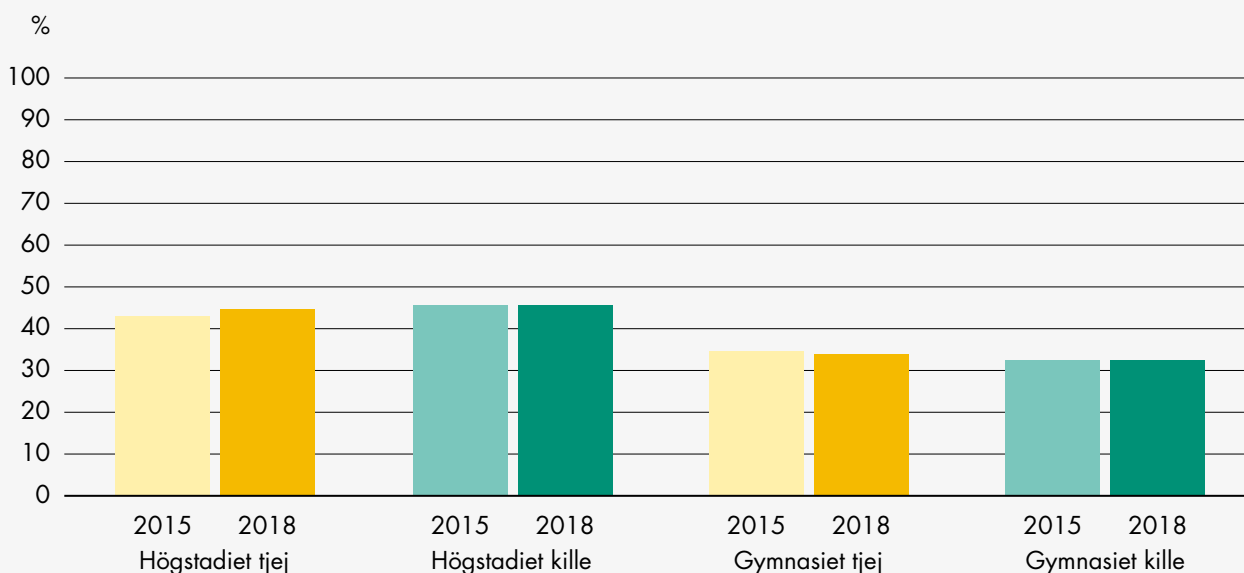
Har ganska eller mycket stort förtroende för vuxna i allmänhet

När det gäller förtroendet för politiker så är denna väsentligt lägre än för vuxna i allmänhet men har däremot inte ändrats sedan förra enkäten. Detta bör ses i sammanhang med att enkäten 2018 genomfördes

samtidigt som regeringsbildningen efter valet 2018 pågick, där politikernas förtroenden diskuterades mycket under hösten. Detta tycks dock inte ha påverkat de ungas förtroende för politikerna nämnvärt.

Har ganska eller mycket stort förtroende för politiker

Överlag har unga i Sverige ett starkt förtroende för de politiska institutionerna, partierna, fullmäktigeförsamlingarna, riksdag och regering. Förtroendet bland unga för de politiska institutionerna har till och med stärkts under 2000-talet. (SOU 2016:5).

Alla unga?

Tidigare nationella studier visar att unga från socioekonomiskt utsatta områden, samt unga som har minst en förälder som är arbetslös eller sjukskriven, känner att de har mindre möjligheter att påverka (Ungdomsstyrelsen, 2010). Det finns också en koppling mellan hälsa och självkänsla, och upplevelse av inflytande. Ungar med sämre hälsa och lägre självförtroende tenderar att skatta sina möjligheter att påverka som sämre än andra unga (Ungdomsstyrelsen, 2012). Ungar med funktionsnedsättningar har generellt lägre tilltro till att det som de framför verkligen blir taget på allvar av beslutsfattare. (Ungdomsstyrelsen, 2012).

Studier om unga och unga vuxna med utländsk bakgrund visar på att det kan finnas begränsade möjligheter till inflytande i dessa grupper, men även en stark drivkraft att bli inkluderad och styra över sin situation:

upplevelsen av att ha ett egenansvar för att bli socialt inkluderad i samhället. Det är svårt att fastslå generella mönster, men vi kan konstatera att det behövs mer kunskap om hur unga och unga vuxna utövar och upplever inflytande, och om hur förutsättningar och hinder kan skilja sig mellan olika grupper. (Ungdomars och unga vuxnas levnadsvillkor i Sverige, Forte 2016)

Detta gäller även andra områden av delaktighet, som till exempel medlemskap i föreningar. Enligt MUCF:s fokusrapport från 2014 om ungas organisering är hälften av Sveriges unga medlemmar i en förening. Men andelen utrikesfödda som är medlemmar i minst en förening var då enbart 37 procent. Det var dessutom så att utrikesfödda tjejer deltog i lägst grad. Andra grupper som i lägst grad än andra är medlemmar i en förening är unga med funktionsnedsättningar. (MUCF, 2014).

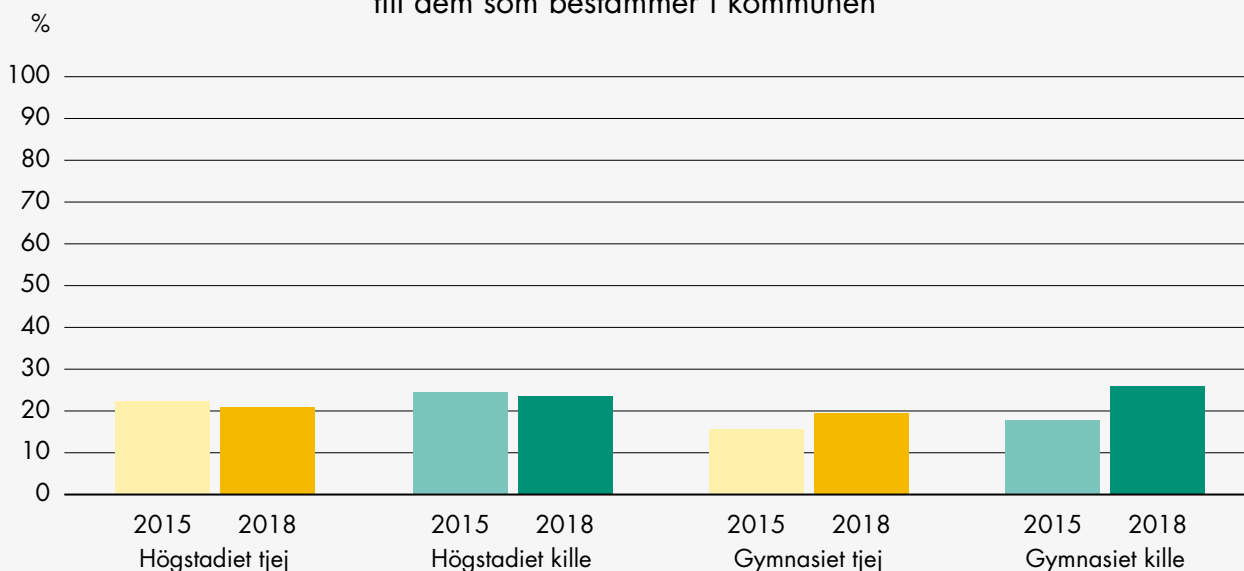
En viktig aspekt för att nå just alla grupper av unga, är att dra nytta av skolans demokratiuppdrag. De allra flesta unga går i skolan, och att arbeta med demokrati och delaktighetsfrågor i skolan finns med i läroplanerna för alla skolformer. Det är dock olika hur väl detta arbete fungerar och hur kopplingarna till andra aktörer ser ut för att arbetet ska bli effektivt och utvecklande (SOU 2016:5).

Lokal påverkan

Att unga känner att de kan påverka både sina egna liv och Dalarnas utveckling är avgörande för om Dalarna ska vara en attraktiv region dit unga vill flytta till och välja att stanna kvar i. Flera kommuner i Dalarna arbetar strukturerat med ungdomsråd, medborgardemokrati och andra åtgärder för att minska klyftan mellan politiker och unga medborgare. Det finns dock flera utmaningar kring ungas möjligheter att delta i det lokala beslutsfattandet. En är att unga inte upplever att de har goda möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer. Endast runt 20 procent av de unga i Dalarna anser att de har ganska eller mycket stora möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i deras kommun enligt resultatet av Lupp år 2018. Bland killar på gymnasiet är det dock litet högre, drygt 26 procent, vilket är en ökning från Lupp-resultatet från år 2015.

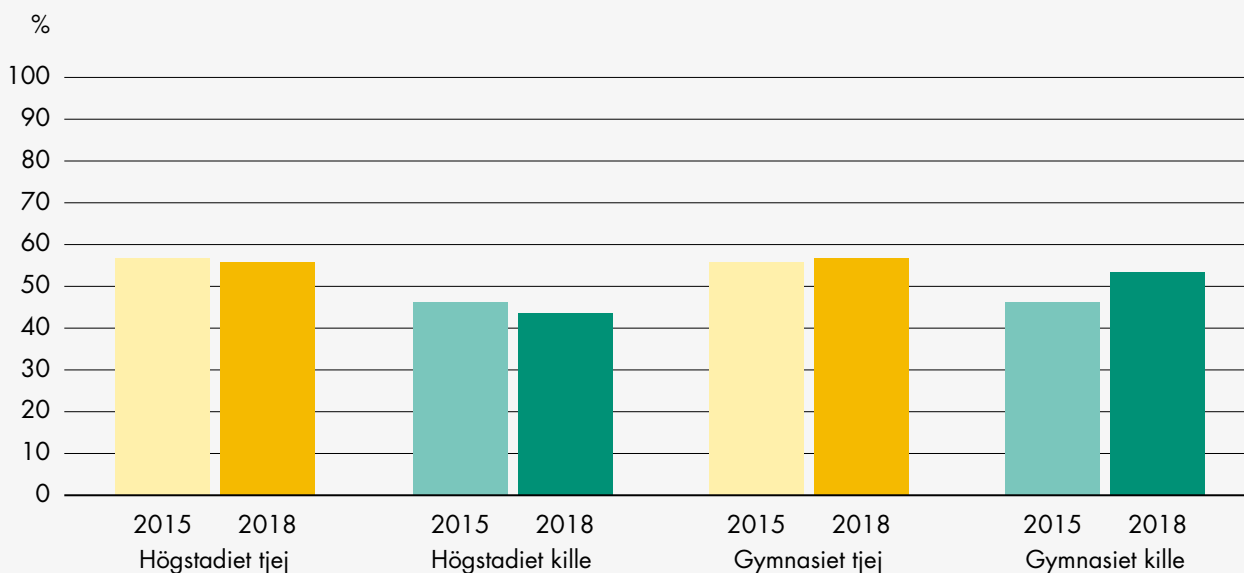
Ganska eller mycket stora möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i kommunen

På frågan om de unga vill vara med och påverka frågor i sin kommun är andelen betydligt högre, runt 50 procent, förutom bland högstadiekillarna där andelen är knappt 44 procent. Här finns följaktligen en stor potential för att fler unga ska kunna delta i det lokala

demokratiarbetet. Även på denna fråga visar det sig att killar på gymnasiet har en positiv trend i delaktighetsfrågorna; det är väsentligt högre andel gymnasiekillar som vill vara med och påverka än vid förra mätningen.

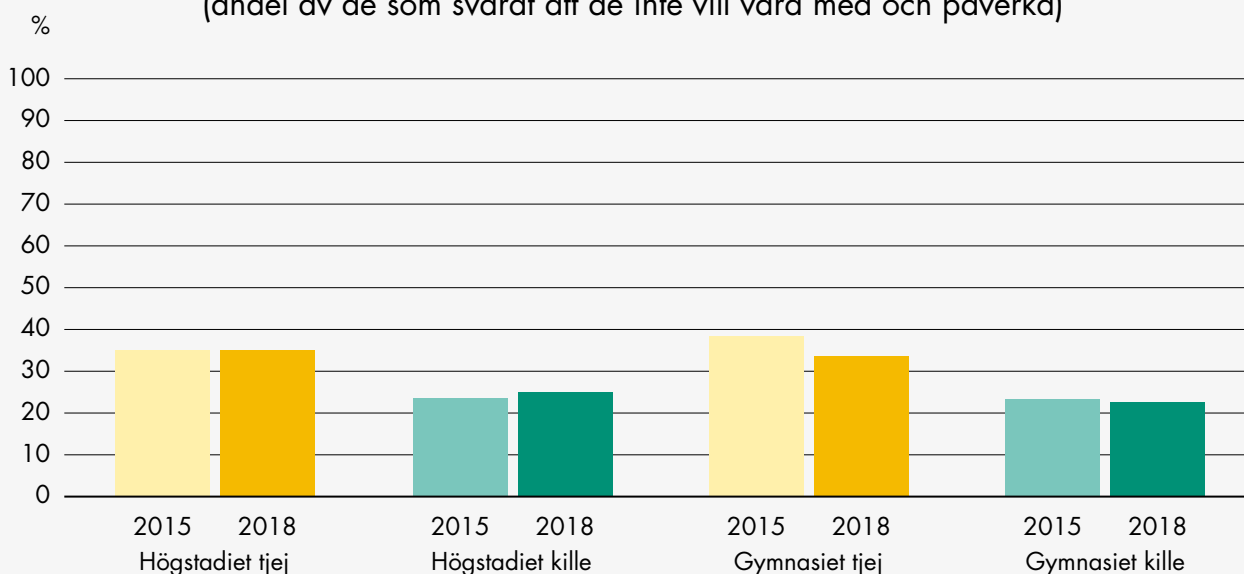
Vill vara med och påverka frågor som rör sin kommun

En anledning till att vissa unga inte vill vara med och påverka är att de inte har tillräcklig kunskap om hur de ska gå till väga. Det är runt en tredjedel av tjejerna och knappt en fjärdedel av killarna som svarade att de inte

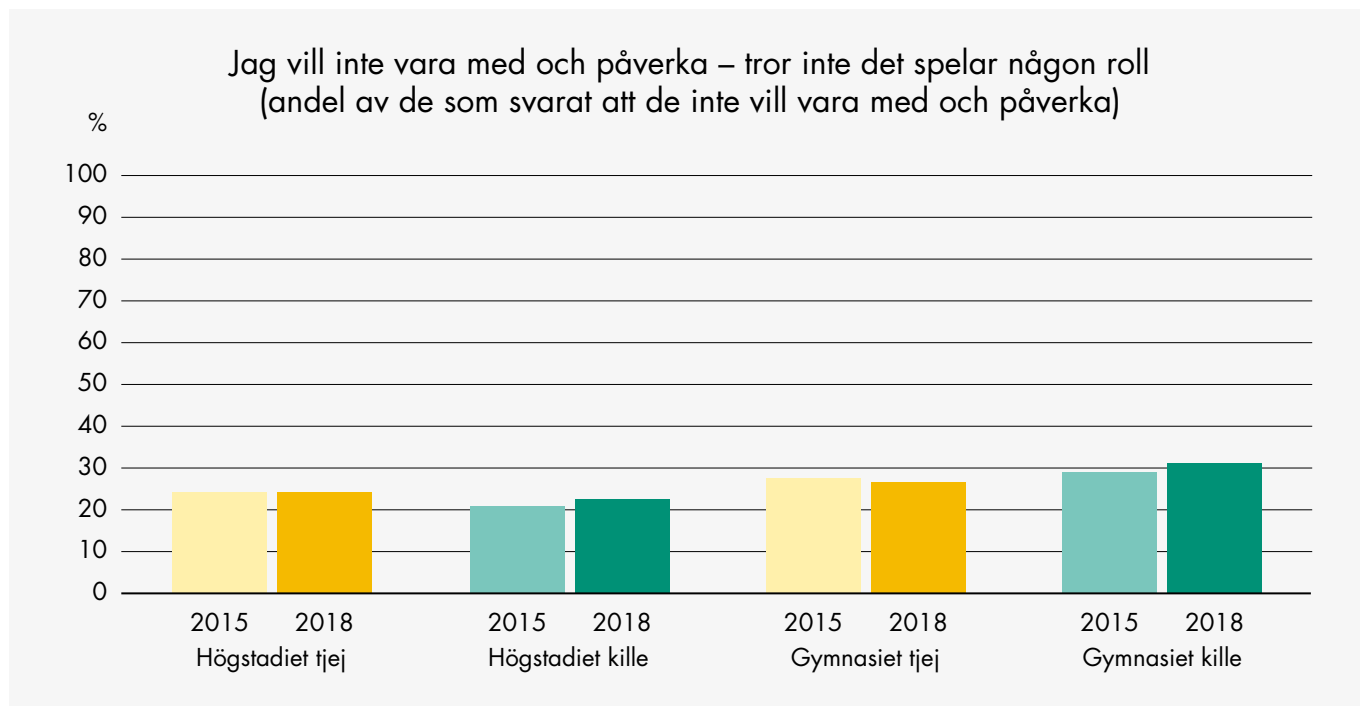
vill vara med och påverka som anger detta som skäl. Dessa resultat skiljer inte sig så mycket från hur de unga svarade i Lupp år 2015, men är något bättre i gymnasiet än på högstadiet.

Jag vill inte vara med och påverka – kan för lite om hur jag ska göra (andel av de som svarat att de inte vill vara med och påverka)

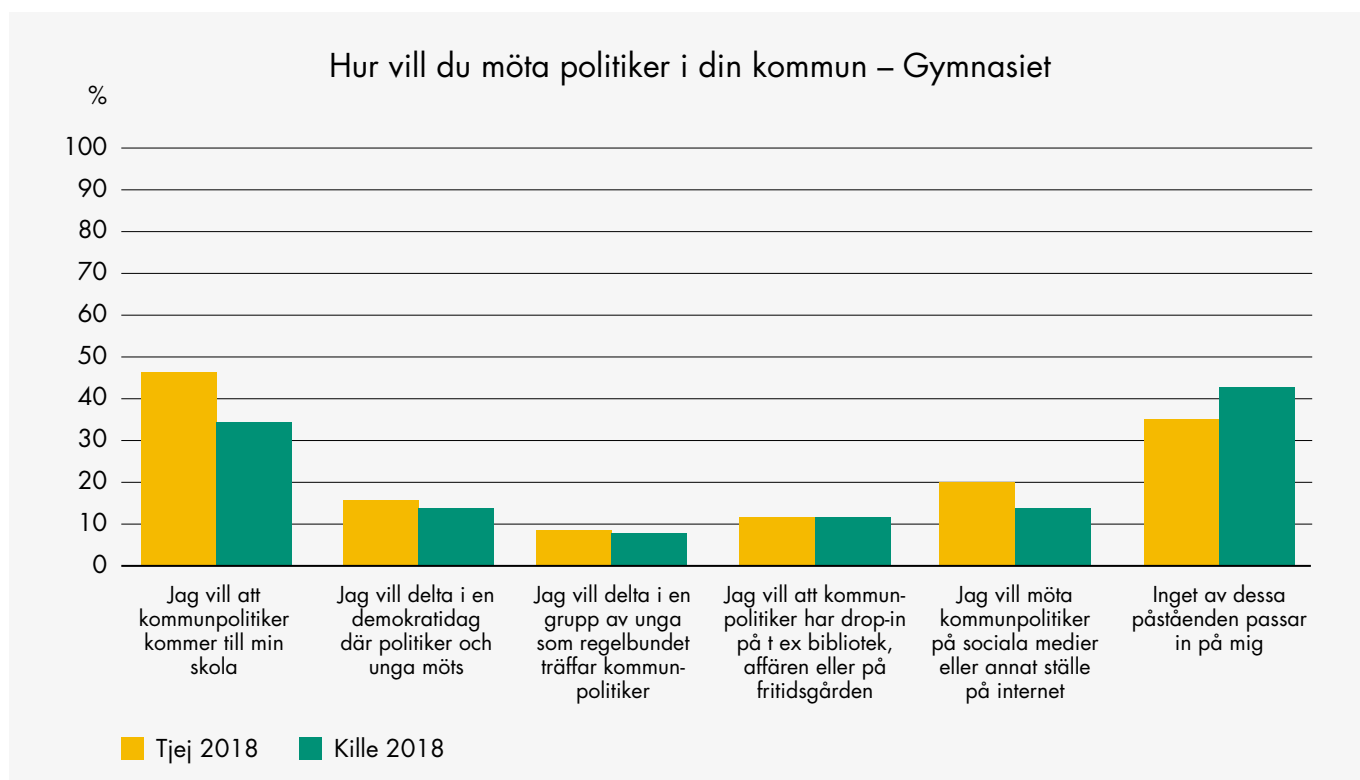
Det är i likhet med resultaten från Lupp år 2015 drygt 20 procent i högstadiet och runt 30 procent på gymnasiet i Dalarna som anger att de inte engagerar sig för att de inte tror att det spelar någon roll om de engagerar sig.

Detta är en orsak till att inte vilja vara med att påverka som är högst bekymmersam ur en demokratisk synvinkel och som vi i Dalarna även fortsatt bör följa upp och arbeta för att andelen som känner så är så låg som möjligt.

Givet temat för Lupp 2018 i Dalarna, ungas delaktighet i den lokala demokratin, valde kommunerna i Dalarna att gå samman och ställa en egen fråga i Lupp år 2018 på detta område. Den frågan handlar om hur de unga vill möta politiker.

Det alternativ som var mest populärt var att politiker skulle komma till deras skola, långt fler av de unga ville det framför att möta politikerna i sociala medier till exempel.

Hur får vi till ett bättre ungdomsinflytande i Dalarna? Ja, det verkar som att de unga föredrar att möta politikerna i det verkliga livet, och inte enbart på sociala medier eller via chatfunktioner. Flera dalakommuner har fungerande inflytandeforum där unga, beslutsfattare och tjänstepersoner möts för att gemensamt skapa förutsättning för förändring i frågor som unga lyfter. Andra arbetar fortfarande för att få till något liknande i sin kommun. Spelar dessa forum någon roll? Det är en fråga som både demokratiutredningen (det finns en sammanställning i SOU 2016:5 om inflytandeforum) och MUCF lyft fram. Betänkandet till Demokratiutredningen som kom år 2016 visar att inflytandeforumen i alla fall minskar avståndet mellan unga och beslutsfattare, samt ökar kunskapen mellan grupperna. Några aspekter som pekas ut som avgörande för att inflytandet ska bli reellt är att det behövs ett formellt regelverk för hur ungas inflytande ska tillgodoses i kommunen/regionens politiska beslutsprocesser och att det är centralt med återkoppling till de unga som varit med och arbetat fram förslag (SOU 2016:5).

Betänkandet till Demokratiutredningen lyfter fram att ungas inflytande bör vara formaliserat och att det bör gälla fler områden än traditionella ungdomsfrågor. En annan aspekt som lyfts fram är behovet av att politikerna lämnar kommunhuset och kommer till de unga, där de är (SOU 2016:5). Något som alltså förstärks av svaren i Lupp Dalarna 2018. MUCF föreslår i sin rapport Fokus 18 att en översyn av inflytandeforumen, dess effekter och hur de kan utvecklas tas fram nationellt.

Har ungas politiska deltagande minskat över tid?

Ungas deltagande i kommunfullmäktige i Sverige är i regel lägre än bland andra åldersgrupper. Det är dock inte samma sak som att unga är mindre engagerade i politik än andra grupper. Valdeltagandet bland förstagångsväljare sjönk fram till 2006, sen planade det ut. Färre unga identifierar sig med och blir medlemmar i politiska partier. Men, mot bakgrund av att intresset och engagemanget för samhället och politiken är stabilt, liksom förtroendet för de politiska institutionerna, så behöver det inte vara något enbart negativt att unga är kritiska till att gå in i traditionella politiska arenor. Det finns studier som visar på att unga idag har lägre kunskap och mindre intresse för politik än tidigare generationer. Forskarna Erik Amnå och Joakim Ekman å andra sidan argumenterar för att så länge ungas stöd för demokratin och dess grundläggande

värderingar är stabilt, så kan ett kritiskt förhållningssätt till de etablerade arenorna till och med tolkas som ett tecken på att den svenska demokratin är livskraftig och sund (SOU 2016:5).

När det gäller medlemskap i politiska partier så är unga, 16–24 år, den grupp som är minst delaktig. Det går dock att vidga begreppet politiskt deltagande till att även inkludera engagemang som protestaktioner, namninsamlingar och politiskt motiverade konsumtionsval, då blir bilden något mindre dyster (SOU 2016:5).

Unga är även den åldersgrupp som är mest under-representerad i fullmäktigeförsamlingarna på lokal nivå, dessutom tenderar de unga förtroendevalda att hoppa av sina uppdrag i högre utsträckning än de äldre.

I valet år 2018 var 12 procent av Dalarnas riksdagskandidater mellan 18 och 25 år gamla, men till skillnad från 2014 så var det ingen av dem som sedan valdes in till riksdagen. På regionnivå blev tre personer i åldern 18–25 år valda till fullmäktige. Detta är en ökning med två personer jämfört med resultatet av landstingsvalet år 2014.

På kommunnivå valdes totalt 22 ungdomar in till olika kommunfullmäktige i Dalarna år 2018. Detta innebär att totalt fyra procent av alla platser i de olika kommunfullmäktige i Dalarna innehas av personer mellan 18–25 år. Detta var en minskning med sex personer jämfört med valet 2014. Fördelningen mellan kvinnor och män förblev däremot densamma. Bland ungdomar är det 45 procent kvinnor totalt i alla kommunfullmäktige vilket är något högre än fördelningen för alla åldersgrupper.

Det är svårt att säga att utvecklingen kring delaktighet går i en särskild riktning utifrån Lupp-resultatet och andra undersökningar. Samtidigt som förtroendet för vuxna dalat något har det inte gjort det för politiker. Vi hade gärna sett att ungas möjligheter att göra sin röst hörd tydligt förbättrats sedan år 2015, men istället ser vi både framsteg och problem. Något som är glädjande är att intresset för politik ökat bland de unga i Dalarna sedan den förra undersökningen, samt att killar på gymnasiet verkar uppleva sig ha ett större intresse för och bättre möjligheter att påverka den lokala politiken i Lupp år 2018 är den som genomfördes år 2015. När det gäller inflytandeforumen för unga, så fortsätter vi följa utvecklingen av detta nationellt för att kunna bidra till att stärka arbetet med lokalt inflytande för unga i Dalarna.

D Utbildning och arbete

Mål: Unga ska ha goda möjligheter att skaffa sig utbildning och arbete i Dalarna

I Lupp-enkäten ställs frågor om skola och arbete, och resultaten på flera av de frågorna kommer att presenteras i detta avsnitt. Först kommer en genomgång av några andra indikatorer än Lupp-resultat, för att ge en övergripande bild av sysselsättning och utbildningsnivå i länet.

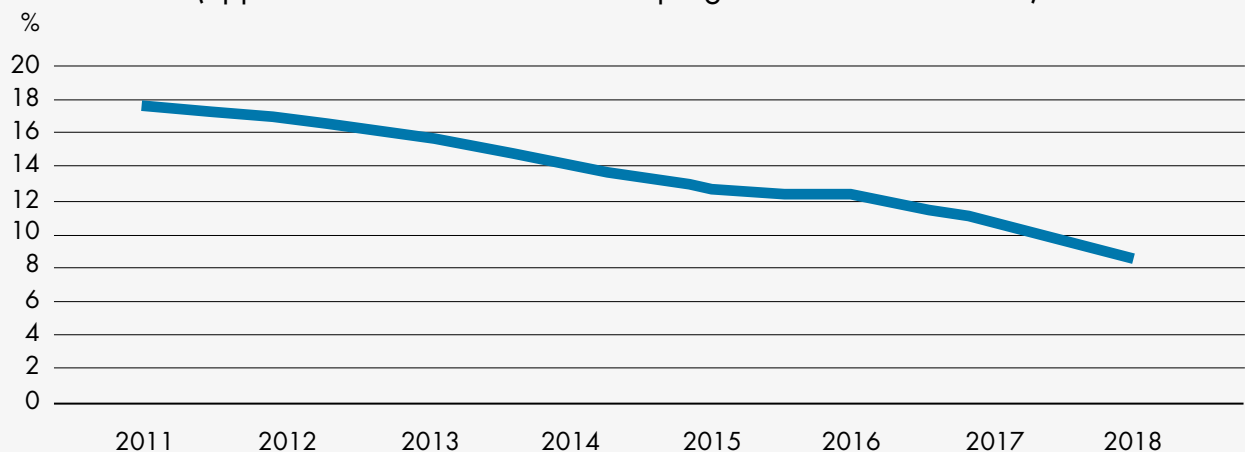
Sysselsättning och etablering – nya utmaningar

Vägen till etablering på arbetsmarknaden har blivit alltmer krokig. Det gäller både i Sverige och i andra länder. Det finns flera olika typer av övergångsmönster i ungas förflyttning mellan studier och arbete. Det har blivit allt vanligare att unga rör sig mellan studier och

arbete i långa perioder, samt att de går in och ut ur olika stödjande verksamheter. Etableringsåldern, det vill säga den punkt då minst 75 procent av en årskull förvärvsarbetar, har ökat från 20-årsåldern på 1980-talet till att ha stabiliserat sig runt 29-årsåldern. (Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar, SOU 2018:11).

Arbetslösheten i Dalarna och Sverige är lägre än på länge. Dessutom anger många av länets arbetsgivare, både inom privat och offentlig sektor, att de har svårt att hitta personal med rätt kompetens. Diagrammet nedan visar antalet arbetslösa samt deltagande i program för arbetssökande, under åren 2017, 2018 och början av 2019.

Andel arbetslösa av arbetskraften 16–24 år i Dalarna (öppet arbetslösa eller sökande i program med aktivitetsstöd)

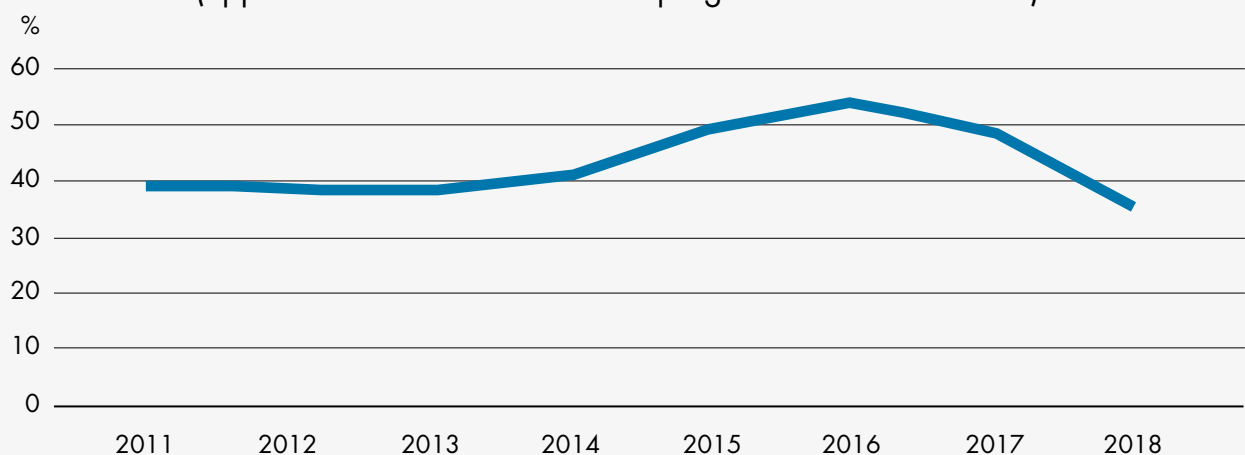

Källa: Arbetsförmedlingen via www.ungidag.se
Bearbetning: Peter Möller, Region Dalarna

Diagrammet ovan visar att antalet arbetslösa ungdomar har minskat stadigt sedan förra Lupp-enkäten år 2015, och vi ser att minskningen har blivit större under de senaste två åren. Från 2011 till 2019 har antalet unga arbetslösa minskat från 18 till 9 procent.

Minskningen av arbetslösheten gäller även för de utrikesfödda ungdomarna i Dalarna de senaste två åren. Mellan år 2014 och år 2016 ökade arbetslösheten i denna grupp, sannolikt för att invandringen ökade kraftigt under denna tid, inte minst invandrade många ungdomar varav en del ensamkommande.

Andel arbetslösa av arbetskraften utrikes födda 16–24 år i Dalarna (öppet arbetslösa eller sökande i program med aktivitetsstöd)

Källa: Arbetsförmedlingen via www.ungidag.se
Bearbetning: Peter Möller, Region Dalarna

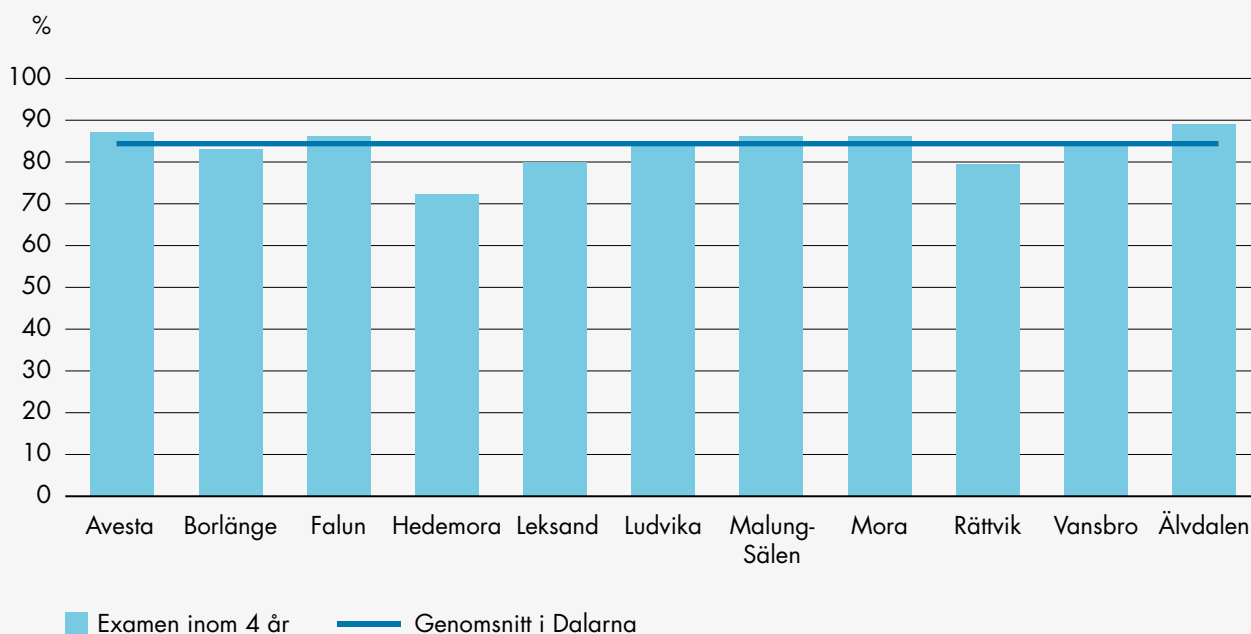
Arbetskraftsbehoven hos länets arbetsgivare pekar på att det räcker långt med en gymnasieutbildning i flera branscher, och särskilt yrkesutbildning efterfrågas i nuläget. Samtidigt ökar hela tiden kunskapskraven på arbetsmarknaden generellt och därmed även kraven på eftergymnasial utbildning. Det innebär att Dalarna behöver möta båda utmaningarna parallellt. Fler bör få möjlighet att ta en yrkesexamen samtidigt som antalet som fortsätter studera vid en eftergymnasial utbildning helst ska öka för att möta arbetsmarknadens behov.

I Dalarna var 81 procent av eleverna som gick ut nionde klass behöriga för yrkesprogram på gymnasiet läsåret 2017/18. Denna andel är något högre bland flickor än bland pojkar, men det skiljer bara fyra procentenheter mellan könen. Jämfört med landet som helhet ligger Dalarna något lägre än det nationella snittet både för pojkar och flickor.

Ser vi till de elever som började gymnasiet år 2014 ligger andelen som tog examen inom fyra år på 75 procent. Detta är en ökning på en och en halv procentenhet jämfört med de som började fem år tidigare. Andelen som tar examen ligger generellt högre på de högskoleförberedande programmen jämfört med yrkesprogrammen. Diagrammet nedan visar andelen som tar examen inom fyra år på kommunnivå. (Fyra kommuner saknas från diagrammet och det är för att de antingen saknar data eller har färre än tio elever som har tagit examen inom fyra år.)

Andel som började 2014/15 och har tagit gymnasieexamen inom 4 år

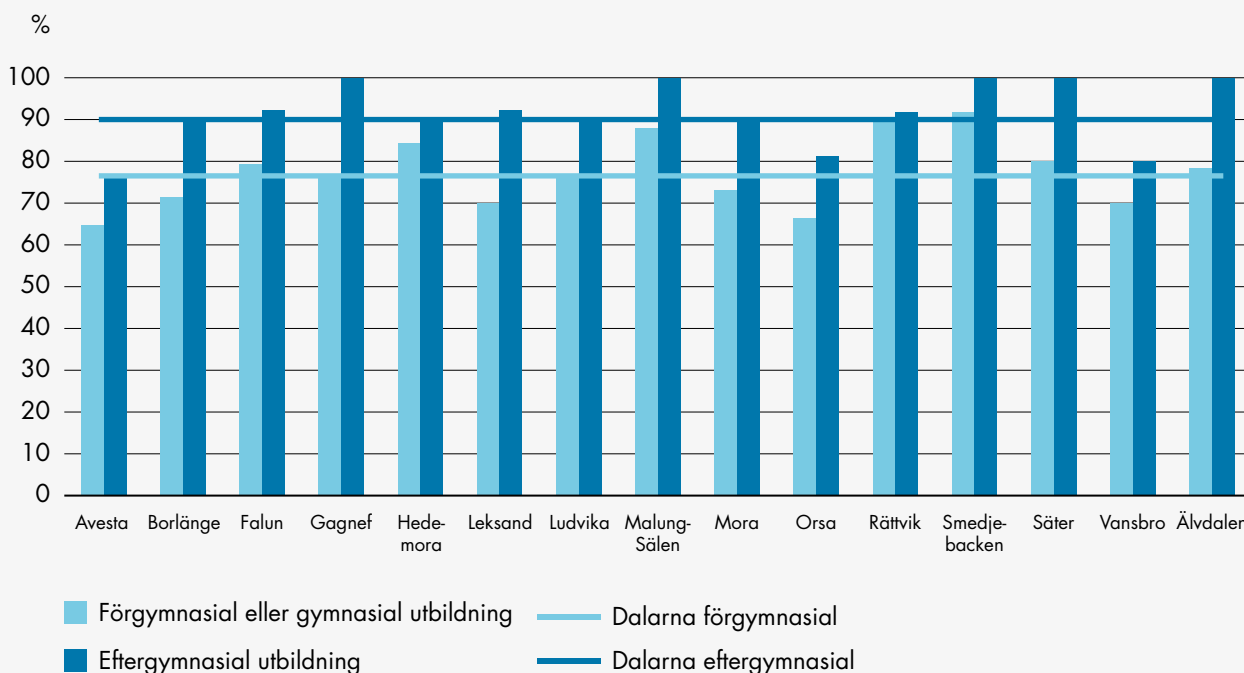
Källa: Skolverket, 2018
 Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna

Av de elever som inte uppnår målen för gymnasieskolan i Sverige idag är unga vars föräldrar har låg utbildningsnivå samt unga utrikesfödda överrepresenterade. Det skiljer sig dock mycket åt beroende var de är födda, när de invandrade till Sverige samt vilken grund för bosättning som de har. Föräldrarnas utbildningsnivå har stor betydelse för om de unga når målen eller inte, och detta gäller både inrikes och utrikes födda elever. För inrikes födda elever är det nästan fyra gånger så vanligt att uppnå gymnasiebehörighet om föräldrarna har lång eftergymnasial utbildning jämfört med alla inrikes födda. För utrikes födda är samma sannolikhet

nära tre gånger så hög som jämfört med alla utrikes födda. (*Integration – utrikes föddas etablering i arbets- och samhällslivet*. SCB, 2016)

Detta mönster gäller i högsta grad även för Dalarna, gymnasiebehörigheten skiljer markant beroende på föräldrarnas utbildningsnivå. I Dalarna läsåret 2017/18 låg gymnasiebehörigheten på 90 procent för de niondeklassare som har minst en förälder med eftergymnasial utbildningsnivå. För de elever vars föräldrar hade gymnasiet som högsta avklarade nivå låg behörigheten på 77 procent.

Gymnasiebehörighet per föräldrars utbildningsnivå

Källa: Skolverket, 2019

Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna

Utbildningens betydelse ökar

Samtidigt som vi ser en positiv utveckling med lägre arbetslöshet och högre sysselsättning i Dalarna, så är det dessvärre många som slutar högstadiet utan godkända betyg och behörighet till gymnasieskolan. Detta är problematiskt för de ungas etablering eftersom det är en betydligt högre andel personer utan gymnasieutbildning som är arbetslösa i jämförelse med de som har minst gymnasieutbildning.

En arbetsmarknad för alla?

Det finns många kopplingar mellan kön och tillgång till arbete. I Fokus 18 lyfter MUCF att i de intervjuer med unga som genomförts i arbetet med rapporten om ungas sociala inkludering framkommer att de flesta deltagarna upplever att det finns jobb där de bor, och att de har möjlighet att få ett arbete utan att flytta. Däremot menar de att de behöver kämpa för att få dem.

I utsatta områden menar fler av de unga i fokusgrupperna att de har fått kämpa med diskriminering, och att de behövt hitta vägar för att inte bli bortsorterade i rekryteringsprocessen. Kön verkar också spela stor roll för de ungas val och möjligheter i yrkeslivet. I intervjuerna med unga i glesbygd och landsbygd framkommer att tjejerna uppger att det finns massor av jobb. Däremot är det inte alltid lätt att få de jobb de vill ha och som matchar deras utbildning. Bland de unga killarna är det däremot annorlunda. Om det inte finns jobb på industrin där de bor så menar de att det inte finns några möjligheter för dem att få jobb om de bor kvar. Ingen av dem nämnder de kvinnodominerade yrkena på kommunen som en möjlig väg till anställning.

De unga som intervjuats av MUCF är i många fall äldre än de som svarat på Lupp-enkäten, men utmaningarna kvarstår. Många unga i Dalarna väljer, precis som unga

i landet generellt, fortfarande utbildning och yrke enligt de könsstereotypa förväntningar som finns. Trots att arbetsmarknadsutsikterna för de unga i Dalarna som klarar gymnasiet idag ser mycket goda ut.

Ett frustrerande resultat i tider av låg arbetslöshet att det fortfarande finns många unga som varken arbetar eller studerar. Det är också viktigt att fundera över varför det är fler tjejer än killar bland de äldre ungdomarna som varken arbetar eller studerar, samt varför andelen unga som varken arbetar eller studerar är särskilt stor bland utrikesfödda kvinnor? Som vi skrivit tidigare i denna rapport, angående ungas psykiska hälsa, så är risken för långvarigt utanförskap och psykisk ohälsa stor bland unga som varken arbetar eller studerar.

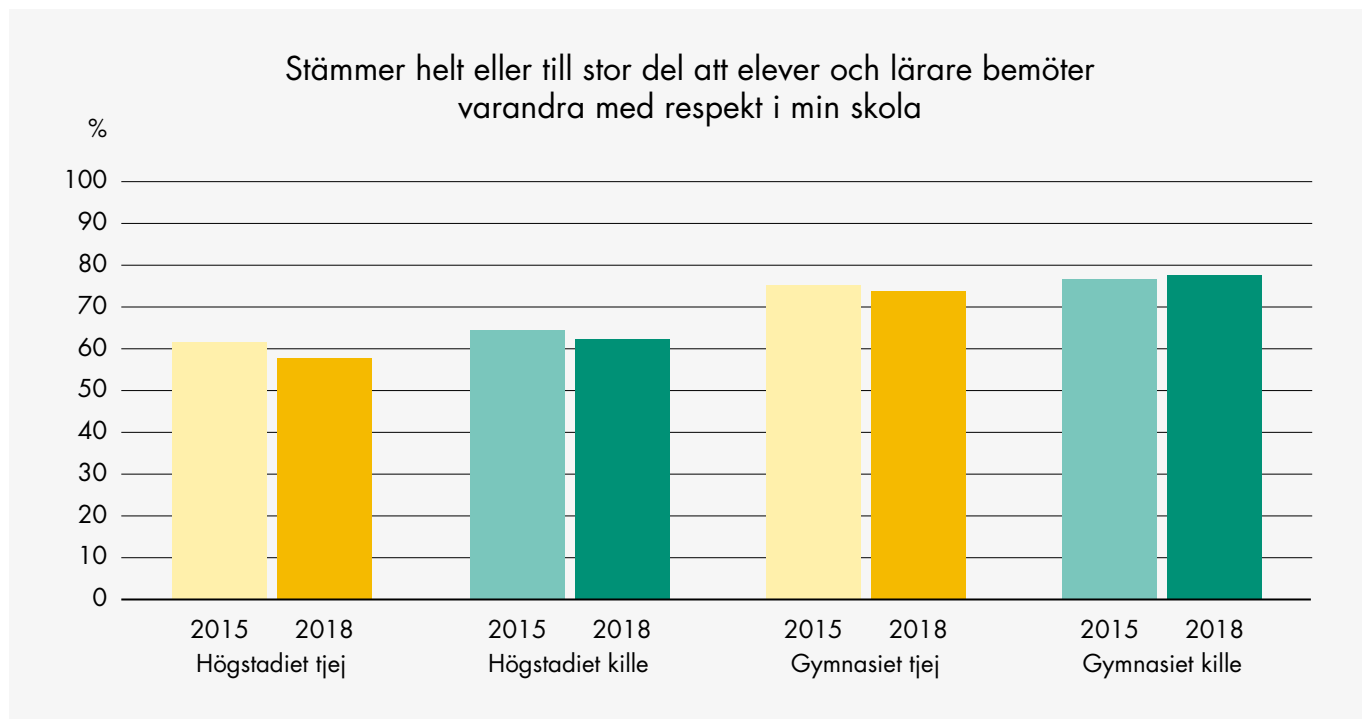
Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar skriver i sitt slutbetänkande från 2018 att skilda socioekonomiska villkor har stor betydelse. Det är högre andel UVAS i socioekonomiskt utsatta områden, samt i kommuner med få arbetstillfällen och en stor utflyttning. Unga tenderar att i stor utsträckning "ärva" föräldrarnas situation när det gäller sysselsättning. En annan dimension som kan vara bra att ha med sig i frågorna kring unga som varken arbetar eller studerar är att den könssegregerade arbetsmarknaden har betydelse. Unga kvinnor och unga män får olika möjligheter och olika inkomster, och segregeringen i sig kan ha negativ inverkan på bland annat kompetensförsörjningen i en kommun eller region. Vidare finns diskrimineringsaspekter av detta, till exempel i form av att arbetsgivare väljer bort att anställa utrikes födda (SOU 2018:11). MUCF lyfte i sin rapport Fokus 17 att det är särskilt vanligt att unga kvinnor med funktionsnedsättning upplever diskriminering. Överlag är det vanligare bland unga med funktionsnedsättning och unga hbtq-personer med långvarig arbetslöshet. Detta kan grunda sig i dessa gruppers ökade utsatthet i form av trakasserier och diskriminering. (MUCF, 2017).

Unga utanför

När det gäller orsakerna till varför man hamnar utanför både arbete och studier, så finns det en rad olika skäl till detta som brukar lyftas fram. Det kan handla om bemötandet i skolan, lärares engagemang och brister i studiemiljön som till exempel att det förekommer mobbing och trakasserier. Det kan också handla om individuella faktorer som skoltrötthet och långvarig fysisk eller psykisk sjukdom. Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar betonar även att det är en högre andel barn till föräldrar med minst en långtidsarbetslös förälder som återfinns i gruppen Unga som varken

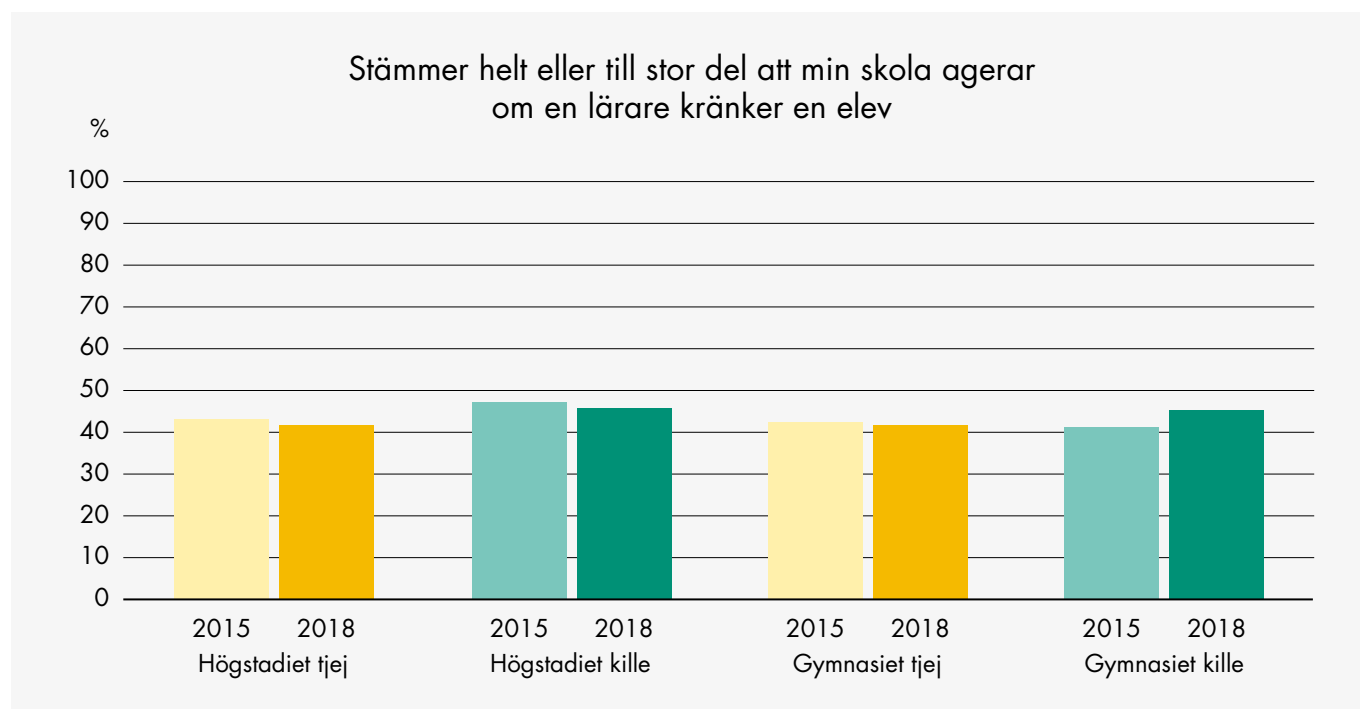
arbetar eller studerar, samt att föräldrarnas utbildningsbakgrund har betydelse. En annan grupp som är tydligt överrepresenterad i gruppen är unga som gått gymnasiesärskolan. (Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar, SOU 2017:9).

I Lupp ställs frågan om det stämmer att elever och lärare bemöter varandra med respekt i skolan, en viktig utgångspunkt för att de unga ska trivas och utvecklas. Det har inte skett några större förändringar sedan 2015, men vi ser dessvärre att resultatet på högstadiet är fortsatt bekymmersamt. Enbart runt 60 procent anser att påståendet stämmer till stor del eller helt.

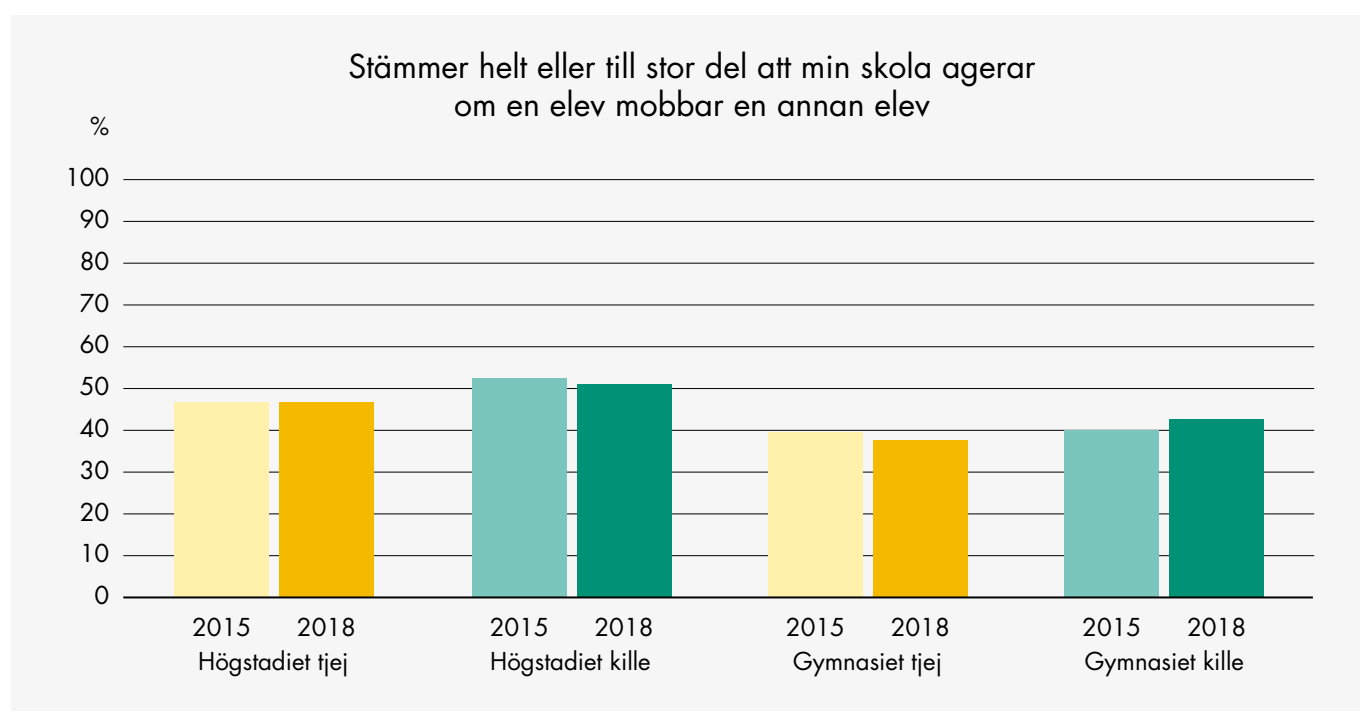
En annan relaterad fråga som ställs i Lupp är om skolan agerar om en lärare kränker en elev, och även här är det en relativt låg andel av de unga, under 50 procent, som menar att påståendet stämmer helt eller till stor del. I denna fråga skiljer sig inte svaren nämnvärt mellan

könen eller mellan högstadiet och gymnasiet. När det gäller risken för studieavbrott är detta allvarligt och bör uppmärksammas. Resultatet ligger i linje med det som kom fram i Lupp år 2015.

När det gäller om skolan ingriper om en elev mobbar en annan elev, är resultat i stort sett likartat som ovan. Även här är det viktigt att hantera frågan om hur de vuxna på skolan kan ta en synligare och mer aktiv roll i arbetet kring värderingar och bemötande så att de unga upplever att de inte är utelämnade till varandra.

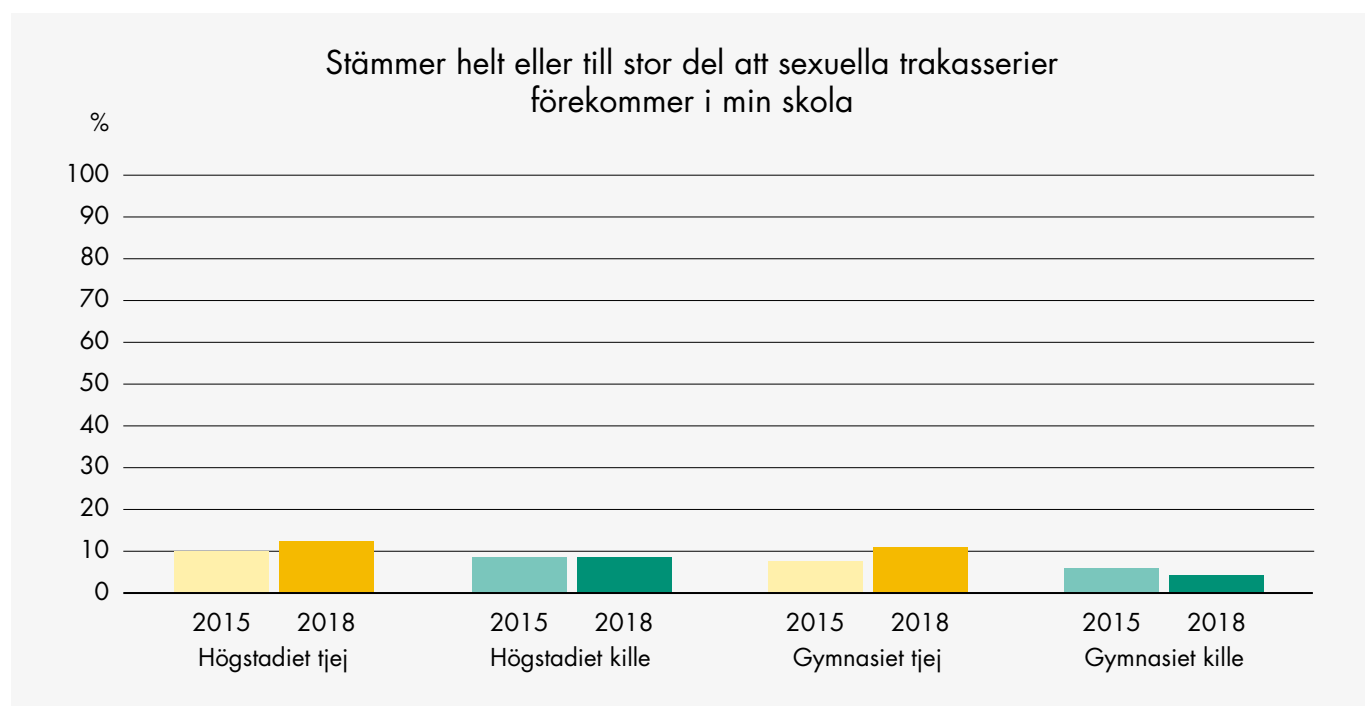
Detta att unga inte upplever vuxna som tillräckligt engagerade mot mobbning är något som MUCF tar upp i Fokus 18. Frågan är viktig för att de unga ska känna sig trygga och sedda, men också som vi varit inne på tidigare, för att motverka studieavbrott.

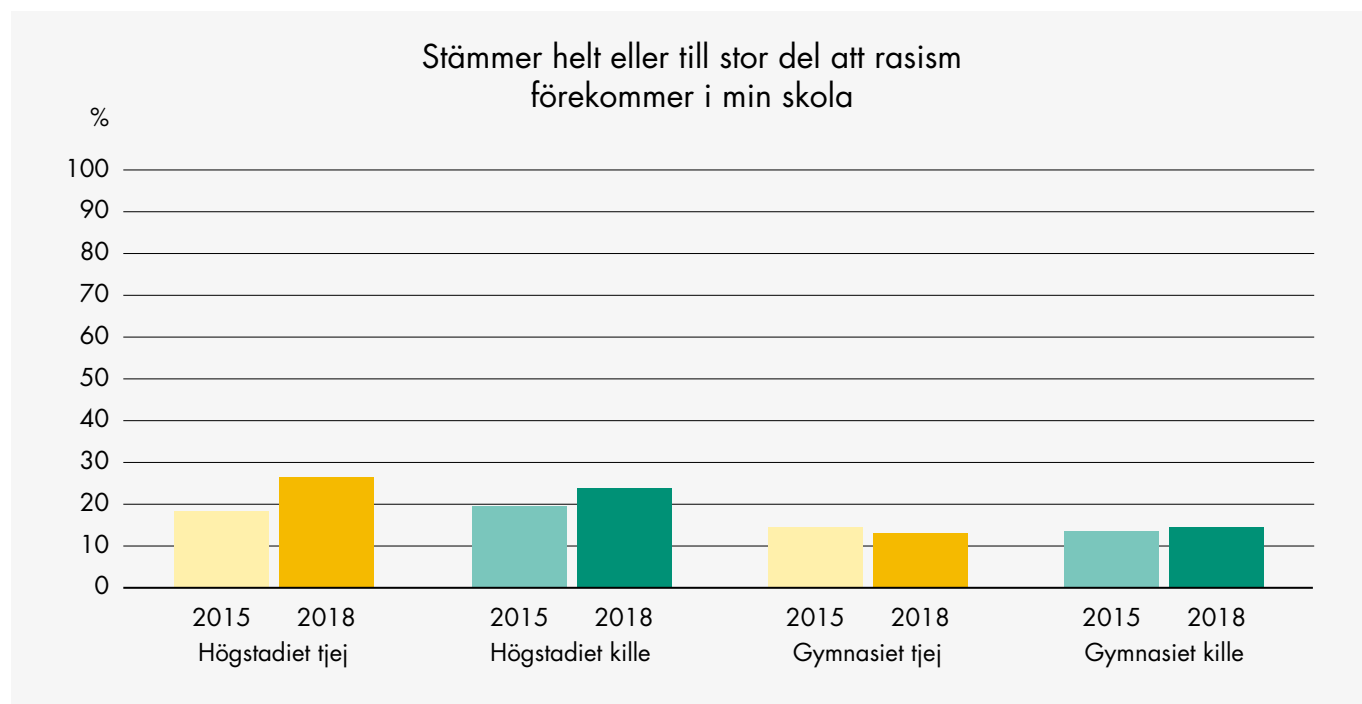
När det gäller påståendet om att sexuella trakasserier förekommer i deras skola så är det en låg andel av både högstadiungdomarna och gymnasieungdomarna som svarar att detta stämmer helt eller till stor del, knappt 10 procent. Vi ser dock en liten ökning bland tjejerna som menar detta. Det skulle behövas någon form av

uppföljning, till exempel med intervjuer, för att ta reda på om ökningen beror på en större medvetenhet och benägenhet att ta sexuella trakasserier på allvar eller om det är antalet trakasserier som har ökat. Det är dock anmärkningsvärt att det enbart är tjejerna som i högre grad anger att det förekommer.

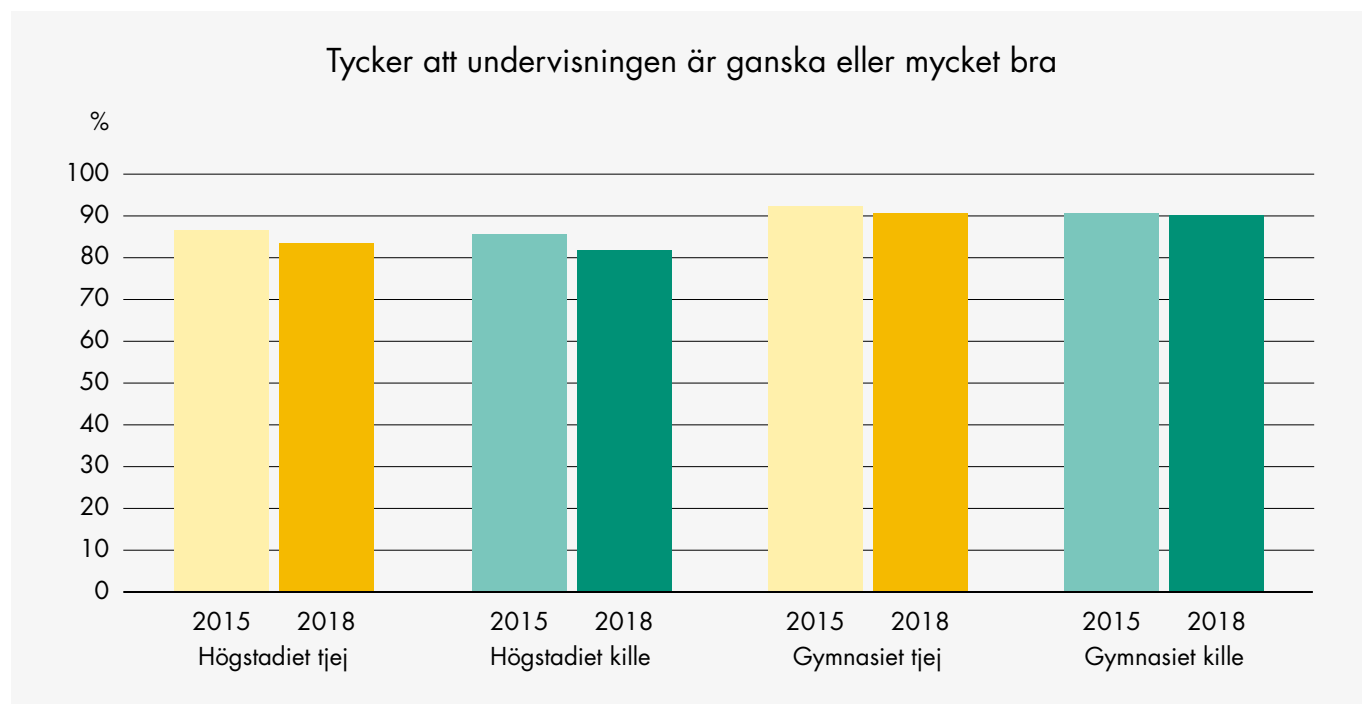
När det gäller förekomsten av rasism så har andelen som svarar att påståendet att det förekommer i deras skola ökat på högstadiet både bland tjejer och killar

till 25 procent respektive 23 procent. Andelen på gymnasiet ligger kvar på en betydligt lägre nivå.

När det gäller nöjdheten med själv undervisningen så är den generellt mycket hög, kanske något av en kontrast till bilden vi kan få av den svenska skolan i den

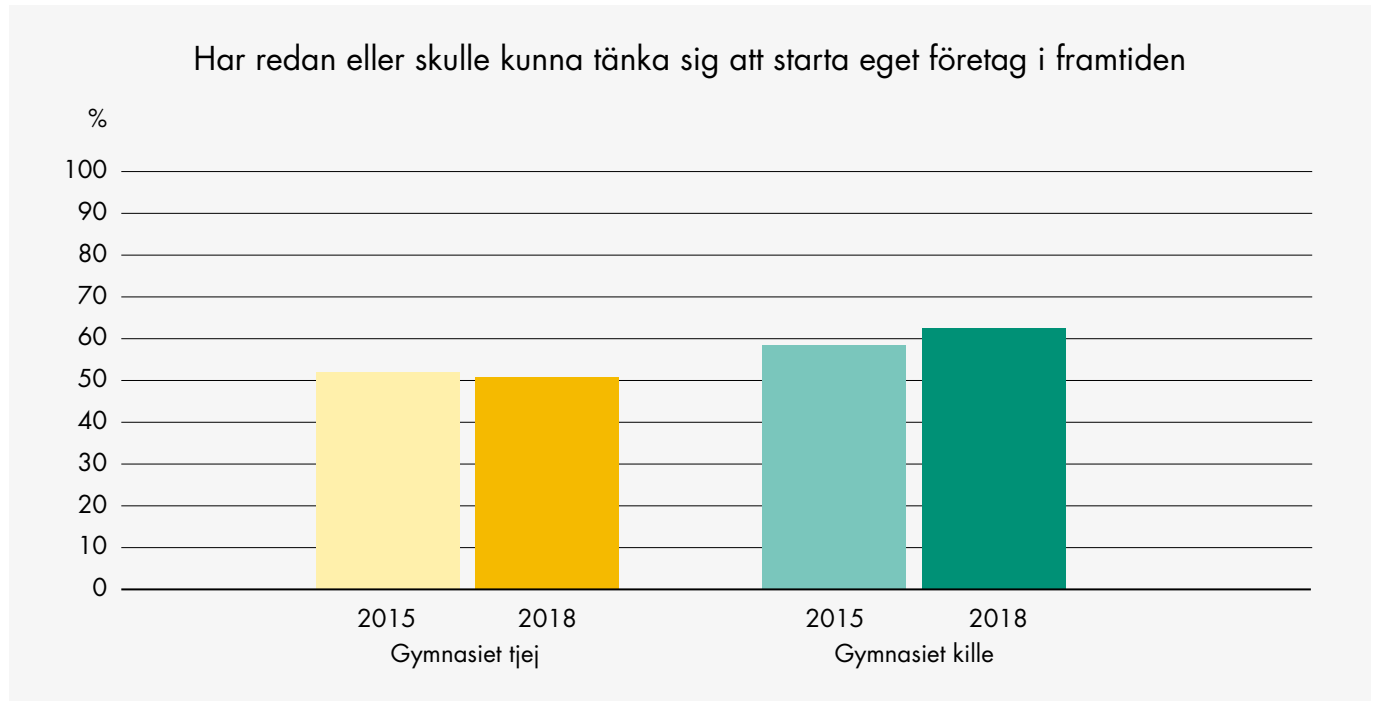
offentliga debatten. Nöjdheten är hög både bland tjejer och killar samt i båda åldersgrupperna. Däremot har nöjdheten sjunkit något sedan år 2015.

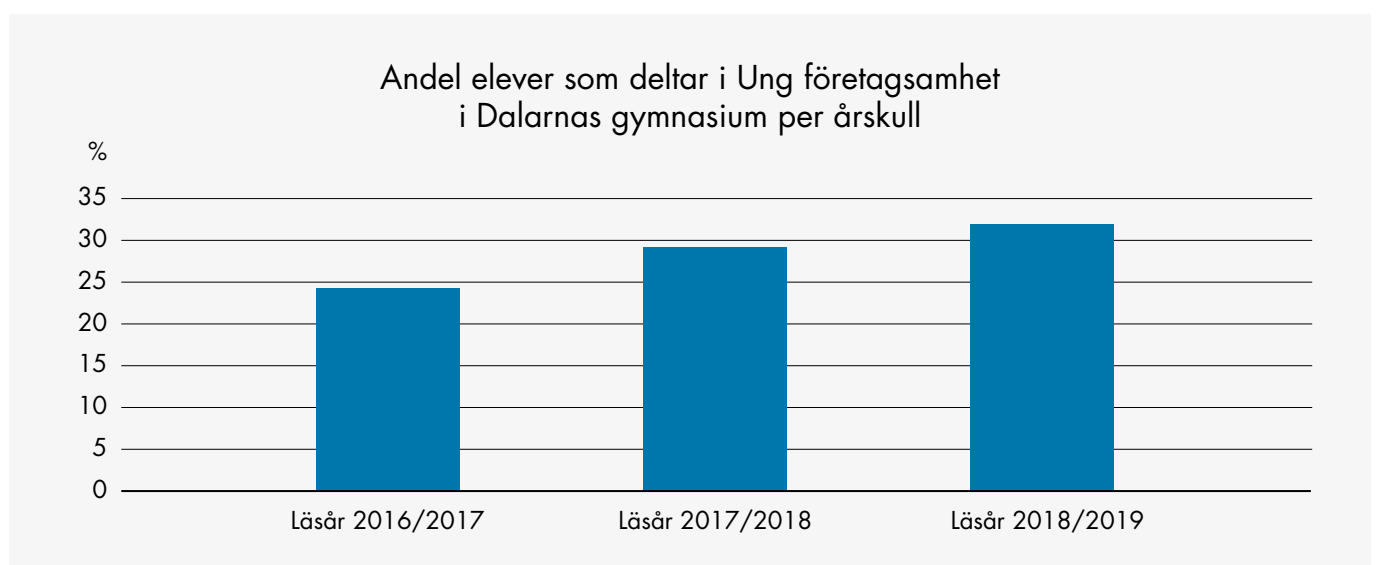
Unga företagare

En överblick på företagandet i länet visar att det verkar som att många unga kan tänka sig att starta eget företag, trots att utsikterna för att få jobb ser väldigt goda ut för alla unga som klarat av sina gymnasie-

studier. Ungefär 50 procent av tjejerna och 60 procent av killarna har redan eller kan tänka sig att starta eget företag i framtiden, detta gäller enbart gymnasie-ungdomarna. Andelen killar som kan tänka sig detta har ökat något sedan år 2015.

Andelen unga som driver UF-företag i länet har ökat under de senaste åren. Bland dem som går ut gymnasiet 2019 har nästan var tredje elev provat att driva företag under skoltiden.

Källa: Ung Företagsamhet i Dalarna, 2019
Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna

E Framtid

Ett avsnitt i Lupp handlar om framtiden, och några av de frågorna kommer vi att titta närmare på här. Hur unga tänker kring framtiden är starkt kopplat till deras vuxenblivandeprocess, alltså den tid i livet då de är juridiskt att betrakta som vuxna men ännu inte är helt etablerade i vuxenlivet. I forskningen har man ett antal markörer för när man anses som etablerad vuxen. Till exempel att man är självförsörjande med en stabil försörjning, har ett eget boende och hunnit bildat familj (Shanahan 2000; Furstenberg 2010; Möller 2016). Även om inte alla individer väljer att etablera sig som vuxna enligt dessa markörer, fungerar de bra på en övergripande samhällsnivå för att studera ungas vuxenblivande (Gubrium et al. 1994; Heggli 2004). Däremot så förändras normer och värderingar över tid kring vad som är acceptabelt eller önskvärt i vuxenblivandeprocessen, och vår syn på vem som är att betraktas som vuxen förflyttas.

Kultur- och samhällsvetaren Helena Kåks använder begreppet "livsmanus" för att beskriva föreställningar kring vuxenblivandet där hon identifierar ett positivt och ett negativt laddat livsmanus. Kåks definierar livsmanus som en serie händelser i vuxenblivandeprocessen till vilken de egna erfarenheterna relateras. Det positivt laddade livsmanuset innebär att utbilda sig, åka ut och resa, etablera sig på arbetsmarknaden, skaffa ett eget boende för att därefter bilda familj. Enligt detta livsmanus bör också en ung människa "kunna röra sig fritt och skapa sin identitet oberoende av rumsliga villkor" vilket passar väl med de under de senaste decenniernas ökade utbildningskrav och en ökad globalisering, och med idén om en förlängd ungdomstid. Det negativt laddade livsmanuset innebär istället att skaffa barn tidigt i livet och etablera sig på arbetsmarknaden istället för att utbilda sig eller resa. Detta livsmanus är starkt förknippat med en lägre ambitionsnivå och geografiskt med mindre orter och landsbygd, medan det positivt laddade livsmanuset omvänt är förknippat med höga ambitioner och större städer. Ett intressant resultat i Kåks studie är att unga människor relaterar till dessa två livsmanus, oavsett vilket de väljer och hur de trivs med det. De som väljer att bo kvar på en mindre ort, skaffa familj och jobb istället för en utbildning vet att det inte uppfattas som ambitiöst eller framgångsrikt även om de själva trivs med de valen. (Kåks, 2007).

I sin avhandling *Vinna och försvinna? – drivkrafter bakom ungas utflyttning från mindre orter* studerar lyfter forskaren Lotta Svensson fram hur både unga och vuxna ser på ungas beslut att stanna eller flytta från en mindre ort. I studien är det tydligt hur beslutet att flytta från en mindre ort värderas högre, oavsett vad man väljer att göra i den större staden man flyttar till, och att de som väljer att bo kvar inte ses som en resurs i den lokala utvecklingen. Hon ser en paradox i att de unga som de

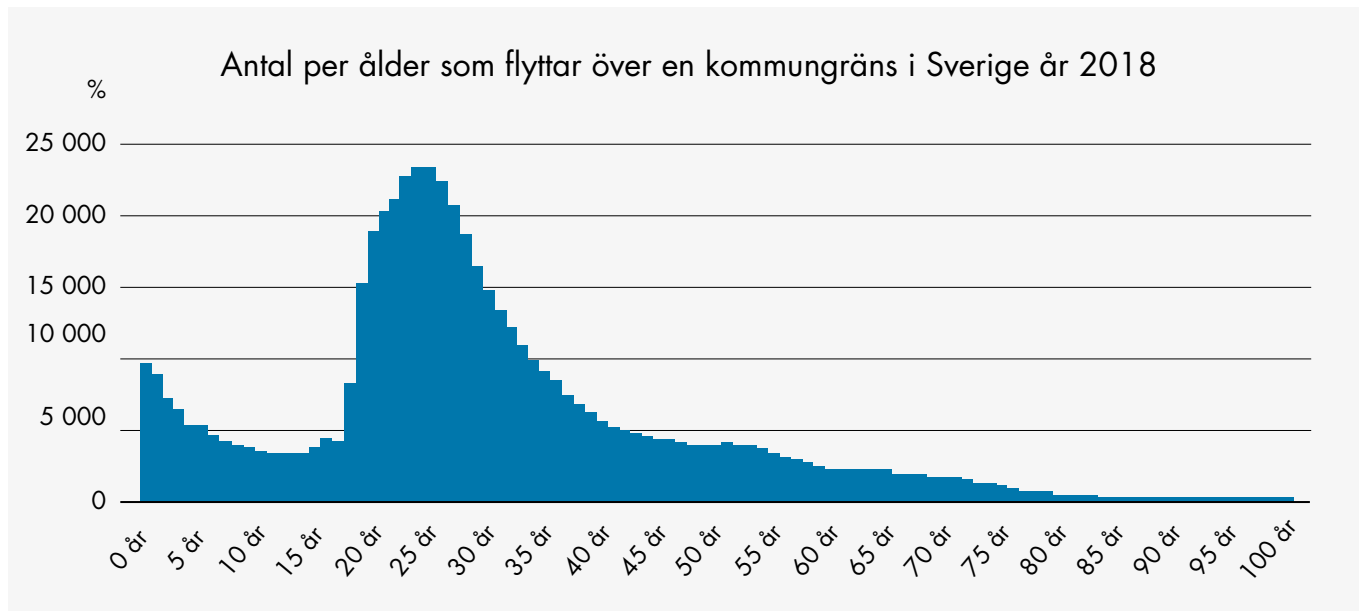
vuxna tror kan bidra till den lokala utvecklingen är de som flyttar därifrån, och att de som bor kvar därför inte tillvaratas som en resurs. Hon såg att det var vanligt att vuxna som jobbar med lokal och regional utveckling pratar gott om platsen i sina yrken men samtidigt starkt uppmanar sina egna barn att flytta därifrån för att lyckas i livet (Svensson, 2006).

Här kan vi reflektera lite över vilka möjligheter som står till buds och vad vi kommunicerar till unga i Dalarna. Unga människor som vill flytta till en annan ort bör naturligtvis beredas möjligheter att göra det, men behöver vi samtidigt nedvärdera de unga som väljer att bo kvar i sin uppväxtkommun? Innebär ett beslut att inte flytta från hemkommunen att man är mer inskränkt och mindre framgångsrik? I forskning av vuxenblivandeprocessen i Sälen talades det i flera intervjuer om att det fanns "inskränkta" kvarstannare, men denna bild problematiserades vid fördjupade analyser. Även om de statistiskt definierades som kvarstannare, dvs var folkbokförda på samma ort hela livet, visade det sig att flera av dem var tämligen mobila. Några av dem hade under perioder arbetat på andra platser, som exempelvis i Norge eller i Stockholm, i något fall till med i flera år. Studien visade även att föreställningar och egenskaper kopplade till begrepp som *kvarstannare* och *flyttare* ofta ger en förenklad och i många fall felaktig bild av hur människor lever sina liv (Möller, 2016).

Forskning om hur ungas val att stanna eller flytta värderas är särskilt intressant idag när stad/land har lyfts upp allt högre på agendan, sannolikt delvis som en följd av att Donald Trump valts till president i USA och att Storbritannien röstat för att lämna EU. Det finns hypoteser om människor som är besvikna på samhället, och inte känner sig inkluderade och sedda, väljer att rösta på politiker som vänder sig mot etablerade partier och politiker. Om det ligger något i dessa hypoteser är resultatet i MUCF:s studie *Fokus 18* bekymmersamma då de visar att unga på landsbygd och glesbygd i oroväckande låg grad känner sig inkluderade i samhället.

Flytta eller bo kvar?

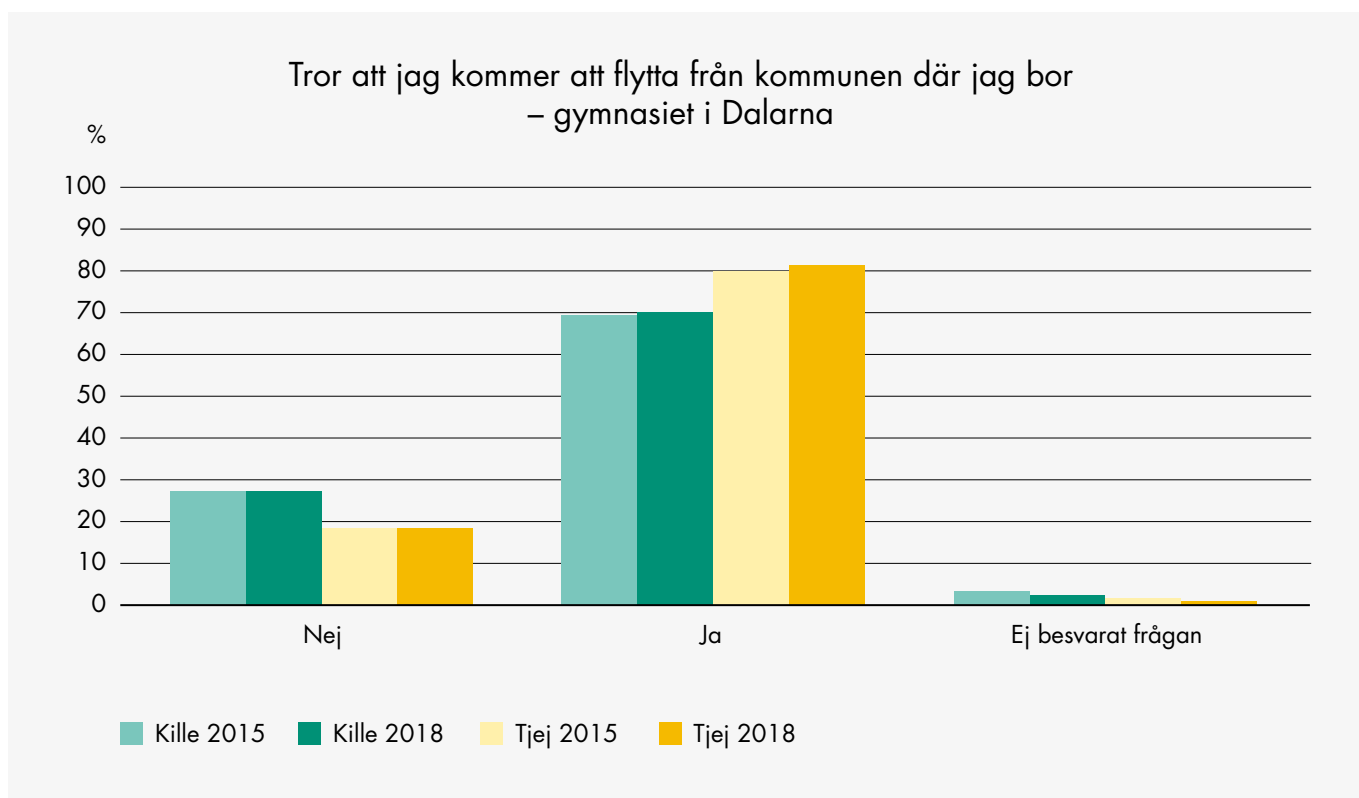
Ungdomstiden har förlängts under senare decennier, och som vi varit inne på tidigare så har processen gått från att tidigare har varit mer linjär – dvs att man först utbildar sig och därefter skaffar sig ett arbete – till att bli mer komplex. Vi ser idag så kallade yoyo-övergångar där man går fram och tillbaka mellan sysselsättning som utbildning, jobb, resa etcetera. Detta kan också innebära att man växelvis är självförsörjande och beroende av försörjning från föräldrar, växelvis har eget boende och bor hemma över en längre tid (Kåks, 2007).

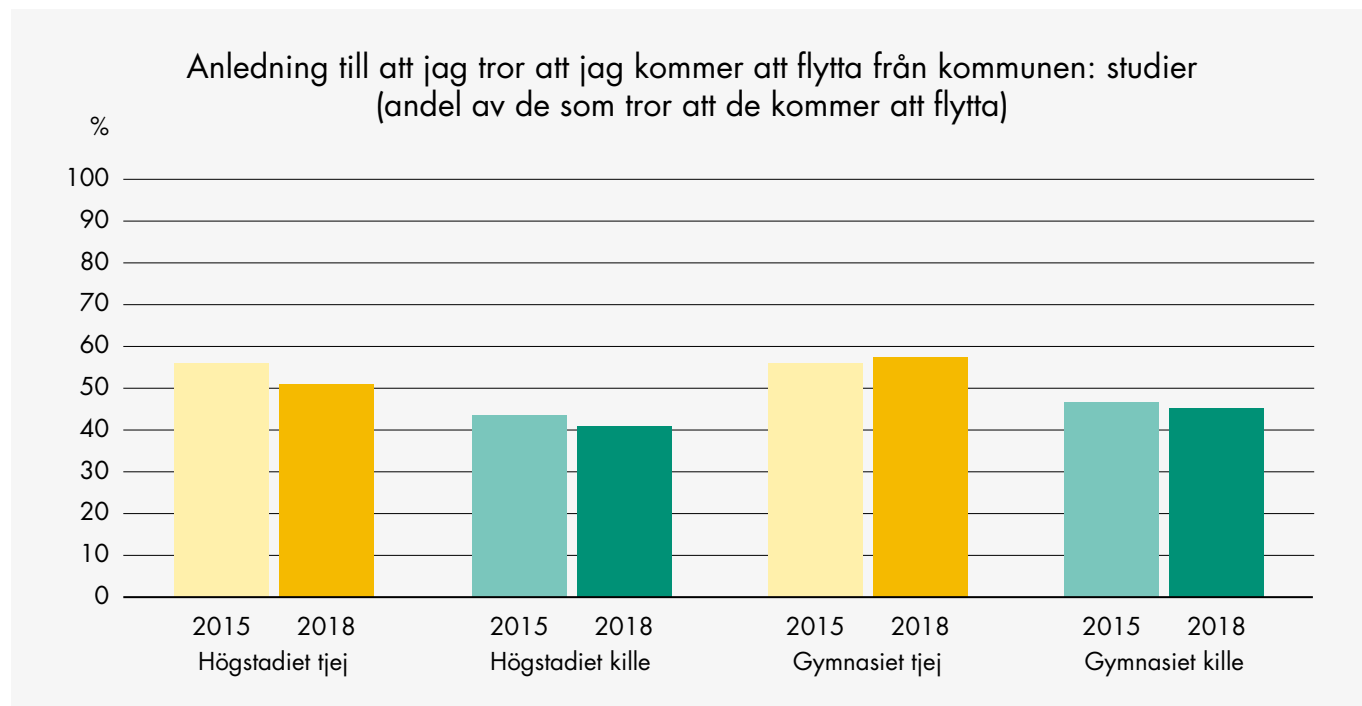
Källa: SCB
 Bearbetning: Peter Möller, Region Dalarna

De unga som svarat på Luppenkäten är på väg in i den ålder där den största andelen av alla flyttar över kommungräns sker. Det bör nämnas att frågan alltså är om de tror att de kommer att flytta från kommunen där de bor. Denna fråga ställs alltså i ett sammanhang där flytt anses starkt förknippat med att ha ambitioner, men

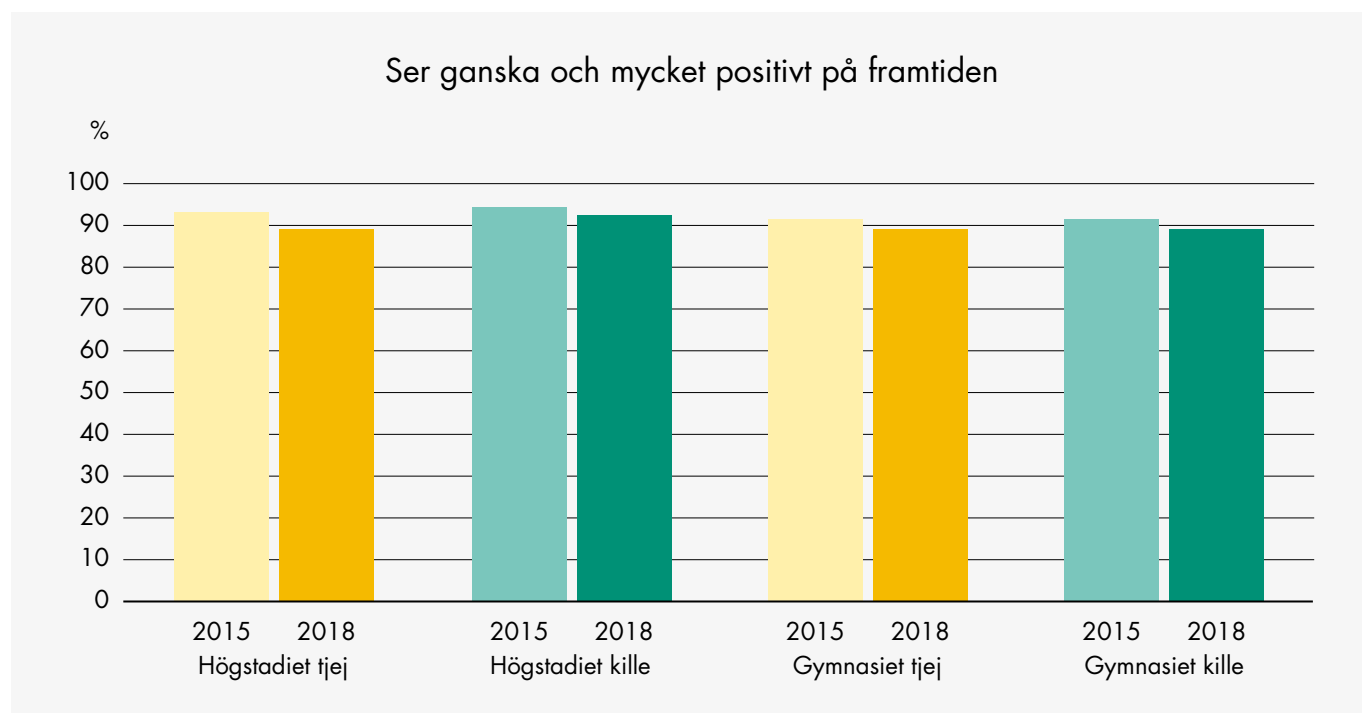
för många av de svarande också en nödvändighet om de vill studera vidare efter gymnasiet. Noterbart är att det i gymnasieenkäten endast finns svarsalternativen *Ja* eller *Nej* medan det i högstadienkäten utöver dessa två alternativ finns alternativet *Har inte tänkt på det*.

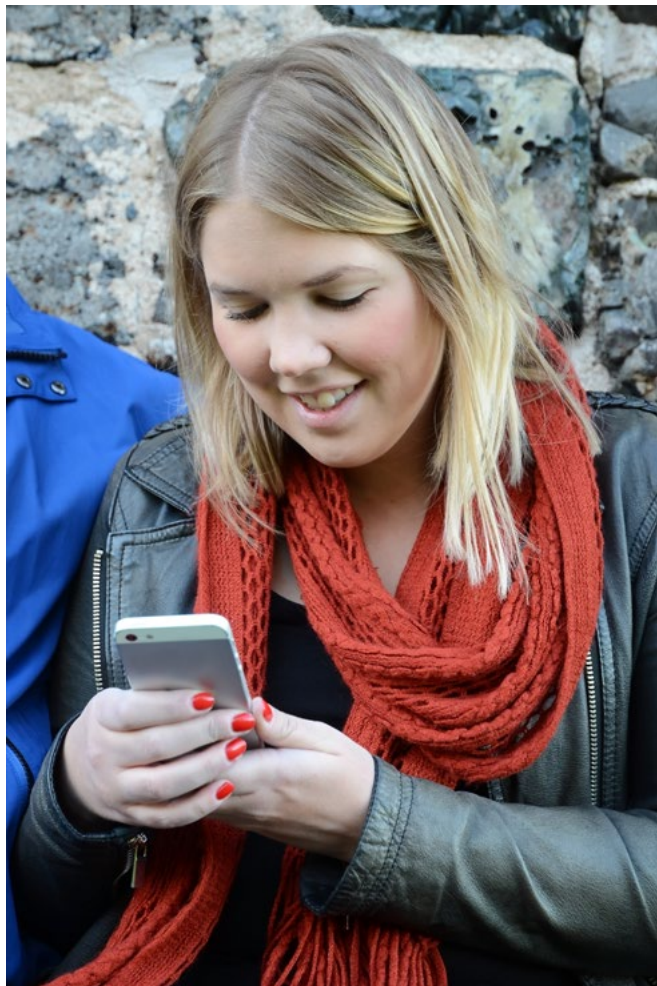

Den vanligaste anledningen till att man tror att man kommer att flytta är studier, och i synnerhet tjejer på gymnasiet anger detta som skäl. En sådan flytt kan både vara inom och utanför Dalarna.

När det gäller synen på framtiden generellt, så ser en överväldigande majoritet positivt på framtiden. Nästan 90 procent av de unga i Dalarna ser ganska eller mycket positivt på framtiden, detta gäller både tjejer och killar samt såväl högstadiet som gymnasiet.

Andras bild påverkar

I intervjuerna med unga i landsbygd, glesbygd och i utsatta områden som MUCF genomfört i arbetet med Fokus 18 framkommer att de unga påverkas av andras bild av orten där de bor. Det påverkar de ungas egna känsla av att höra till i orten, och deras upplevelse av att deras stad, by eller stadsdel är en likvärdig del av regionen eller Sverige. De bilder som de unga som intervjuats menar att andra har om den plats där de bor är att den skulle domineras av tristess, kriminalitet och/eller att alla som kan flyttar därifrån. (MUCF, 2018).

För vissa verkar upplevelsen av att andra ser ner på ens ort fungera mobiliserande, något som skapar sammanhållning och revanschlust. I både landsbygd, glesbygd och utsatta områden lyfter de intervjuade ungdomarna fram det egna engagemanget som viktigt för att orten ska fungera bra och för att motbevisa den negativa bilden som finns. Detta kan ju tolkas som en grund för samhällsengagemang, men många av de unga berättar också om en besvikelse över utvecklingen i den egna orten och en oro för att tillgången till flera olika typer av samhällsservice och fritidsaktiviteter blir sämre. Samt att detta i sin tur ska leda till att utflyttningen ökar och/eller att de själva beslutar sig för att flytta.

Övergången till vuxenlivet och en tillvaro där man försörjer sig själv blivit mer böljande. Således behöver inte en flytt från uppväxtkommunen vara definitiv. Vi ser att i alla flyttrelationer går strömmarna åt båda håll med både in- och utflyttning mellan alla kommuner, men det generella mönstret är en större in- än utflyttning till större städer och storstadsområdena. Detta gäller särskilt i de åldrar där den största andelen av flyttar sker, dvs från att man slutar gymnasiet till 30-årsåldern.

REFERENSER

- Delbetänkande till Demokratiutredningen, *Låt fler forma framtiden!* (SOU 2015:96) http://www.regeringen.se/48ef3b/contentassets/d07d9de947cf4709bdb-8feb527bfec45/sou_2015_96_webbpublicering.pdf
- Eklund, L., Roman, S., 2018: *Digital Gaming and Young People's Friendships: A Mixed Methods Study of Time Use and Gaming in School*. (Uppsala universitet) <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1103308818754990>
- Europeiska rådet, 2017: *Ministerkommitténs rekommendation CM/Re (2017)4 till medlemsstaterna om ungdomsarbete*. <https://rm.coe.int/recommendation-on-youth-work-swe/168077c4f1>
- Folkhälsomyndigheten, 2014: *Hälsa på lika villkor*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-visualisering/folkhalsodata/>
- Forte, 2018: *Ungdomars och unga vuxnas levnadsvillkor i Sverige*. <https://forte.se/publikation/ungdomars-och-unga-vuxnas-levnadsvillkor/>
- Furstenberg, F.F., 2010: *On a new schedule: Transitions to adulthood and family change*. *Future of Children*, 20(1), 67–87.
- Gubrium, J.F., Holstein, J.A. & Buckholdt, D.R., 1994: *Constructing the life course*. New York: General Hall.
- Heggli, G., 2004: *Ålderstyranni og dekrnologisering: Alder som kulturanalytisk perspektiv*. *Tidsskrift for kulturforskning*, 3(1), 5–14.
- Kåks, H., 2007. *Mellan erfarenhet och förväntan: Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*. (Doctoral dissertation, Linköping University, Studies in Arts and Science).
- Lupp, 2015 och 2018. Lupp-enkäten som genomfördes i Dalarnas 15 kommuner, 2015 och 2018 <https://www.regiondalarna.se/verksamhet/regional-utveckling/ungdomsstrategiskt-arbete/>
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, 2018: *FOKUS 18. Vilka ska med? Ungas sociala inkludering i Sverige*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, 2016: *Kartläggning av öppen fritidsverksamhet*. <https://www.mucof.se/publikationer/kartlaggning-av-oppen-fritidsverksamhet>
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, 2017: *Utvecklingen av ideella föreningars villkor*. <https://www.mucof.se/publikationer/utvecklingen-av-ideella-foreningars-villkor>
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, 2018: *Ung idag 2017, en fördjupad studie av ungas levnadsvillkor*. <https://www.mucof.se/publikationer/ung-idag-2017>
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, 2016: *För och med unga, Handbok om att integrera ett ungdomsperspektiv i verksamheten*. https://www.mucof.se/sites/default/files/publikationer_uploads/for-och-med-unga.pdf
- Möller, P., 2016: *Young adults in rural tourism areas* (Doctoral dissertation, Örebro University, Human Geography).
- Nationell samordnare inom psykisk hälsa, 2017: *Regeringens strategi inom området psykisk hälsa 2016–2020*. http://samordnarepsykiskhalsa.se/wp-content/uploads/2016/08/psykisk_halsa_210x240_se_webb.pdf
- Region Dalarna, 2015: *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion*. <https://www.regiondalarna.se/verksamhet/regional-utveckling/ungdomsstrategiskt-arbete/>
- Region Dalarna, 2014: *Dalastrategin. Regional utvecklingspolitik för Dalarna, Dalarna 2020*. (Region Dalarna, 2014). http://www.regiondalarna.se/wp-content/uploads/2014/06/Original_Dalastrategi-Dir-14-05-08.pdf

- Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar, 2017: *Det handlar om oss – unga som varken arbetar eller studerar*. SOU 2017:9 (Utbildningsdepartementet) <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2017/02/sou-20179/>
- Shanahan, M.J., 2000: *Pathways to adulthood in changing societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective*. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 667–692.
- Skolverket, statistik och utvärdering, 2018. <https://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering>
- SCB *Förtroendevalda i kommuner och landsting*. https://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/ME0001_2015A01_BR_ME09BR1602.pdf
- SCB, 2016: *Integration – utrikes föddas etablering i arbets- och samhällslivet*. (https://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0105_2016A01_BR_LE0105BR1602.pdf)
- Skolverket, statistik och utvärdering, 2018. <https://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering>
- SKL, 2017: *Barns och ungas hälsa i Sverige. En beskrivning av nuläget*. (<http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-528-8.pdf>)
- SKL, 2016: *Positionspapper, Psykisk hälsa, barn och unga*. <https://skl.se/download/18.39d9baf157b5fc2bc970583/1476718852394/Positionspapper+Psykisk+h%C3%A4lsa%2C+barn+och+unga.pdf>
- Stattin, H., Özdemir, M, 2012: *Är idrott nyttigt?* (Sisu och Örebro universitet) <https://www.oru.se/nyheter/nyhetsarkiv/nyhetsarkiv-2012/ungdomar-som-idrott-trivs-bättre-i-skolan/> <https://www.sisuidrottsbocker.se/produkt/ar-idrott-nyttigt/>
- Svensson, L., 2006. *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning*. (Doctoral dissertation, Linköping University, Studies in Arts and Science).
- Ung Företagsamhet Dalarna, 2019. <https://ungforetagsamhet.se/om-oss/dalarna/statistik-uf-dalarna>

Region Dalarnas uppgift är att göra Dalarna till en ännu bättre plats att leva på. Vi ansvarar för hälso- och sjukvård, tandvård, kollektivtrafik, hjälpmedel, folkhögskolor och arbetar med folkbildning, forskning, folkhälsa och kultur. Vi arbetar också med utvecklingsfrågor inom infrastruktur, näringsliv, arbetsmarknad och miljö.

Tillsammans arbetar vi för ett hälsosamt Dalarna!

Region Dalarna
Box 712
791 29 Falun
Vasagatan 27, Falun

www.regiondalarna.se